

MAGYARORSZÁG ÉS EURÓPA

Irta: VÁRKONYI LÁSZLÓ

Miközben Európában állásharcait vivja az európai szellem az erőit döntő támadásra gyűjtő barbársággal, Magyarország, ez örök „kompország” uszása a két part között egyre gyorsabbá válik. Vajjon merre tart? A szabadságnak, az örök emberi célkitűzésnek némi részét a polgári forradalmak által mégis csak megvalósító Európa felé-e, a francia forradalom eszményeit ma már a testével védő nemzetközi negyedik rend hadállásai irányába-e, avagy az ellenkező irányba, az utolsó másfél évszázadnak az emberiséget eddig még soh'sem látott magas színvonalra emelő kulturtörékvéseivel szembehelyezkedő, új középkort akaró tábor felé? Milyen a helyzete Magyarországnak. Európában, hogy viszonylik ahhoz és melyik frontot készül elfoglalni?

Magyarország és Európa viszonya sohasem volt túl szoros. A népek vándorútjába beleesve, a magyarság valóban megvalósította ama kínai kételyt, **hog**y ugyan kinek jutna eszébe az országot közepére ülni le filozofálni. A magyaroknak eszükbe jutott és e tekintetben sikert értek el minden hun és avar elődeikkel szemben. Ázsia előtörései ellen, ama népek ellen, melyek az országotat továbbra is akarták használni, Magyarország a Nyugatra volt kénytelen támaszkodni, Európára. A Szent István nevével jelölt átalakulás hívei még sokáig ellenkeztek. Ebben az ellenállásban a maradiak képviselték a haladást. Mert a; honfoglaló magyarok társadalmi rendje nem az „ázsiai termelési módon” nyugodott, vagyis nem azt a tipikus ázsiai szociális berendezkedést mutatta, melyben a dolgokba bele nem szóló millió, földet túró és állati sorban élő tömegek felett terül el egy keskeny uralkodóréteg, élén az isteni uralkodóval, hanem a honfoglalók nomádok voltak. A nomádság termelési és hadszervezeti berendezkedése, a törzsfők minden patriarchális zsarnoksága ellenére, nagyobb szabadságot engedélyezett a nem szolgasorban lévő egyén számára. A nomád élet megszüntetésével, a mezőgazdasági termelési mód felülkerekedésével, a feudálizmus is bevonult Magyarországra. Szent István vérrel-vassal törte le a régi életformákhoz ragaszkodók ellenszegülését s e küzdelemben ő képviselte az ellenforradalmat a maradiak ellen, mely ellenforradalom csak dialektikusan fejlődött később magasabb szinthezissé. Mert a különböző „gyulák” által vezetett ellenállás sikere esetén a magyar nép szabad parasztközösségekké fejlesztette volna ki politikai szervezetét, esetleg mint a svájci vagy a dithmarscheni parasztsók. Ezzel szemben Szent István az uralkodói hatalom megerősítésére behozta a nyugati feudálizmust. Hegel szerint: „feudum fides rókona, de itt a hűség a jogtalansággal van egybekötve, azaz a jogi célt a jogtalanság tartalmával tölti meg, mert a, vazallusok hűsége nem az összesség iránti kötelesség, hanem oly' magán kötelezettség, mely éppannyira van kiszolgáltatva az esetlegességnek, önkénynek és erőszakoságnak. Az általános igazságtalanságot, az általános jogtalanságot egy magán függőségi és magán kötelezettségi rendszerbe hozzák, úgy, hogy a jogi oldalt kizárólag kötelezettség voltának formalitása teszi ki.”

A központi hatalom támasztékául hozta be Szent István ezt a feudálizmust, de a vazallus rendszer kifejlődése egyben gyengítette is a királyi omnipotenciát, úgy, hogy az Árpádok alatt a régi törzsi-nemzetségi berendezkedés maradványai, elkeveredve az új hűbérrendszerrel lehetővé tették, hogy a nemesség három századon át tartósan szállhasson szembe Szent István koronájának viselőjével. Magyarország ekkor még mindig előnyösen különbözött Nyugat-Európától. A XI., XII. és XIII. századok „igazi” középkora Magyarországra kevésbé borította sötét-ségét és ha a „striga” fogalmával Kálmán király csupán a lidércnyomás okozóinak létezését vette is tagadásba és nem minden boszorkányt, képtelében csupán Nagy Károly előzte meg őt a Nyugaton. Magyarországon a kereszteshadjáratok sohasem mutatták azt a pszichozist, mint a Nyugaton, aminek főoka a kereszténység hirdetőivel szemben táplált bizalmatlanság volt.

Gróf Sforza, a liberális Olaszország egykori külügyminisztere, azt írja a mai diktatúrákról szóló könyvében, hogy a legrégebb diktatura Európában a magyar, amely már ezer éves. Rámutat, hogy Magyarországon ezer éve uraskodik egy keskeny (Mátyás király idejében a jobbágy telkek fele huszonöt család kezében volt) uralkodórét: a nemesség. Tény, hogy a királyi hatalommal szemben a szabadok, a nemesség, hasonlóan a lengyel slachtához, állandóan meg tudta tartani kiváltságait és felkeléseivel permanens trónvillongásokat idézett elő, ugyanakkor, amikor a népet, a jobbágyságot, a századok folyamán mindinkább megfosztotta jogaitól és emberhez méltatlan életmódba kényszerítette. Mert a jobbágyság kialakulása fokozatosan történt. Az eredetileg türhető függőségéből — mint Nyugaton is — lassan vált szolgaság, természetesen a fizikai erőszak igénybevételével. A jobbágyság végleges kialakulása éppen a középkor végére esik, a tőkésrendi gazdasági formák megjelenésének idejére, ámde Magyarország útja itt elvált Nyugat-Európától, mert a nemesség osztályuralmának sikerült a török hatalma alá segítenie.

Mátyás király négymillió Magyarországa még mit sem különbözött gazdasági vagy szellemi téren. Nyugat-Európától. De halála után végleg a nemesség — és nem utolsó sorban a köznemesség — kerekedett felül. Céljukat, hogy olyan királyt válasszanak, „akinek ők tartják kézben az üstökét és nem az az övéket” elérték és a trónt a pipogya II. Ulászló, majd II. Lajos foglalta el, kiket tulajdon palotájukban is nem egyszer szorongatták a fegyverrel felvonuló nemes urak. Az uszorkapitalizmus behatolása Magyarországra (Fuggerek), a naturálgazdálkodást felváltó pénzgazdálkodás pedig oly' rettenetes erejű parasztforradalmat robbantott ki Dózsa vezetésével 1514-ben, melyhez képest az 1437/38-as is eltörpült. A forradalom leverését követő fehér terrorban elvérzett az ország és a jobbágyság közönnyel, sőt rokonszenvvel fogadta a török hódítót. Igaz ugyan, hogy Szolimán mohácsi könnyű győzelme elsősorban nem a török hadsereg fölényének volt következménye — hiszen a „pompás” serege már Rhodos alatt megsemmisült — hanem a nemesség Viselkedésének, mely szabotálta a hadbaszállást, miután egy év előtt könnyelműen visszautasította a szultán szabad átvonulási kérelmét, ki mint I. Ferenc francia király szövetségese a Habsburg világbíródalom ellen szállt sikra.

A nemes osztály önzése, mely Muhi után másodszor sodorta vesztébe az országot a mohácsi katasztrófa után a kirivó példák újabb sorozatát szolgáltatva a Ferdinánd és János királyok közötti pártharcokban. „Balassa Menyhárt áruitatásának” sokféle változata játszódtott le a fórumon, mialatt a török utóhadjáratok és főleg a rabszolgavadászatok

folytán a XVII. század végére két és félmillióra csökkent le a lakosság száma. Míg Magyarország nagy része török fennhatóság alá került és területe ismét a hadak országútja lett, a kapitalizálódás útjára lépett Nyugat-Európa kialakította nemzeti egységét és a tengerentúl összehordott kincseivel fellendíthette gazdasági életét. A magyarság tényleg karddal a kezében védte ezalatt a keresztény és immár tőkésrendi Nyugatot és ennek új kulturáját a népvándorlás utolsó barbár hulláma ellen, de a magyar nemesség szerepét e harcokban általában tulbecsülik. A végeket a királyi várkapitányok védték és a fontos hadműveletek gerince a birodalmi császári haderő volt. A nemesség főgondja odairányult, hogy járandóságait a török uralom alatt élő jobbágyaitól is megkaphassa.

A törököt nem a kiváltságaiért a „vérével szolgáló” nemesség verte ki, hanem a császári birodalmi hadsereg. Igaz, hogy a császári zsoldosok vandalizmusa sokszor még a törökét is felülmulta, de minden protestáns hitvédelem és búsmagyarkodás sem mentheti a magyar nemesség jórésének magatartását, mely a Porta szövetségeseként harcolt. Sőt Bethlen Gábor beavatkozása a harmincéves háborúba — melyről Hegemann mutatta ki, hogy nem Gusztáv Adolfék szolgálták benne a haladást — is csak fölösleges zavarok okozójává vált. Az igazság az, hogy a keleti török despotizmus osztálytarbalmilag inkább megfelelt e keresztény basáknak, mint a bécsi centralisták kísérlete, mely Magyarországot a Habsburg-birodalom szoros közigazgatása alá akarta fogni. A hivatalos történetírás tulozza Kolonics „elnémetesítő” kísérleteit (maga is magyar volt), melyek mögött korszerű reformok rejlettek és kiszinezi Ampringen és Caraffa erőszakosságait, melyek koruk barbár módján bár, de mégiscsak „állami és társadalomellenes” törekvéseket törtek le. A Habsburgoknak más, nem német nyelvű országaik is voltak, ahol eszükben sem volt a belföldi idioma kipusztítása. De különben is nevetséges őket ilyenekkel vádolni akkkor, amikor az uralkodó réteg latinul, a kisszámú polgárság németül, a kereskedők nagyrésze pedig szerbül beszélt és a magyar nyelvet csupán a quantite negligableként kezelt jobbágyság használta — az a jobbágyság, melynek a nemzetiségekkel való keveredését éppen a nemesség segítette elő.

A császári hatalom előtérbe nyomulása (az 1687-es országgyűlésen a nemesség fogcsikorgatva volt kénytelen lemondani az „Aranybulla 31. pontját képező” fegyveres ellenállási jogáról) folytán jutott eszébe a 21 uradalommal, ebben 38 városból, 685 faluból és 103 pusztából, összesen mintegy 1.900.000 katasztrális holdból álló birtokú (egyébként szubjektive becsületes) Rákóczinak a kitörőben lévő és Cserni Jován (1527), Gubecz Máthé (1573), Császár Ferenc (1632) óta a negyedik nagy jobbágyfelkelés élére állni. Az európai politikát illetően e felkelés a török szövetségét pótolta Franciaország számára és kilátástalanná vált akkor, amikor a „Napkirály” a császárral megegyezett. A magyar nemesség, mely XIV. Lajosnál nagyobb joggal mondhatá el a századok folyamán, hogy „az állam én vagyok”, tehát objektive ismét csak a francia-német rivalitás auxilláris csapatát szolgáltatta és e lázadókat a versaillesi korlátlan abszolutizmus képviselője megfontolás nélkül dobta el, amikor már nem volt rájuk szüksége. Belsőleg pedig már előbb összeomlott a Rákóczi-felkelés, midőn Bercsényi országos gazdasági tanács utasításai és Ráday antedatált munkácsi körlevele a jobbágyság felé megmutatták az urak foga fehérét.

A török kitakarodása után Magyarország részére megnyílt az út, hogy ismét bekapcsolódhassék Európa szellemi és gazdasági életébe. A

mai Magyarországnak tulajdonképpen akkor rakták le alapjait. Az óriási ember- és anyagvesztés (az ország egyrésze szinte lakatlan volt) ekkor bontakozott ki teljes egészében. A tehetséges III. Károly király reformjai ellen a vármegyék mögé magát elbástyázó nemesség állandó frontot alkotott. A király száz indigena nagybirtokossá tételével és a nemzetiségek fokozott betelepítésével igyekezett megtörni a nemesi hatalmat, a török veszély leküzdésében levizsgázott nemesi felkelés helyett pedig katonai határőrvidéket szervezett, melyet utóda, Mária Terézia 1745 és 1767 között tizenhét kerületre osztott, ugyanannyi ezreddel. E határőrvidék mögött, mely egyaránt védett a török és a pestis ellen, Magyarország ismét visszatérhetett az európai népek közösségébe.

III. Károly és Mária kísérletei Magyarország bekapcsolására sikerrel is jártak. A főnemesség európaizálódott, csupán a megyék köznemes beszámaradtak merevek, nem ugyan a veszélyeztetett nyelv és szokások védelmére, hanem a kancellária jobbágyvédelmi intézkedései ellen. Már III. Károly is igyekezett lazítani a Tripartitum önkényén, Mária Terézia pedig birodalmában megszüntette a jobbágyság szolgai formáját, amivel tultett riválisán, Nagy Frigyesen, mert Voltaire ez „aufklärista” barátjának országában az továbbra is megmaradt, úgy, hogy Winckelmann joggal fakadhatott ki, hogy „inkább lennék megcsonkított eunuch Törökországban, semmint Frigyes alattvalója.” II. József pedig kiszélesítette anyja reformmunkáját. Mialatt a nemesek a rendi gyűléseken a „nem adózunk” jegyében háborogtak a „kalapos király” ellen, Franciaországban győzött a polgárság a feudalizmuson. Ez hozta meg a fordulatot! Innen datálódik a közeledés a nemesség és a császár között. A francia forradalom és Napoleon hadai ellen ismét magyar nemzeti tisztek vitézkedtek (a rastatti követgyilkosság is az ő művük volt) és füttyültek a nemzeti önállóságot ígérő francia kiáltványra, midőn Bécsből lojalitásukért kiváltságaik helybenhagyását kapták.

A jobbágyfelszabadító francia forradalom eszméi csak néhány idealista nemesi ifjat kaptak meg, de az irodalmár testőrifjak e méltó utódainak feje egy ország részvétlensége mellett hullt porba a Vérmezőn.

És mégis! A szellemi kapcsolatot Európa és Magyarország között helyreállították!

Magyarország a bizánci attrakció megszűnte óta következetesen a Nyugat-felé orientálódott. A Nyugat politikai és szellemi életébe kapcsolódtak be az Anjouk, Zsigmond és Mátyás, akkor, amikor a Nyugat középkorának sötétsége már oszlófélben volt. A renaissance, a szellemi élet újjáélévedése termékenyítő hatásának elterjedését már megakadályozta a félhold uralma. Államiságában széttépve, vezetőrétege által kiszolgáltva, a magyarság jobbjai a könyvhöz, a Bibliához vagy a tudományokhoz menekültek, de a zord idők nem egy Ballasinak és Mikesnek kényszerítettek kardot is a kezébe. Ki tudja, hogy hány Apácai Cseri János álmodozott a „jövő forradalmi daláról” Madách Keplerének módjára, istenhátamögötti zugokban?! Az új tőkésrendi polgári szabadságot a Nyugatot járt ifjak, a kurtanemesség ez egészséges hajtásai ismerték meg Hollandiában, mint protestáns teológusok és később a bécsi udvar környékén az ifjú nemesi tisztek érintkezésbe juthattak az új termelési rendet jellemző szellemi áramlatokkal is. „Tarimenes utazása” még csak „Jámbor szándék” a világ újjáformálására, de Bacsányi, Szentjóni és társaik már tettekkel siettek a változás elősegítésére.

A francia forradalom véres hulláma vágta ki azt a mély árkot, melyen túl egymásra találtak végre a császári hatalom és a magyar ren-

diség hívei és amelyen innen azóta az emberi haladás kis magyar táborába gyülekezik a harcra. 1789 óta az egész Nyugaton megindult a küzdelem az „emberjogokért”, melyek közül a negyedik rend fellépése hangsúlyozta ki az emberhez méltó megélhetés jogát. A Nyugat elitjének harci sorában ez idő óta nem hiányoztak a magyarság legjobbjai sem. Kisnemesi, kispolgári és paraszti sorból származó lelkes értelmiségeik a Duna-Tisza táján is szembe szálltak az emberi elnyomás- és kihasználás sötét lovagjaival s Marx és Engels teljes joggal állhattak 1849-ben a Petőfi „világszabadságáért” küzdő magyar forradalom oldalára. Mert ez a forradalom túlnőtt elindító elképzelésein (a mindjárt a kezdetén Münchenbe szaladt Trefort Ágoston naplója szerint „olyan volt, mint a bolondokháza”) és utolsónak emelte fel a regresszió által kiontott vértengerből az emberjogok zászlaját. Hatása alatt, még három hónappal a kreamsieri nemzetgyűlés szétkergetése után, 1849 június 15.-én is fogvacogva írta le a bukott Metternich: „Én nem, mint politikus, hanem szocialistaként akarok meghalni, miképpen éltem is.”

1849-re 1867 következett: Tisza Kálmán dzsentrihadának végleges kiegyezése Béccsel, a feudálizmussal, majd a tőkésrenddel is. A „generáli” fia, Tisza István már nemcsak Bécs, hanem a „Magyar Bank” és a többi mohó kufár és vámszedő végrehajtójaként szállt szembe az emberjogok táborával és főként e tábor erejét megadó öntudatos rétegekkel.

Tisza a feudalizmus és a bankokrácia szövetségét jelentette. Torz „liberálizmusa” ellen hadbavonultak a „Nyugatosok”. De mely Nyugatot képviselték már ők? Nem az 1789-est, nem az 1849-est, nem az emberjogok, nem a demokrácia Európáját, hanem a monopolkapitalizmus túlérett és elaggó, imperialista külön hasznot hajszólo földrészt. Az idők eljártak és a polgári demokrácia fejlődése önmaga ellentétét produkálta ott is ahol diadalra jutott. És el kellett jönnie az első világháborúnak...

Magyarországon 1918-21-ben a bécsi udvar döntő szava kikapcsolódott, de az államapparátus megmaradt. És ez államapparátus önálló életre kelt. A köznemesség bennülve a gépezetben, életre támasztotta e golemet, mely agyagkolosszus talpa alá szoritotta többé-kevésbé az összes osztályokat, elsősorban persze a dolgozókat.

A fasiszmus utja Ázsia-felé mutat. Ama — most már ott is megbukott — államberendezkedések felé, melyek csak az urak keskeny rétegének s a dolgozók széles tömegeinek osztálytagozódását ismerik. A Marx által leírt „ázsiai termelési rend” állami felépítményét akarja a világra kényszeríteni. A magyar osztályállam képe egy egész világ számára szolgált minta gyanánt.

A német fajparancsnok, Alfred Rosenberg kiadta a jelszót: „minden baj kezdete a francia forradalom”. Olasz fasiszták, német nácik, lengyel szanacják és kis szövetségeseik próbálják visszaforgatni az idő kejekét. Magyarország urai is elemükben érzik magukat. Ám Magyarországon, ez örök „kompország” mások is élnek s Európa mellett tettek hitet, Európa harcban alakul át: a tűz elvállik a salaktól, a jövő lelke a kiélt formáktól. Magyarország helyét a megszülető új Európában kell keresnie! Nem a „totális állam” új középkorának közösségében, hanem a megalkotandó új államok sorában.

A HÁBORÚ OLASZ DICSEJÉTE. „Senkisé gondol arra, hogy meg is lehet halni, senkisé tesz magának kínzó kérdéseket: elmennek, hogy szolgálatot tegyenek hazájuknak; munkát végezni mennek, melynek neve: háború.” (Italia Letteraria.)

AZ EURÓPAI SZELLEM VÁLSÁGA ÉS A MAGYAR IRODALOM

Írta: UJVÁRI LÁSZLÓ

Az utolsó esztendőök politikai eseményei, amelyek bizonyos gazdasági átformálódásokhoz vezettek és ennek folytan az eddig uralkodó világnézet felett új befolyásokat érvényesítettek, meglehetősen nyugtalanságot idéztek fel a szellemiség területén is. A legjelentősebbnek tartott szellemi alkotások átértékelésével (leértékelésével) az a szellemi életforma, amely az európaiság fogalmát jelentette, mindinkább átalakult és helyet szorított olyan ideológiai változásoknak, amelyek az erkölcsi szemlélet reakciós áramlatait szabadították fel. Mint Valéry mondja: „az ember tulajdonképpen két személy: a mindenkori körülményeknek megfelelően hol nemzeti ember, hol pedig európai ember” és ha ezt a megállapítást elfogadhatjuk, kiegészíthetjük azzal, hogy a változott viszonyok ezt a kettősséget állították — egymással szembe.

Az „európai emberen” keresztül megnyilatkozó „európai szellem” fogalma kétségtelenül a humanisztikus szemlélet korszerű értelmezését jelenti, ama szellemi és erkölcsi feltételek eredményeinek vállalásával együtt, amelyek a liberális polgári társadalom gazdasági, politikai és kulturális vonatkozásaiban jelentkeztek. „Többé-kevésbé valamennyien örökösei vagyunk egy tendenciának, egy szellemi életformának, melyet a legkülönbözőbb nevek alatt ismertek, például a ‚kereszténység’, vagy még inkább ‚humanizmus’ név alatt, napjainkban pedig európai szellemnek...” —, állapítja meg ugyancsak Paul Valéry. És épp azért, nehogy e vonzó családfa miatt rokonszenvünket esetleg elhirtelenkedve odaadjuk az európai ember számára, a haladást az európaiasság jelképezi a közfelfogás szerint, meg kell közelebbről néznünk, mit jelent tulajdonképpen az európai ember és az európai szellemiség fogalmi meghatározása. Romain Rolland a nemzeti embert nem választja annyira külön az európai embertől, ahogyan azt Valéry teszi. Nem állítja ugyan, hogy az európaiasság nem a legközelebbi foka az emberi fejlődésnek és hogy nem jelent haladást a nacionalizmussal szemben, de leszögezi, sokak számára ez túlhaladott szemlélet és elfogadása visszafordulást jelentene. „Tisztán látjuk, — írja — hogy az európaiasság, az európiizmus e pillanatban, amikor különböző alakokban virágzik, tulajdonképpen csak álarcra egy új nacionalizmusnak, mely veszélyesebb az eddigieknél, mert hatalmas erőket és rendkívül falánk érdekeket fog össze és fegyverez fel a világ többi része ellen. Ez az európiizmus tehát önmagában hordja ellentétét. Már azzal a ténnyel, hogy jelentkezik, két vagy három vetélytárs-csoport megalakulását provokálja ki: megalakul Pán-Ázsia, Pán-Amerika és kétségkívül eljön majd Pán-Afrika is, amely e pillanatban már születendőben van. Ez a szellem álszent módon hivatkozik az európai közösségre és közben tíz nemzetet fegyverbe szólít ellenségeink ellen, amelyeket maguk tettek azzá.”

Ne mondja senki, hogy ez eltulzása a kérdésnek. Nincs talán európaiabb szellem a magyar irodalomban, mint *Kosztolányi Dezső* és háborúról irván körülbelül azt mondja, hogy a háború jogát megérti, ha az ő nemzete, vagy egy rokon nemzet védekezik, de idegenek hozzá Japán hasonló problémái, amelyekkel nincs érzésszerű közössége. Mi ez, ha nem az európiizmus összeütközése egy másik világrész „idegen” szellemiségével.

A nyugtalanság, amely nálunk intellektuális területen megnyilvánult, letagadhatatlanul a neónacionalizmus és az európiizmus küzdelméből

keletkezett. Mialatt mindenfelé az európai szellem válságáról beszéltek, a magyar írók zöme különösképpen az európai szellem megtartásán őrködött. Aligha akad azonban egy is a magyar polgári írók közül, aki gondolkozván azon, hogy mi is az „európai szellem”, eljutott volna a nagy francia író végső következtetéséig. A gondolkozás idealizmusa eleve lehetetlenné teszi a realizmussal való számolást és az események dialektikus összefüggéseinek felismerése nélkül a társadalom belső ellentétei helytelen mérlegelést kapnak, vagy a fantázia vad örületeinek tűnnek fel csupán. A humanisztikus európizmusban ki sejtí meg a veszélyt, amely világrészeket állíthat egykor egymással szembe? A magyar irodalmat a világlélációk ritkán is foglalkoztatták. Szemére vetették sokáig a magyar irodalomnak, hogy nemzetközi és ime kiderül, hogy saját világának szemléleténél sose jutott tovább és mitagadás, az írók javarésze nem lát messzibbre az orránál. Európizmusukban egy másfajta nacionalizmus lappang, még nem beszél róla senki, mindenkinek ott fekszik a tudata mélyén és csak Romain Rolland figyelmeztet: vigyázat, mázolya.

Ha ez az európizmus a nacionalizmussal szemben mégis a haladás legközelebbi foka, világos, hogy a magyar irodalom e fokra való felkapaszkodásáért csak elismerést érdemel és nem megrovást. Hiszen az európai szemlélet magasabb fejlődöttsége éppen ott nyilvánul meg a nacionalizmussal szemben, ahol Romain Rolland az európizmus végső lényegét felismeri. Ha ezzel a konklúzióval az európai szellem nem lépne túl a régibb humanisztikus gondolkodást, úgy el kellene fogadni a haladottabb korszaknak azt az új nacionalizmust, amely a maga átformált ideológiájával egy új humanizmust is hirdet. Az európai életszemlélet csak úgy tudja megmenteni önmagát, ha végső konzekvenciáihoz menekül és nem a fasizmuson belül kísérli meg megmaradását, hanem a fasizmuson túl.

A történelem akkor is halad, ha senki se látja tisztán. Az európai szellem utja akkor is szembe kerül a neónacionalizmussal, ha a polgári gondolkodók nem tudják pontosan, hogy ők hova tartoznak. Az ideológiai összeütközés a neónacionalizmus és a humanizmus között már megtörtént. Néhány hónappal ezelőtt a társadalmi erőviszonyok még azt sejtették, hogy a döntő ideológiai harc nem a fasizmus és liberalizmus, hanem a fasizmus és a szocializmus közt fog lezajlani. A polgárság fasizálódása a németországi események következtében rohamos arányokat öltött és a liberalizmus utolsó bástyái és a, humanista kultúra védelmezői csaknem magukra maradtak. A humanisztikus törekvések elgyengülten vergődtek a két világszemlélet ütközőpontjain. A társadalom belső ellentéte volt az, amely a polgári liberalizmus híveit szembeállította éppen azzal az irányzattal, amely ugyancsak a polgári társadalom megvédését kísérelte meg, de a centrális hatalom és, monopolizált gazdaság kiépítésén keresztül. A polgári antifasizmus létrehozó góca ebben az ellentétben rejtett. A szocialista társadalomkutatás azonban felismerte a liberalizmus energiafejlődésének azt az irányát, amely a fasizmussal való ellentétességében a szociális fejlődést segíti elő. Ez volt az a pillanat, amikor a szocialista törekvések a polgári antifasizmus mellé léphettek a közvetlen és közös cél érdekében. A polgári liberalizmus és demokrácia ezzel a szövetséggel nyerte vissza harcképességét Európaszerte. Így ismeri fel a polgárság is a szocialista törekvések fontosságát a fasizmus elleni küzdelemben és a német emigráns polgári publicisták is éppen ezért rójják fel a szocialdemokratáknak, hogy megakadályozták a novemberi átalakulásnak igazi forradalommal való kifejlődését, megakadályozták másfél évvel utána a Ruhr-hadsereg győzelmét és végül ellenállás nélkül tették

le a fegyvert 1932 júliusában — mert ezzel utat nyitottak a fasizmusnak a fasizmus elleni harc helyett.

A fasisztaellenesség jelentkezése a társadalmi relációkban természetesen kihatott a kulturális területekre, ahol az ideológiai kisugárzásuk jelentkeznek. A magyar irodalomban a humanista europizmus újra szóhoz jutott és éles határvonal képződött az irodalom „nemzeti emberei” és „európai emberei” között. Érdemes figyelemmel lenni arra, hogy az europizmust az u. n. városi irodalom aprobálta — mindig is az volt a vád ellene, hogy kozmopolita, — és a népies, vagy népi irodalom örködtött a nacionalista eszmények felett. Az europizmus magasabbrendűsége eleve megszabja a két irodalmi irányzat közötti értékhatárokat, bár ki kell hangsúlyozni, hogy nem a nemzetiesség jellege az, amely a kisebb-értékűséget felidézi, hanem az „európai szellem” hiánya, mert egyébként a nemzet igazi érdeke mindig összhangban áll leplezetlen igazságérzetével és szellemének örök értékeivel — vallhatjuk együtt Romain Rollanddal. — Még az európai szellem dokumentálása is bizonyos elszigeteltségre vall, mintha azt jelezné, hogy Európa a világtól egy különálló, önálló és független testet alkot és hogy szelleme világfölöttivé nőtt, holott „minden gondolatforma — írja ugyancsak Rolland — elnemzetköziesedik: Európa, Ázsia és Amerika között szakadatlanul folyik a tudományos módszer, rendszer, a metafizikai és vallási doktrínák, valamint a gazdasági és társadalmi rendszerek állandó kicserélődése...” Ne akarjuk hát a világot bizonyos nemzetcsoportokra felosztani — mondja következtetésképpen az író, mert ebben az esetben a szakadatlan áramlás megfagy és egymástól elszigetelt tömbök alakulnak ki. A magyar irodalom zöme világnézeti összetételben mindenesetre az europizmus jegyében fejlődik. Ez az irodalom ebben az irányzatában a változó viszonyok közepette is csaknem változatlan maradt. Van ebben a magatartásában valami tiszteletreméltó következetesség. A fiatal jobboldali irodalom igazán kevés íróval dicsekedhet és ezek között is egynéhány úgy vándorolt oda a szociális erjedés elüledése után, mint a reuma, vagy az isiász. Az a harc, amit a fiatalság érvényesüléseért folytat a maga faji ideológiájában, úgy hat, mint egy polinéziai erkölcsökben élő törzs, amely már fölfalta az öregjeit. Talán Herczeg Ferenc, a magyar irodalom ökonzeratív doyenje ezért tartja magát távol ettől az irányzattól. Szabó Dezső pedig inkább a kiverő bikák sorsát osztja és magában csatangol az irodalom pusztaságain.

Hallatlanul érdekes jelenség, hogy a magyar polgári irodalom általában mennyire elzárkózott a fasizmus ideológiája elől. Azok a liberális polgári írók, akik a forradalmak periódusában teljesen átvették a korszak uralkodó szemléletét, hogy aztán az ellenforradalom idején, mint a kilengett inga újra megtalálják egyensúlypontjukat, a fasizmus elmélyülésének periódusában jóformán alig mutattak ingadozást. Babitsék, a Nyugat egész régi gárdája, Kosztolányi, Móricz, Márai, olyanok, akiket személyükben nem fenyeget még az árja paragrafus sem, tiszteletreméltóan kitartottak a humanizmus és az emberi szabadságkövetelések gondolata mellett. Kétségtelenül az egész fasiszta periódusnak ez a legérdekesebb és legszámottevőbb irodalmi jelensége.

A humanisztikus világnézetnek mélyen fekvő gyökereit tárja fel ez a felismerés. Az emberi kultúra, a nagy francia forradalom hagyományai új életre keltek, nemcsak a szelvény-nyíró kispolgárban, aki félti a polgárosulás elért eredményeit, de éppen a polgári műveltség hordozóiban, az írókban. Ennek a ténynek itt van kulturális igazolása a polgári irodalom intaktságában és az írók javarészeinek fasisztaellenes magatar-

tásában. Ez a körülmény csaknem lehetővé teszi annak a felfogásnak re-
vizióját is, amely a magyar polgári írókban szimpla konjunkturalovago-
kat látott a huszas évek eseményei után azért, mert nem vonták le ama
radikális lépésük végső konzekvenciáit, amellyel pedig a világháború
után elkötelezték magukat és ehelyett visszavonultak azokba a pozí-
ciókba, amelyeket pedig radikálisan már egyszer elhagytak. A polgári
írók javarésznél komoly megfontoltsága a mai időkben megérleli azt
a szimpátiát, amelyet a progresszív törekvések irányában mutattak a
világháború után és megmagyarázza azt a későbbi eltávolodó lépésüket
is, amely érthetően konjunkturális cselekedetként hatott. Ugy tetszik,
hogy a humanizmus törekvéseit komolyan értelmezték a magyar írók,
polgárok voltak, polgári szabadságról álmodoztak, emberi jogokról és
természetes, hogy ezek elérését a társadalom felszabadításától remélték.
A progresszív törekvésekhez a polgári szabadságjogok iránti ragaszkodás
sodorta őket, ma már feltételezhetjük, hogy nem pusztán konjunkturái-
áz. Komolyan vették a humanista kulturát és ha a humanista tö-
rekvéseiket idealisztikus „osztályfölötti” vonatkozásaikkal nem is lát-
ták elfogadottnak a változott korszak világszemléletében, az emberies-
ség gondolatának érvényrejutását, bár osztályönzés formájában, de meg-
találták az elnyomott osztályok felszabadítása céljaként a korszerű
progresszióban. Ugyiszlóan egyetértő elhatározással vállalták tehát en-
nek a törekvésnek ideológiáját. A forradalmi éra rövidege nem válthat-
ta valóra reményeiket, inkább csak kötelességekben jelezte az újjáala-
kuló társadalom kibontakozását, mint jogokban. Az ellenforradalom,
amely győzelme után felszínre hozta újra a régi osztálykötöttségeket,
ösztönösen visszaterelte őket a polgári érdekekhez. „Megmenteni a pol-
gári társadalmat.” Ez volt a nagy párfordulás korszaka. Ekkor láthat-
tuk a magyar írók mea culpázását, túlekedésüket a jobboldali támadók
ideológiai frontján. A nagy reménykedést azonban hamarosan felváltot-
ta a kiábrándulás. A faszálódó periódusban már idejében felismerték
azt a veszélyt, amelyet az a polgári liberalizmus eszményei számára
magában rejt, látták, mint söpri él a demokrácia megmaradt pilléreit,
hogy nyomul előtérbe a diktatórikus törekvés, a liberalizmus megcsufolt
és kigunyolt anakronizmussá vált, az olasz, majd a német fasizmusok
győzelme a szólás-, sajtó- és lelkiismereti szabadság halálát jelentette,
ez európai szellemiség emigrációját, a nagy német kultúra máglyárave-
tését, kiáltó veszély volt ez, a magyar író társadalom is eszmélni kezdett.

Nem tagadjuk el, akadtak, akik a fasizmus bűvkörébe jutottak.
Zsolt Béla, aki az ellenforradalmi korszak egyik legbátrabb publicistá-
ja volt, így tett vallomást a szocializmus ellen a szocializmusból való
kiábrándulásáról, a megriadt, megzavart ember bizonytalanságával, s
úgy tűnt, még idejében egy hátsó ajtót vág a maga számára a társadal-
mi rnegtűrtség mezőnyére. *Zsolt Béla* azonban az ajtót kinyitotta, de
nem sétált át rajta, ezt elismerőleg állapítjuk meg. Ezt akkor is el kel-
lene ismernünk, ha legutóbb (a Világirodalmi Szemlében) nem tett vol-
na újra vallomást a szocializmusról, de ezuttal a szocializmus mellett.
Zsolt Béla kijelentette, hogy szocialistának vallja magát, egyetlen más-
értelmű leirt sorával nem azonosítja magát. El kell hinnünk, hogy
őszinte *Zsolt Bélának* ez a vallomása és látszatra is őszintébb, mint az
a régi. A másik a fasizmus leggyőzelmesebb napjaiban született, azt ér-
dek is diktálhatta. Miféle érdek inspirálta volna azonban emezt, az utol-
sót ma, amikor szocialistasággal igazán nem jut közvetlen előnyhöz sen-
ki emberfia. *Zsolt Béla* felismerte az író kötelességét, amely nem lehet
más, mint a társadalmi fejlődés szolgálata. Persze mondhatnók azt is,

hogyan az embert nem csupán a maga világnézete, de ezzel összhangban, álló és kifejezésre juttatott magatartása teszi, ám a mai viszonyok között egy ilyen vallomás, amelyet Zsolt Béla tett s főleg ama társadalmi relációban, amelyben ő él, már magatartást jelent és bátor cselekedetnek számít. Loyálisan állapítjuk meg ezt éppen mi, akik ridegen szembehelyezkedtünk Zsolttal akkor, amidőn a szocializmus ellen fordult.

Zsolt Béla, aki a magyar publicisztika és irodalom legelső között foglal helyet, igényt tarthat arra, hogy kijelentéseit komolyan vegyék. Az ő lépése főleg ezért jelentőségteljes, s azért is, mert a magyar irodalom további alakulásán talán egy új fejezetét nyitja meg akkor, amidőn az európiszizmus túlmenően nyílt társadalmi állásfoglalással jelzi az író kötelességét az irodalomban.

Általában sokat beszélnek az „európai szellem” válságáról. Írói ankétokon tárgyalják ezt a kérdést és Romain Rolland és Valéry már idézett megállapításai is ezzel a problémával kapcsolatosak. Bizonyos, hogy Rolland ismerte fel azt a zsákuccát, amelyben az „európai szellem” könnyötelenül megfeneklik. A közfelfogás általában megegyezik abban, hogy az íróké az iránymutatás feladata. Csak abban oszlanak meg erősen a nézetek, hogy az európai szellemet kell-e megmenteni, mint a legtisztább kulturinkarnációt, vagy van egy tisztultabb, emberibb eszméiség ennél. Rolland szerint van és ez a „világmunkás” eszményi világképe, amely nem ismer faji és osztálykülönbségeket, nem úgy, mint az „európai ember”, amelynek szolidaritása csak Európára szorítkozik. Ha Zsolt Béla szocialista vallomásán gondolkozunk, rá kell jönnünk, hogy amikor a polgári osztálykötöttségekben élő író a szocialista világszemlélet szükségét hangsúlyozza, ez megtagadása egyben a szűkebb és korlátozottabb területre vont eszmei határoknak. Zsolt tehát az első polgári író a mai magyar irodalomban, aki az európai szellemből továbbvivő lehetőségeket megtalálja. „A szellemi ember... egyedül a gondolat erejével többet tehet Európáért, mint a legnagyobb politikai cselekedetek” — vallja Valéry a maga idealisztikus szemléletével. Csak Julien Benda, az elvont eszmék e filozófusa kiált ilyképpen: „Mutassanak nekem Európában egy szellemi embert, akinek sikerült határozott akciót szerveznie szellemi síkon, — eltekintve természetesen azoktól, akik a nemzetek, vagy osztályok gyakorlati érdekeinek játékát űzik. Mutassanak nekem egy szellemi embert, aki olyan akciót tudott volna elérni, mint egy Maurras, egy Rosenberg, vagy Marx. Hol vannak azok a csapatok, amelyek egy Valéry, vagy akár egy Romain Rolland tudna megmozgatni.”

Ha Julien Bendának igaza van és az író számára nincs meg a mód arra, hogy a társadalomra hasson, akkor szégyenteljesen fölösleges. Bendának már csupán a tanárokból, különösképpen a történelem tanárokból van reménye. „Az a tanár, aki ifjú tanítványainak megmutatná... a nemzetfölötti civilizációt s felszólítaná őket, hogy vállalják vele a közösséget, sokat tenne Európáért.” Nem úgy látja a problémát Rolland, aki döbbenetes mélységű távlatot nyit fel az írástudók előtt. Jean Christophe nagy írója ma ezt a vallomást teszi: „Nálam erősebben senki sem harcolt a szellem függetlensége érdekében, mely magasan a esaterek fölött honol, de nem egyezem bele abba, hogy fölöslegessé nyilvánítsák a cselekedeteket. Minél jobban lát az ember, annál jobban cselekszik. Cselekedni kell. A szellem szolgáinak nincs joguk ahhoz, hogy gögősen kivonják magukat a társadalmi és politikai mozgalmakból. Ők különleges csapatát alkotják az emberi munka szövetségének, melyet valaki tömören így jellemezett: „A lélek mérnökei”. Nem indokolt, hogy a maguk különleges fegyverét magasabbrendűnek tartásuk a munkásság fegyverei-

nél, melyek nélkül belőlük nem lenne semmi. Működésüknek közös célt kell követnie: felépíteni egy igazságosabb és rendezettebb emberiséget."

Az európai szellem irodalmárai, ha nem Julien Benda kételkedéseire keresnek igazolást, nem tehetnek egyebet, mint kikapcsolják a szorosan vett európai megfontolásokat, de nem tagadva meg a népi kulturáltság sajátos adottságait, szellemi közösséget keresnek a dolgozókkal. Az európai szellem válságát csak ezen a ponton lehet megoldani és pedig akkor, ha a társadalmi szolidaritás e szükségszerű előfeltétele az „európai szellemet” kiszabadítja abból az elszigeteltségből, amit az európuszizmus jelent és ha az „európai ember” a szocializmus magasabbrendű és átfogóbb ideológiájában folytatja küzdelmét az új ember egyetemes humanizmusának megvalósításáért.

HALÁLFÉLELEM A MAGYAR IDEOLÓGIÁBAN

Irta: BALOGH EDGÁR

A dunántúli egyike kérdésében szó sincsen már nemzeti telepítéspolitikáról, földosztásról, népfelvilágosításról. A dunántúli egyike ma az elháríthatatlan magyar pusztulás megrázó látomásaként nehezedik a magyar gondolatra. A magyar gondolkodó nem lázad és nem dolgoz ki programokat. Nincsenek többé reformpontjai. A megváltozhatatlannak látszó rendszer malomkőérzete alatt halálfélelemmé alakult át a magyar változtatások vágya s a középosztálylélek a magyarság törvényszerű kimerüléséről, hulló Magyarországról beszél. Nem is az már a kérdés, hogy a baranyai, tolnai, fejférmegyei egykevidéken a kivesző magyar lakosság helyébe sváb parasztelelem tódul. Nemcsak népi fogyatkozáson, nemzeti terpesztésen kesereg a tehetetlen magyar intellektus. A dunántúli egykekár látványából hovatovább az *egész* magyarság kihalásának sötét látomása kel. Itt árulja el magát azután az aggódó magyar gondolkodó. A dunántúli egyke problémája valami végítéletes kataklizma előérzetévé vált, a hanyatló osztályokra olyannyira jellemző egyetemes pusztulásérzetté. És ez a pesszimizmus abba a különleges magyar szigettudatba szorul, mely a múlt század közepe óta kísért a magyar ideológiában.

Amíg arról a tárgyian adott demográfiai jelenségről van szó, hogy bizonyos dunántúli megyék bizonyos járásaiban és községeiben kihalt a magyar parasztság s Baranyától Budapestig egy összefüggő német nemzetiségi terület van kialakulóban, mely megosztja a Lajtától a Tiszáig egy tömbben élő magyarságot, addig komolyan felmérhető és tudományosan tárgyalható településtörténeti és szociográfiai kérdéssel van dolgunk. Nem vonhatjuk kétségbe a probléma nemzetiségi súlyát és politikai jelentőségét sem, ha ismerjük a hitleri imperializmus Ostraum-terveit és tisztában vagyunk azzal a folyamattal, mely a túlnyomóan kispolgárságból és jómódú kigazdaelemekből álló keleteurópai német kisebbségeket a Harmadik Birodalom hatalmi törekvéseinek szolgálatába állítja. *Illyés Gyula* költői intuíciója a Dunántúl elnémetesedésének látomásában uralomvátozás lehetőségét idézi. Az *Ének Pannoniáról* sötét politikai jóslat.

— a föld öle
könnyű özvegyként friss erőnek tárul.
Ing már, egy intés: és nyugat felé
új nép karjába fordul a Dunántúl.

Korántsem tűnik ez fel pusztá agyremnek, ha figyelemmel kísérjük a német kisebbségek faszizálódását a balti államokban, Lengyelországban, Csehszlovákiában, Romániában, Magyarországon és Jugoszláviában és ha az esetleges német területi aspirációk kérdésében nem riadunk vissza a világháború utáni történelmi analógiáktól. Nem lehet kétségbevonni, hogy a Dunántúl népesedési statisztikájának nemzetiségi eltolódásai súlyos politikai problémákká nőhetnek a nagynémet előtörés hagyományos keleti vonalán. Ha a Harmadik Birodalomnak sikerül bekebeleznie Ausztriát, a dunántúli német lakterület nyomban aktuális konfliktusanyag.

Nem is emelnék szót az ellen, ha tárgyi észrevételekből tárgyi konklúziók következnének. Feltétlenül magyar történelmi haladást jelentene minden olyan szociális állásfoglalás, mely a nem kisszámú magyar nincstelenek a szintén nem kisszámú dunántúli nagybirtokon és hitbizományi területen földet követelne s így egy csapással utat törne a dunántúli magyarfogyatkozás és elnémetesedés aggasztó problémáinak megoldásához. Kétségtelen, hogy az egykézű parasztságot is csupán a demokratikus aktivizálás, a szövetkezeti mozgalom, az osztályszervezkedés és egy aktív községi politika szabadíthatná fel szélesebb élettávlatokon a pár holdnyi birtok és a teljes magányérzet, a társadalomkivüliség halálos lelki béklyóiból. Logikus volna minden olyan megmozdulás is, mely a német kisebbségnek teljes nemzetiségi jogokat követelne, csökkentvén azt a lehetőséget, hogy a német fasizmus nemzeti követelésekkel aktivizálja a dunántúli svábságot. Érthető volna minden olyan tudományos törekvés, mely a tiszta való ág maradéktalan feltárása érdekében pontos településtörténeti, szociográfiai, népegészségügyi felméréseket követelne a magyar tudomány minden fórumán s nem utolsó sorban a birtokviszonyok adatait tanulmányozná vagy arra keresne feleletet, hogy a dunántúli parasztrétegek milyen mértékben vesznek részt a gazdasági szervezetekben, a politikai életben és a közigazgatásban. A fiatal magyar értelmiség történelmi eszmélkedését üdvözlhetnők, ha ez az értelmiség a német fasizmus expanziós törekvéseivel szemben felfedezné szövetségeseit a munkásságban és az imperialistaellenes világmozgalmakban s meglátná azt a közös keleteurópai néperdeket, mely a hitleri fenyegetéssel s a belső fasizmusokkal szemben közös demokratikus frontra toborozza a szláv, a magyar és román tömegeket.

Egy probléma — a dunántúli egyke — kapcsán is harcos magyar demokrácia tüze éledhetne. Évszázados magyar népvágyak beteljesülését hirdethetné egy népért bátran kiálló szellemi gárda. Szó sincsen azonban ilyesmiről. A költő, a kutató végzettségű felett mereng a Dunántúlon, törvénynek látja a kihalást és népcserét, elháríthatatlannak érzi a német veszedelmet s borzongva félelmetes szavakat suttog magyar nemzettemetésről. Kovács Imre cikke a *Válasz* 1935-ös* évfolyamában nyíltan a magyarságra alkalmazza Oswald Spengler történelemszemléletét s kimondja a magyarság halálos ítéletét: „Népek és nemzetek életében törvényszerűségek vannak és ha egyszer az idejük lejárt, eltűnnek.” Ilyés Gyula is belenyugszik a változhatatlanba:

*Nem harag: — bánat füstől csak szívemben.
Körül új tervvel hangosak a népek.
Ez eltűnt, mondják, nem tudott magának
új hont rakni: új gátat az időnek.*

* E cikk legjellemzőbb sorait a Korunk januári számának Szemle rovatába bemutatta

A magyar gondolat, ime, kivonja magát a valóság szemlélet tárgyi következetességéből, feladja az életet, harcot és felelősséget. Az új magyar ideológia jelentésében ismét egy mult századbeli magyar eszmeképlet jut szerephez. Reális következetesség helyett egy értelmét vesztett hasonlat irreális sémájába tokozódik be a magyar gondolat. Költő, kutató megint elhagyott szigetnek érzi a magyarságot népek tengerében s a sirt emlegeti: „hol nemzet sülyed el”. E hagyományos képlethez jutva nem is lát azután már meg többet a magyar valóságból, mint amennyi a komor sablont támasztja alá. *Féja Géza* írja a Válaszban: „A nép elúzva az élet mezőiről, egyre jobban vállalja a halált. A történelmi sírt, melytől Vörösmarty és Ady rettegett, ez a halál felé ballagás készíti elő s hozzá képest minden úgynevezett történelmi tragédiánk csak baleset. Az egyke lényegében a fajfenntartó ösztön megtagadása az önfenntartó ösztön érdekében. De egyre jobban burjánzó szektáiban a nép tovább megy: az önfenntartó ösztönt is megtagadja s vállalja a halált. Gandhi távkopplásai szimbólikus cselekedetek voltak. Hajdúföld halálos áldozatokat felmutató koplaló szektája: történelmi visszaütés. Egyik legutóbbi ipari sztrájkunk is koplaló sztrájk volt...” Tehát már nem is nemzetihalál, hanem — a nemzet öngyilkossága! A magyar szigetérzet változatos fejlődéséből itt már önkivület beszél. A dunántúli egyke patológiája a tanácstalan magyar középosztályban a magyar gondolat pszichopátiájává alakult át. Ezen a ponton, ahol a dunántúli kérdés egyetemes magyar halálideológiává válik, szót kell emelnünk.

Magányos szigetnek népek óceánjában egy feudális korlátok közé szorult magyar polgáriasodás festette meg a magyarságot. A nemzeti állam polgári álma, mely azonban a valóságban egy soknyelvű, soknemzetiségű rendi birodalom határait akarta maradéktalanul átvenni és betölteni, már a polgáriasodás forradalmi szakaszában kiváltotta a nemzeti ellentéteket a Dunamedencében. Petőfi szorongva írja:

*Egy bős üvöltés, egy vad zivatar!
Szétszórt hajával, véres homlokával
Áll a viharban maga a magyar.*

Ez a hang a forradalmi heroizmus hangja. A magyar magány képe még vonzóan jelentkezik, a szigetérzet bátor sorsvállalással lép fel. Petőfi büszkén vallja:

*Ha nem születtem volna is magyarnak,
E néphez állanék ezennel én,
Mert elhagyott, mert a legelhagyottabb
Minden népek közt a föld kerekén.*

A szabadságharc leverése után, az abszolutizmus nyomasztó légkörében, többé nem a sorsvállaló harc hősi öntudata ébred a magyar magányérzetből, hanem baljós sejtelem, az elhagyottság kétségbeesése. Széchenyi öngyilkos lesz és Vörösmarty látja a **magyar temetést**.

A kiegyezés után, de még inkább a berlini kongresszus után, mely a magyar polgáriasodást a nagynémet *Drang nach Osten* vonalára állítja, megint támadó éllel lép fel a szigetérzet. A magányérzet egy újkeletű magyar imperializmus kibontakozásával magyar felsőbbrendűségi tudattá, magyar elhivatottság érzésévé válik. Magyar *Herrenvolk-ideológia* keletkezik. A szigetkép tengere ekkor már „szláv tenger” — pontosan a nagy-

német gondolatmenet szerint. A nemzeti magányosság még mindig nyomasztó érzetét a harmincmillió magyar vágypolitikája kompenzálja. Az elhagyatott magyar, a magányos lovas képe Adyban válik megint fajtasíratássá! De Adyban fel is bomlik a kép. Ady a magyarszimbólumot a való élet új elemeivel tölti meg s a valóság ellentétei szétvetik a régi sémát, Igaz: magyar szétszóródásról beszélt, elrendeltetett magyar romlásról. Sötétlátása azonban csak saját fajtájára vonatkozik, a magyar uriosztályra, egy tradicionális rendi nemzetre, melyet egy elkésett kelet-európai történelem eresztett be a huszadik századba. Pesszimizmusa ezért büntudat és bűnhődésvágy, átok és balsors hivatása. De Ady más magyarságról is szólott! Merő optimizmussal idézi veszendő fajtája nyomába a paraszt nyarást s véreinek szólítja a magyar proletárokat, idézve új történelmüket. Az ő jövőjük felől nincs kétsége. A feltörekvő osztályok magyar történelmi szerepében nem is lát többé szigetsorsot, fojtó magányosságot. Ha róluk beszél, álmában egy másult magyarság marsol, nem azért, hogy egymaga helytálljon rátörő népek özönében, — a régi kép itt szétszakad, — hanem, hogy a magyar úriság végzete legyen s találkozzék a szomszédnépekkel az eszmebarrikádokon.

Ha most a magyar gondolkozó megint nemzetpusztulástól retteg, szigetsorsról beszél s ama bizonyos sirt látja megnyilni, akkor ez már nem is epigonizmus, irodalmi ismétlés, képrekedés, hiszen Adyban a magyar polgárosodás e jellegzetes szimbolikája megszakadt, az eszmekegylet fejlődése véget ért. Az a tény, hogy magyar ideológusok mégis ebbe a kihült, merev, értelmetlenné vált kulturtörténeti rekvizitumba tudnak beszögelni magyar összképet, nem is magyarázható mással, mint a közeposztályi élek ütődöttségével. Lelki kórképletük miben sem különbözik a dunántúli egykepszihóizistól vagy a hajdúföldi koplalószekta lélekferdülésétől.

Ha el akarunk választani tárgyi problémát és pszichóizist a legújabb magyar ideológiában, észre kell vennünk, hogy a gondolat a valóságtól ott szakad el, ahol a dunántúli egykét nemzeti szimbólummá, az egykező parasztot a nemzet gerincévé, a részleges elhalást egytetemes pusztulássá teszi meg. A baranyai, tolnai, fejérmegyei egykevidék parasztsága holt ág. Nem tragikomikus-e, ha valaki a holt ágtól nem látja az erdőt?

A dunántúli egykevidék fekete demográfiája nemcsak térben és időben elhatárolt részletjelenség, melynek negativumaival szemben magán a magyar parasztságon belül, nevezetesen a nagyalföldi szegényebb rétegeknél, mutathatunk fel tetemes népesedési szaporulatot és nemzeti terephódítást, de egyben kizárólagos paraszti osztálytünet is, melynek embervesztése s az ebből eredő nemzeti kár nem áll arányban a magyar munkásrétegek demográfiájának pozitívumával. A kétféle demográfia különbségeinek érzékeltetésére teljesen elegendő, ha néhány tényre és a fejlődési vonalak láttatására szorítkozunk. Materialista történelemszemléletünknek elegendő volna természetesen egy optimista magyar ideológia kialakítására általában a magyar városok és ipari területek fejlődésének s a magyar munkásosztály mindnagyobb arányú kialakulásának pusztá felmutatása is. De magyar halálideológusainkkal szemben hasztalan volna minden erőlködésünk, ha ki nem domborítanók a magyar munkásdemográfia területi és nemzetiségi vonatkozásait s kelet-európai jelentőségét. A dunántúli parasztdemográfia nemzeti terepvesztést árul el és népsorvadást. Ezzel szemben nemzeti terephódításra akarunk utalni a magyar munkásdemográfiában, valamint arra a jelenségre, hogy mindazonon a helyeken, ahol ujonnan tűnik fel a magyar munkásélet, a ma-

gyar munkásosztálynak milyen össznemzeti jelentősége van. Éppen azzal a hitleri veszedelemmel szemben, melynek keleteurópai fenyegetésén rémülnek dunántúli halálideológusaink.

Vegyük a hagyományos magyar lakterület két sarkát. Nyugaton, a Kisalföldön és keleten, a Székelyföldön, új magyar terephódítás feltűnő népmozgalmi tényével találkozunk. Az elszegényedő és proletarizálódó vidéki magyarság felhúzódik Pozsonyba, Brasovba s ennek következtében a nemzetiségi grafikonnak a kisebbségi magyar intelligencia bomlása folytán lefeléfutó magyar görbét új városi magyarság felívelő statisztikai görbéje keresztezi. Ezért nem hal el a magyar szó Pozsonyban s kap Szlovénia háromnyelvű fővárosa annyi magyar lakost, amennyi ebben a városban még soha nem élt. Így történhetett meg az, hogy Brasovban ma a magyar lakos:ág lélekszáma a legnagyobb, holott ez a szintén háromnyelvűvé vált nagyváros a magyar köztudatban eddig szász helyként szerepelt. A magyar néptömegek megjelenése e két rohamos fejlődésnek indult, jellegzetesen keleteurópai nagyvárosban, ahol szláv, német, román és magyar történelem találkozik, egymaga olyan demográfiai esemény, mely nemzeti jelentőségében a dunántúli egykeproblémával felér.

A kisebbségi magyar népmozgalmasság átsap a régi országhatáron is. Csehszlovákiai statisztikai kimutatások szerint gombamódrá nőnek a kisebb-nagyobb magyar kolóniák Csehországban, Morvaországban és Sziléziában. Már a német határ közelében fekvő Aussignak is számbavehető magyar szóránya van. Városi magyar elemekről, munkásokról, iparosokról és szellemi dolgozókról van szó. Még nagyobb a magyar nép vándorlása kelet felé, a régi román fejedelemségek területeire. Míg az óromániai csángómagyarság parasztelemlévé magababújva húzódt meg s a közös magyar és román népérdekek tudatosításához közéleti suly és politikai jelentőség hiányában aligha járulhatott hozzá, a regáti városok többnyire munkáselemekből álló új szóránymagyarsága e tekintetben nagyobb történelmi lehetőségeket hordoz magában. Prágának, Bucurestinek magyar kulturélete is van, s ezt a szellemi életet, mely a kisebbségi magyar diákság eszmei fejlődésére is erősen kihat, a magyar gondolkodás demokratikus változása s a népek közti bensőséges érintkezés- szelleme hatja át. Jellemző a fiatal magyarországi ideológusokra, hogy a dunántúli holt ág demográfiájából magyar halálpszichózist csinálnak akkor, amikor a csehszlovákiai és romániai magyar népmozgalmasság folytán már nem is a Kárpátoktól az Aldunáig terjed, hanem a Szudétáktól a Fekete-tengerig tárult fel a magyar közélet, a magyar kultúra s történelmi haladásunk tere. Mondanunk sem kell, hogy a gazdasági harcaiban és osztálytudatra ébredésében szláv, német és román tömegekkel testvériesülő kisebbségi és szóránysági magyar munkás életéből és sorsából külön magyar jövő képe lobban föl, mint a dunántúli halállátványból. A demokratikus keleteurópai távlatok magyar munkásdemográfiánkban a dunántúli egykedemográfia német veszedelmével szemben is döntő ellenérőket mutatnak fel.

Csupán az utódállamokból hoztunk fel példákat. A magyar munkásrétegek feltűnő népmozgalmassági tükre mindenestre abban nyeri első sorban magyarázatát, hogy a nyugati emberpiacok lezárultak az olcsó keleteurópai munkaerők előtt. Amerika, Franciaország, Belgium nem fogadja be többé a földönfutó magyar parasztszaporulatot, mint ahogyan a szlávot vagy románt sem, s a vidékről felkerekedő újabb meg újabb dolgozó rajok saját államukon belül töltik meg a városokat és az ipari területeket. Az utódállamokban ez magyar kolóniák és szórványok láncolatához vezet. A megakadt kivándorlás jelenségeit bizonyára Magyarország-

gon is felfedezheti a demográfus, ha nem hagyja el tárgyilagos ítélőképessége. Egy olyan történelemszemlélet, mely a haladás főtenyezőjét, vagyis az egész népet, a nemzet boldogulásának előfeltételét a munkásosztály feltörekvésében látja, bizonyára megtalálná a magyarországi városok és ipari területek magyar lakosságszaporulatában is azt a jelenséget, mely a magyarság jövőjét illetőleg teljes optimizmusra jogosít. Igaz: *E roppant nép nem Csaba népe, — Mélyről legenda szólott nektek. — Más nép e nép, ez csak a Nép...*

Mennyire más magyarság azonban ez Ady-idézte nép feltörekvő áramlatába állani, felismerve a mai történelmi szükségszerűségeket, mennyire világosabb, életigénylőbb magyar tudat és látás ez, mint az a suta szorongás és vaksi bizonytalanság, mely Kovács Imre szájából a Válaszban így beszél: „— mindeme (dunamedencei) zűrzavar mögött ott sötétlik a pánszláv és pángermán törekvések fekete árnyéka. Németországnak határozott céljai vannak Középeurópában. Oroszország elismert állam és könnyen lehet a pánszláv álmok új hordozója. Mi éppen az ütközőponton vagyunk, de milyen állapotban!” Lélekelemzésünk után ez minden bizonnyal úgy értendő, hogy *ők* vannak az ütközőponton, mult és jövő erői közt, *ők*, a középső rétegek következetlen gondolkozói. De milyen állapotban!

MAGYARORSZÁG ÉS A DUNAI KONFÖDERÁCIÓ

Irta: ALTENAU PÁL

Hozzá tartozik a történelem dialektikájához, hogy ugyanakkor, midőn a 19. század elején a kor három alapvető ténye: az industrializmus, nacionalizmus és liberalizmus lassankint Középeurópát is elérte és ezek folyományaként kezdtek kikristályosodni a nemzeti tőkésrendi államok, — e kristályosodás ellentéte egyelőre különböző nemzeteket és nemzetiségeket összefogó nagy gazdasági és politikai egységek megalkotására való törekvés formájában szintén létrejött. E törekvés természetesen még csak elvont, eszmei sikon, úgyszólván logikai szférában mozgott, — felületi motivumait szubjektív elképzelések, a magyar nép központi helyzetéből adódó, uralkodó rétegei imperialisztikus kilengéseit alátámasztó hiposztázisok szolgáltatták. S ami aztán *Kossuth* dunai Konföderációja fellengős terveiből, melyeket nem gazdasági, hanem gondolkodásbeli szükségszerűség vetett felszínre, megvalósult, t. i. a kiegyezés utáni Osztrák-Magyar Monarchia, az úgy összetételét — szabad egyesülés helyett kényszer, az egyes nemzetiségek szabad kiélési lehetőségei helyett azok lekötése, — mint funkcióját tekintve az elképzelések ellentéte, sőt gunyképeként hatott.

Hasonló ellentétpárt látunk a német imperializmus vetületeként jelentkező *Naumann-féle* Mitteleurópa és a humanista, új államalakulatókat involváló *Masaryk-alkotta* elmélet között. Konceptiójuk ép' oly kevéssé áll az igazi megvalósulás szolgálatában, mint a *Kossuth*-Habsburg ellentétpár, de míg ez utóbbi az igazi megvalósulás absztrakt ellentéteit jelenti, — aminthogy utólag nem nehéz megállapítani, hogy a kettős Monarchia, bármennyire történelmi valóság is volt, mégis absztrakt, hegyeli értelemben véve az értelmetlenség, nem-valóság eszményét reprezentálta — addig a *Naumann-Masaryk* ellentétpár a megvalósulás felé mutat, a valóságos ellentéteket létrehozó tétélezés.

S valóban, ugyanakkor, amikor a német imperializmus bukásával szertefoszlott a Mitteleurópa-álmom, semmivé vált a humanista Duna-konföderáció terv is: az antitézis oly' tökéletes, hogy amily' mértékben magábaszítba előzményei valóságselemeit, olyannyira önmagában rejti az eljövendő szintézis egyes kitevőit is. S bár ez a szintézis, mint látni fogjuk, minden egyes tényében tulmutat a mai társadalom keretein, — mégis, éppen annál a szerepnél fogva, mely osztályrészül jut, a szintézis megalapozásánál fontos szemügyre venni ezeket az elemeket s feltárni a köztük fennálló ellentéteket és kettéválasztani bennük azt, ami a szintézis távlatában pozitívnek és azt, ami negatívnek mutatkozik.

Elutasítandó elsősorban is két felfogás és pedig azon — az alapon, hogy ami negáció, az még nem bizonyos, hogy feltétlen előzménye a szintézisnek. Az egyik felfogás helytelensége könnyen átlátható, t. i. a szociáldemokráciák amaz álláspontja, mely a Duna-probléma megoldását az érdekeltek jóakaratótól teszi függővé, jelezvén egyuttal, hogy a Duna-államok e jóakarát hiánya miatt nem találkoznak közös koncepcióban. Ez a jóakarát, mint a szociáldemokrácia által legujabban felfedezett gazdasági kategória, természetesen kizárólag a szociáldemokráciában van meg, mely tudvalevőleg a társadalmi fogalmakat átalakítani igyekszik társasági fogalmakká s mint ahogy az osztályharcot is történelmi környezetéből a közületek tárgyaló termeibe próbálja terelni, ugyanúgy a gazdasági helyzet és az osztályviszonyok által meghatározott politikai problémákból szubjektív, érzelmi szerkezetű problémákat termel ki magából.

Ennek az álláspontnak egyébként közös a gyökere **azzal** az elképzeléssel, hogy a mai monopolisztikus tőkésrendi társadalomban adott a szocialista termelés lehetősége, s ezt csupán be kell láttatni azokkal, akik e termelési rendszer bevezetése ellen foglalnak állást, hogy a megvalósulás elkövetkezhessek. Egyrészt tehát a Duna-konföderáció kérdése gyakorlati oldaláról tekintve alsóbb problémája az általános szocialista munkatervábrándoknak, másrészt pedig, elméleti oldalról nézve, ahhoz a gondolat komplexumhoz csatlakozik, amely a marxizmus gazdasági imperializmusát és kauzál-dialektikáját társadalmi lélektani reménykedésekkel pótolja. Ezen az uton aztán a Duna-államok együttműködésének kérdésében hamarosan eljutnak oda, — ahova bizonyos divatos „szocialista” theoriák már is eljutottak —, hogy az együttműködés akadályozóit ne az uralkodó osztályok érdekeit tudatosan és logikusan védő exponenseknek, hanem beteg szadistáknak tekintsük, akiknek l'art pour l'art örömeik telik úgy abban, hogy az alsóbb osztályokat kihasználják, mint abban, hogy az utódállamok népeinek általánosan áhitott összeműködését megakadályozzák és az elzártság állapotából következő nyomorúságban gyönyörűségüket találják.

Hasonló, ha nem is ilyen durva, hibában szenved a másik, a liberálist-demokrata polgári felfogás. Ez már történelmibb, csak éppen, hogy nem materialista és nem dialektikus, hanem mechanisztikus, s ugyanúgy lélektani, mint az előbbi, de annak egyénlélektanával szemben ez inkább szociális vagy helyesebben: tömegpszichológia. Sőt, hogy szocialisták számára is megnyerő legyen, felhasználja elméletében az ellentét kategóriáját is. Ez elmélet találó formuláját *Kemény Gábor* adja, (A nemzetiségi kérdés Magyarországon. Századunk, 1933. 142. sz. 25. lap, 32. jegyzet), mondván: „A nemzetiségi testek külön önálló individuális életre törekedtek. S mind jobban kifejlődik ez az individuális élet, minél jobban kifejlődik a maguk sajátos nemzeti) képességüket, annál inkább keresni fogják a bekapcsolódást az általános fejlődés folyamatába, s annál inkább törekszenek új, átfogó egységbe tömörülni.”

Nos, ez majdnem úgy hangzik, mint (ahogy a bevezetőben utaltunk is rá), hogy a nacionalizmus terméke az internacionalizmus és a konföderáció talpköve a disszolúció. Ez sem áll meg természetesen in absoluto et abstractio, hanem csak bizonyos vonatkozásban és konkrét tartalmakat véve szemügyre. De annál különösebb eredményre jutunk akkor, ha előbbi idézetünket tüzetesebben megvizsgáljuk. Az idézet u. i. egyfelől kétségbe vonja az egyes nemzetek nemzeti képesség kifejtésére való törekvésének az általános fejlődés folyamatába való esését, másszóval szerinte a fejlődés folyamata nem humanizmus-nacionalizmus-internationalizmus, hanem egyszerűen: humanizmus-internationalizmus, azaz az ellentétek kizárása, — másfelől viszont a kisiklós nacionalizmustól internationalizmust vár, azaz az imént kizárt ellentétet elismeri. Akár így, akár úgy, a történelmi kauzalitást mindenképp megsemmisíti s így kénytelen deus ex machinához folyamodni, ami itt modern ruhában, mint önkényesen felvett, metafizikai nagysággá növelt lélektani mozzanat jelenik meg.

Ezeken felül van ebben a felfogásban határozott támadás is: az illető nemzetiség-testek homogén voltának hangsúlyozása, ami természetesen a legközvetlenebbül észlelhető valósággal is ellentétben áll. S ami még fokozza ezt a támadást, az az, hogy valóban e nemzetiség-testeken belül vannak elemek, amelyek e nemzetiség-testek, mint önmagukban kifejlett népegységek megsemmisítése után szerves részekre bomolván, új homogén egységgé válni törekszenek, — csak hogy éppen nem abból következőleg, hogy immár sajátos nemzeti képességeiket kifejtették, amire nincs módjuk a mai társadalomban, — viszont azok az elemek, amelyeknek módjuk van rá, azok egyáltalán nem törekszenek új átfogó egységbe tömörülni. Sőt ellenkezőleg: nem elégszenek meg azzal, hogy amorf összetételükből, ami a kettős Monarchia volt, nemzeti államokká alakulhattak, hanem még mint nemzeti államok, mint individuumok, mint egységek sem keresik az egymáshoz való közeledést. (Autarkikus törekvések, vámháborúk, devizagazdálkodás, stb.) Viszont mindez nem szubjektív roszakaratból, se nem isteni parancsra, hanem egyszerűen osztályérdokból történik.

S ezzel megtettük azt a lépést, amely a dunai államok viszonyának nyitjához vezet. Ez a viszony kettős: az egyik az egyes államok uralkodó osztályainak egymáshoz való viszonya, a másik az alsóbb osztályok állásfoglalása ehhez a viszonyhoz. Ha a kettőt, akár szándékosan, akár rövidlátásból vagy osztályelfogultságból összezavarjuk, jönnek létre az előbb emiitett elméletekhez hasonló konglomerátum-elméletek. S e ponton megfigyelhetjük, hogy ezek az elméletek mindig az alsóbb osztályok érdekeinek elhomályosítására keletkeznek. Ha ugyanis az uralkodó osztályok exponensei a maguk számára vetik fel a problémákat, akkor ezek a problémák reálisak, konkrétak és számolnak a lehetőségekkel, — mihelyt azonban az elméletek az alsóbb rétegeket érintik, egyszerre fantasztikus, utópikus, absztrakt jelleget öltenek. Az uralkodó osztályok jól értik önmagukat és jól értik azt is, hogy az alsóbb rétegek ne értsék se őket, se pedig önmagukat.

Ebből a távlatból kell tekinteni mindjárt azt az érvelést is, hogy az uralkodó elmélet éppen a Duna-államok problémájával intéz támadást a történelmi materializmus ellen, állítván, hogy az egyes államok egymással való szembenállása éppen politikai, nem pedig gazdasági okok következménye, hiszen a gazdasági egymásrataltságot oly' világos, hogy még bizonyítani is fölösleges, vagy ha éppen szükséges, úgy az erőszakolt, mesterségesen összekovácsolt Osztrák-Magyar Monarchia egyes ré-

szeinek egymást kiegészítő volta is Jó bizonyíték. Csakhogy erre az érvelésre bizonyíték nélkül visszafelelni éppen a szocializmus **számára** adott **meg:** mert ez az egymásra utaltság csak akkor van meg, ha a gazdasági érdek homogén, **azaz** nem keresztezi az uralkodó osztály külön érdeke; — ha viszont csak arról van szó, hogy a szükségletkielégítés közvetlenül, minden közbülső osztálykategória nélkül menjen végbe, akkor a felelet az, hogy természetesen ezek az államok egymásra vannak utalva, de nemcsak ezek, hanem Európa többi országai is, az egész emberiség. Más azonban a helyzet, ha pl. a magyar uralkodó osztály gazdasági érdekeiről van szó. Mert nem úgy áll a dolog, hogy a háború utáni szét-töredezettség állapotában a magyarság rákényszerült arra, hogy elzárkózzék; az alsóbb osztályok egész jól megfértek volna az utódállambeli alsóbb osztályokkal, akár van köztük politikai határ, akár nincs. Az elzárkózás és ellentét onnan adódott, hogy az új nemzeti államok nemzeti polgársága, elsősorban is saját országát igyekezett, mint piacot biztosítani magának s így az előbbi kölcsönös árucseré-viszonylatok felbomlottak. A tulnyomóan agrárjellegű magyar polgárság elvesztvén a volt Monarchia ipari területeit mint agrártermékei piacát, a mezőgazdaság felé irányított tőkéit átállította ipari **tőkévé**, s részben leépítvén mezőgazdasággal kapcsolatos iparát (malomipar, mezőgazdasági gépipar), amelynek kapacitását nem tudta a rendelkezésére álló piac szűkülése következtében kihasználni, megteremtette saját könnyűiparát (textil, stb.). A kölcsönös védekezések illetve retorziók gyorsították és vég nélkülivé tették ezt a folyamatot s végeredményben előállott a mai autarkikus **rendszer**, melynek az a lényege, hogy a nemzeti polgárság, mint monopóliumot vette birtokába a nemzeti gazdasági területeket. Az otthoni piac biztosítása azonban nemcsak hogy nem elegendő, hanem még komoly veszélyeket is rejt magában: mert ebben az elzárkózásban a nemzeti **polgárság** csak akkor találja meg számítását, ha kiaknázza monopolállásából adódó összes lehetőségeit, azaz alacsony munkabérrrel és kartellirozott magas árakkal, a Gömbös-féle „irányított” gazdálkodással dolgozik, aminek következménye a lakosság széles rétegeinek fogyasztóképtelenné váló tétele.

Amikor tehát a polgárság az alsóbb néposztályok számára Duna-konföderációt, Pán-Európát és pacifizmust emleget, ugyanakkor a maga számára egész pontosan kimutatja, hogy minderről szó **sem** lehet. Persze **nem** azt mondja ki nyíltan, hogy a mai helyzetben nemcsak az ipari termelésre átállított nemzeti tőkének nem érdeke, hogy megnyiljanak az országhatárok, s ezzel szembetalálja magát a külföldi ipari tőke **versenyével**, hanem még az agrártőkének sem: — ahhoz, hogy a külföldi piacokon felvegye a versenyt termékeivel, jelentős beruházásokra lenne szüksége, míg a jelenlegi helyzetben a válság hatásai megfelelő politikával, illetve kormányzati rendszerrel átháríthatók az alsóbb néposztályokra (gazdamoratórium, földbirtok védettség, hitbizományi „reform”, telepítés, stb.) Ellenben arra hivatkozik, hogy a dunai államok gazdasági közeledése nem változtatna a mai helyzeten; — igyekszik elhomályosítani a multat, amit azelőtt azzal dicsért, hogy a kettős Monarchia, ha politikailag nem is volt ideális megoldás a magyarságra, mégis **biztosította** a gazdasági stabilitást, természetes felvevő piacot nyújtván az agrár-Magyarországnak az osztrák és cseh ipari vidékeken és fordítva, — és most azt állítja, hogy még a nagyobb dunai szövetség sem elegendő erre. „Bizonyos — írja a magyar polgárság egyik exponense, báró *Szte-rényi József* nyug. miniszter (A Dunamedence, Európa nagy **gazdasági** kérdése, Magyar Lloyd, 1935. nov. 9) — hogy ezen államok **gazdálkodás**

nem egészítik ki egymást és így a Duna-vidék gazdasági helyzetének a megoldása csakis ezen államok összefogása által nem oldható meg."

A polgárság emez érvelése azonban csak fél érvelés: önmaga részére bizonyíték, hogy az elzárkózás adta monopóliumok magas haszonrészesedést, a tőke fokozott akkumulációját s az agrár és ipari-tőke gyorsított menetű összefonódását biztosítják számára. Meg kell azonban felelnie arra is, hogy e monopolizálódás következtében fellépő nyomorakkumuláció miért történik? Csak ezen a ponton, tehát másodlagosan és nem ökként, hanem álmagyarázként lép fel a politika. A sorrend tehát szerinte nem: gazdasági érdek, mint meghatározó — politika, mint eszköz a gazdasági érdek érvényesítésére — ideológia, mint e gazdasági érdek elhomályosítója, — hanem fordítva: ideológiai, mint a magyar faj öncélú szupremációjára való hivatottság s ezzel ennek megakadályozására szolgáló külföldi gonoszságok — politikai, mely ennek az elhivatottságnak mindent alárendel, ami a gyakorlatban az alsóbb osztályok gazdasági érdekeinek alárendelését jelenti — s legfelül a nemzet, illetve uralkodó osztály gazdasági érdeke, amely természetesen, nem ez osztály egyes tagjai, hanem az összesség üdvét szolgálja, mint nemzeti termelés, mint az osztályellentéteket kiküszöbölő magasabb egység gazdasága. Vagy még rövidebben: nem: uralkodó osztály-gazdasági érdek-elzárkózás, mint politikum — hanem csak: elzárkózás, mint politikum.

Az elzárkózás ugyanis a magyarországi politikai frazeológiában nem a meglévő államok egymáshoz való közeledésének az ellenkezőjét jelenti, hanem a mai helyzetnek olyan ellenkezőjét, amely ismét biztosítja a magyar uralkodó osztály szélesebb területekre igényt tartó szupremációját. Azaz: ez a szupremácia-hiány okozza az ő érvelésük szerint a nyomort, mely érvelés tehát nemcsak azt célozza, hogy felmentvényt adjon a tőkeakkumuláció nyomán keletkezett nyomorakkumulációra, hogy a magyarázatot áttolja hamis vágányokra, hanem azt is, hogy a nyomorba jutott tömegek ezeken a hamis vágányokon a nyomorokozók politikai támogatására siessenek, — vagyis éppen az ellenkezőjét cselekedjék, mint ami érdekükben áll. A szupremáciára való törekvés ezzel lényegében nem a konföderáció felé való közeledést, hanem az attól való eltávolodást jelenti s így látszik a politika azok számára, akik belemennek az uralkodó osztály érvelésébe, mint ok, amelyen változtatni igyekeznek, illetve amikor azt hiszik, hogy változtatni igyekeznek rajta, erősítik a mai állapot megmaradását.

Igy lesz a változtatás hirdetése a megmaradás elvévé az ideológiában is. A megmaradás elve az uralkodó osztály gazdasági érdekeinek, a változtatás hirdetése pedig az uralkodó osztály ama törekvésének áll a szolgálatában, hogy az alsóbb és középső osztályoknak a vele való szemben állását megbontsa és tömegbázist teremtsen gazdasági érdekei szabad és nyílt szolgálatára az objektíve szembenállóknak szubjektíve az ő oldalukra állók tömegeiből. A változtatás eme hirdetése lehetővé teszi az uralkodó osztály hatalmi szerveinek, az államnak azt is, hogy ugy jelentkezék, mint a homogén népakarat letéteményese és mukkanás nélküli egységfront teremtdjék számára külpolitikai kérdésekben, elsősorban tehát a Duna-államok egymáshoz való viszonyát illetőleg. Ez a kormányzati attitűd azonkívül arra is jó, hogy a változás közeli kilátását várászolva a szemek elé az egész életvitelt az átmenetiség érzésével fesse alá, így a részletváltozásokra való törekvések hatóerejét csökkenti és a jövőre irányuló álmódosítások mögött megerősíti hatalmi pozícióit.

A hatalmi pozícióknak a jelenlegi helyzetben való megerősítésére a

magyarországi uralkodó osztály kétféle eszközzel törekszik az egyik **annak az állandó hangsúlyozása**, hogy éppen a magyar kormányok mutatták több ízben készségüket a Duna-probléma rendezésére — hangsúlyozván, hogy ennek előfeltételeit a Népszövetség alapokmányában és az **egyenlőségben** jelölik meg (L. Balogh Elemér felsőházi beszédét 1935. december 5.-én) — általános, nemzetközi jelleget kívánván adni a problémának, azzal, hogy úgy tüntetik fel magukat, mint a Népszövetségi politika reprezentánsait és a Népszövetségi eszme, az „igazi béke” harcosait. De éppen ez a tulbuzgóság, a Népszövetségre való hivatkozás s annak előtérbe toléása a leleplezése e módszernek, mely az alapokmány 10. és 16. szakaszaira a 19. szakasszal akar fátyolt borítani s amikor konkrét feladat adódik (mint pl. a szankciók kérdése) akkor ők, a Népszövetség hívei fordulnak legelőször is a Népszövetség ellen.

A másik eszköz annak hangsúlyozása, hogy Magyarországon a nemzetiségi kérdés megoldást nyert. A legtöbben t. i. így gondolják; viszont ezeknek egyáltalán nincsen igazuk, hiszen még a mai Magyarországon is a bevallott nemzetiségek száma az összlakosság több, mint 1/10 részét teszi ki. Inkább úgy áll a dolog, mint azokkal az eseményekkel, amelyek „nincsenek”, mert az ujságok nem írhatják meg őket. Csak néha egy-egy messzebbfekvő közéleti esemény felvillanásánál komorlik fel a háttérből a probléma, mint pl. néhai *Bleyer* professzor, volt nemzetiségi miniszterrel kapcsolatos halottgyalázási perben, vagy ama modern magyar költő vészkiáltásos kirándulása alkalmából, melynél aztán a magyar tudós kénytelen volt megállapítani, hogy a Dunántulon nem a németek eszik meg a magyarokat, hanem a magyarok, már mint a magyar tőkésék és földesurak, a németeket. Emlékszünk, a háború előtti Magyarországon „sem volt” nemzetiségi kérdés, és Jásziéknak a hazatérés vádjával terhelt emigrációs sors jutott osztályrészül, amiért az ellenkezőjét állították. S abból, hogy ugyanez a sors érte a háború utáni Magyarországon azt, aki rámutatott a mai nemzetiségek valódi gazdasági, politikai és kulturális helyzetére (L. Gábor József: A nemzetiségi kérdés a mai Magyarországon, Társ. Szemle 1932), nem nehéz következtetéseket levonni a mult reminszcenciáinak világánál.

Az, hogy, a magyar uralkodó osztály, mint a fentiekből látható, nem mindig a legszerencsésebben választja meg eszközeit arra, hogy elleplezze: a Duna-probléma megoldása az ő sorsuk megpecsételésével egyenlő, még nem váltott ki megfelelő hatást, — de érdeklődéssel lehet nézni a Duna-probléma alakulása elé, amely kezd isteni színjátékká kinőni, ha meggondoljuk, hogy a Népszövetség kebelén belül a béke megerősítését célzó megoldás **iniciatívája** arra a férfire van bízva, aki világszerte, mint a Népszövetség és a béke törhetetlen bajnoka ismeretes, t. i. Mussolinira.

S úgy látszik: a Népszövetség szerepe a Duna-konföderációt illetőleg is ugyanaz, mint a többi kérdésben (béke, leszerelés, stb.): a probléma felvetése. A megoldás maga minden jel szerint egy másik világ feladata lesz.

A HÁBORÚ OLASZ DICSERETE. „Ez a háború nem a rombolás brutális eszköze, nem a háborús frenézis kirobbanása, hanem egy minden olasz által univerzálisnak éltismert kötelesség nyugodt betölése. Tegnap a pontiniai mocsarakat váltottuk meg, ma Abessziniát megyünk meghódítani; holnap megint valami más munkára fogunk vállalkozni.”
(Italia Letteraria.)

A KÖZÖSSÉGI SZELLEM A MAI PARASZTSÁGBAN

Irta: VERES PÉTER

A magyar parasztságról az utóbbi időben a könyvek, és mindenféle irások áradata jelent meg. A polgárság, ugyszintén az itt még mindig élő, sőt hatalmas nemesi és bürokrata rétegek kimerültek politikában, művészetben, irodalomban egyaránt. Szellemi vezetőiknek nincs mondanivalójuk a saját osztályukról, hacsak egyöntetűen azt nem mondják, hogy: „Meggzámoltattál...” mint gr. Bánffy Miklós egy regényeimben az arisztokráciáról. Önként lemondani az életről azonban csak egyes emberek szoktak: osztályok nem. Ellenben védekeznek, ahogyan tudnak. Menekülnek olyan rétegek mögé, amelyeknek életigényei, élettereje még frissebb, éppen ezért szellemi expanzióra még van lehetőség. Itt nálunk igazi kispolgárság alig van, tehát a parasztság az az osztály, amely felé a szellemi és politikai uralmi érdeklődés fordulhat. A parasztságnak nincs még határozott osztálytudata, sem egységes világszemlélete, még kevésbé politikai szervezetei, tehát lehetséges vele egyesülni, anélkül, hogy saját, uralmi, vezetői szerepüket pontosan tisztázni kellene.

A parasztságról megjelent irások éppen ezért nélkülözik a társadalomtudományi és világnézeti távlatot. Akik irnak róla, ezt nem adhatnak, mert nekik síncs. Akik nem lelik a saját helyüket ebben a világban (transcedens összefüggések kutatása) és ebben a társadalomban, (osztályok tagadása) azok a mások helyét sem tudhatják meghatározni.

Jellemző a zűrzavarra, hogy minden világnézet embere a saját világnézetét írja bele a parasztba. A klerikális kiemeli jámbor vallásosságát, az isteni és emberi gondviselésbe való belenyugvását, a konzervatív az ősi családi és emberi, főleg tulajdonjogi erőnyeit és politikai közömbösségét hangsúlyozza, az új nacionalista meg a bicskázásban vagy a háborúban való virtuskodásában látja legfőbb jellemzőit. A polgár szerint a paraszt igazi polgár, önmagában álló egyén, tiszta üzleti-materialista szemlélettel, józan takarékossgal, szorgalommal, mások vagyosnának és életmódjának és respektálásával. Az ur szerint pedig a magyar paraszt igazi uri fajta: méltóságos, bölcs, higgadt, fölényes, kiegyensúlyozott, mint amilyenek az igazi urak vagy amilyenek szeretnének lenni. S végül mi kollektivisták és egyes radikális polgári gondolkodók (szegedi fiatalok) találunk benne kollektív hajlamokat és tendenciákat is.

Mindenkinek igaza van. A paraszt ma nem *egy* osztály, mint volt hajdan a jobbágyság korában, hanem *maga az a nagy nép-nyersanyag*, amelyből az osztályok formálódnak. Atomisztikusan tagozódott, nemcsak az egyszerű termelési és tulajdonjogi rétegződések szerint, hanem tájról-tájra, sőt faluról-falura más-más szint és jellegzetességet kapnak az egyes csoportok a termelés mód fejlődési szakaszának és az evvel összefüggő politikai és szellemi uralmi forma és befolyás mértékének megfelelőleg. Konkrétan: A paraszt ugyan három fő rétegre: a zsiros-, közép- és szegény-parasztra oszlik, de ezek megint tovább bomlanak. Lényegesen más a párhordas szegényember, mint az uradalmi cseléd, más a falusi, amint a kisvárosi napszámos, más a kubikos és megint más a szintén közösen dolgozó sőt kommunisztikusan étkező hevesi és borsodi sommás, pedig földmunkás mindakettő. Ugyancsak nagy különbségek vannak a városok körül élő, termeléssel és kereskedelemmel egyformán foglalkozó kisbirtokos és a szikes földeken éjt-napot eggyétevő kisbérlok között. De más a hevesi dinnyés, más a csiki borvizes székegy, a felvidéki meszes fuvaros és így tovább. Még a zsiros parasztok is, akikben pedig leghatá-

rozottabb az osztálytudat és az uralmi szolidaritás, két nagy, pontosan megkülönböztethető típusra, oszlanak. Az egyik a polgárosodo kupecparaszt, a másik a konzervatív basa-paraszt. Az előbbi aljas üzleti-polgári (nincs benne humanista gátlás és kereskedői szolidaritás), a másik patriarchális-zsarnoki szemlélettel.

De más sikon is sok arcot mutat a paraszt, ha romantikus módon egységnek vesszük és nem osztályszemmel nézzük. Mint az a réteg, amelyet a történelem folyamán mindig csak meghódítottak, de maga nem volt történelemalkotó tényező, legfeljebb csak passzív értelemben — minden politikai és szellemi kísérletet végigszenvedett. Ha muszáj volt katolikussá lett, ha muszáj volt görög-keletivé, mégcsak protestáns se mindenütt a maga jószántából lett, bár feltehető, hogy a reformáció ugyanaz volt neki abban az időben, mint ma a szocializmus: felszabadulás a testi és lelki elnyomás alól. Csakhogy néhol nem várták meg és nem kérdezték meg, hogy akar-e önként protestánsná lenni. És mert soha sem lett teljes jogú tagja a társadalomnak, egyetlen szellemi és politikai mozgalmat sem tett egészen a magáévá, éppen ezért a szemlélete nem is fejlődhetett szervesen a fölötte uralkodó rétegek szemléletével s nem vehette át azonnal és egészen azok változásait. Természetesen azért is, mert a termelési módja nagyjából változatlan maradt. Pl. jellemző, hogy) ma már kénytelen-kelletlen megismerkedett az üzleti-polgári szellemmel, de a technikával és ami ennek az előfeltétele, a természettudományos gondolkodással alig jutott még csak felületes ismeretségig is el.

De bizonyos az, hogy mindenből ragadt rá valami s néhol és néha olyan erővel, hogy felületesen nézve az igazi arcának látszik. Ahol például a feudalizmus érintetlenül uralkodott majdnem egy évezreden át, szóval az ország északi és nyugati részén, ahova sem a török, sem a reformáció, sem a Dózsa, sem a Thököly-Rákóczi-forradalom nem jutott el, ott a szolgaságot elfogadták, mint egyedüli életformát és hozzáidomultak szellemileg is. Az életösztön kényszerítette őket az uralmi forma elfogadására, de ugyancsak arra is, hogy ezt a formát természetesnek és változhatatlannak higgyék. Ezek nélkül a mindennapi illúziók nélkül képtelenek lettek volna a mindennap terheit, a természet mostohaságát és a hűbérurak zsarnokságát elviselni és képtelenek lettek volna dolgozni, örülni és szaporodni. Az elnyomás tudata, ha eleven, megkeseríti az ember mindennapját s olyan feszültséget teremt, amelyben élni lehetetlen: vagy ki kell robbannia, felszabadulni, vagy pótlékot kell keresni. Ahol nem tudott kirobbanni és az egész társadalom változásával magasabb fokra vetődni, mint ahogy történt a nyugati államok egy részében, ahol a parasztforradalmak után egy ugrással a polgárosodás útjára lépett, — tehát nálunk is, ilyen pótlékokat kellett teremtenie. Így ősi kollektív ösztöneit vallási közösségekben, templomban, bucsujárásban, egyéni öndokumentációját pedig kocsmái és faluvégi verekedésekben élte ki. Ahogyan a növényi vegetáció az árnyékban vagy más nyomás alatt elhajlik, elkorcsul vagy színét veszti, de ha jó talajban van, nem pusztul el, éppúgy az ember is a jó földön, a háborúktól védett zugokban vagy általában a hosszabb békés: korszakokban élt, vegetált, terjeszkedett, ahogy tudott. Katholicizmusa, konzervativizmusa, babonái, sunyisága, szolgalelkűsége és minden tulajdonsága, ami ma hátrányára van a többi osztályokkal folytatott harcban és az egyéni érvényesülésben, akkor szükségszerűen fejlődött ki benne, mint az élet egyetlen feltétele. A keleteurópai parasztság s közte a magyar éppúgy lett keresztény, mint a nyugatázsiai mohamedán: erőszakos térítés következtében, tehát nem a lényegét fogta fel a vallásoknak, hanem a leigázó

külsőségeit: a ritust és a fegyelmet. Most ennek a szellemisége egyik komoly akadálya annak, hogy a vallásos előítéletektől már megszabadult uralkodó osztályokkal megmérkőzhessen.

Közben, persze, a haladóvilág újabb termelési és ennek nyomán gondolkozási formái is behatoltak hozzá. A késő-középkori városi polgárság formalizmusa, a 19. században a nacionalizmus, majd a polgári liberalizmus s legujabban a szocializmus mind-mind lelerakták csirasejtjeiket a parasztság közé. S ami ezekből akár termelési és tulajdonviszonyi, akár jogi-politikai változások következtében érdekelte, az meg is ragadt benne. Ugy, hogy ma a parasztság tudata egy teljesen zürzavaros kép a világról. Nemcsak az egyes egyének világnézetében vannak különbségek, hanem tájak és foglalkozási rétegek szerint is változik az új és régi hitek mélysége és hatóereje. Sőt vannak itt-ott kicsiny szigetek, sokszor csak faluk, tanyak, néhol csak pár ucca vagy falurész, ahol sajátos, ősi parasztságukat őrzik. Ezek a helyek azok, amelyeken a polgári falukutatók legjobban találják magukat. A legtöbbben nem is veszik figyelembe, hogy az, amit, mint paraszti bámulnak, az nem is igazi paraszti, hanem késő-középkori polgári kulturmaradvány. Merthogy mi az igazi paraszti, az először is nehéz, majdnem eldönthetetlen kérdés, hiszen a hűbériség idején is volt az osztályok között szellemi kölcsönhatás, másodszor pedig koronként változik a parasztság külső képe, életstílusa, életritmusa is. Szerintem, például csak az az igazán paraszti, amely egy adott táj és termelési forma mellett egészséges és fejlődésképes, minden kulturjelenséget önmagához és szükségleteihez idomit. A merev visszautasítás már beteg jelenség. Hogy konkrét példával világítsam meg: egy tiszántuli-falu parasztsága annak ellenére, hogy társadalmi életében, termelésmódjában, szokásaiban fokozatosan kulturformákat vesz fel, még inkább lehet paraszti, mint annak a dunántuli vagy felvidéki falunak a népe, amely cifra ősi ruhában jár, termelő módja ősi, de egykézik, selyemharisnyát húz a bokrugró szoknya alá, olcsó ékszerekkel rakja teli magát, a képét festi, egyáltalán a mai polgári élet külsőségeit utánozza. Mert ennek nincs sajátos paraszti osztálytudata, sajátos paraszti világnézete, míg amannak van, bárha az is állandó bomlásban van. Az alföldi saját életforma, amaz csak uraságoktól levetett stílus. Mert a történelem folyamán a mindig lázadó alföldi parasztság saját formákat teremthetett, amaz pedig szolgaságában teljesen alkalmazkodni kényszerült.

*

Bennünket most különösképpen az érdekel, hogy ebben a szemléleti zürzavarban, a részben beszűrődött, idegen, részben az életformából természetesen fejlődött tudatelemekben, tudatmaradványokban mennyi még a kollektív. Mennyi az ősi kollektív és mennyi az új, a tudatos, a szocialista-kollektív elem.

És itt mindjárt kitűnik, hogy a parasztság mennyire osztályokra szakadozott ma már. A szabad kisbirtokos parasztság termelőmódjának, tulajdonjogi helyzetének megfelelőleg elveszti kollektív kapcsolatait és felveszi a polgári individualista szemléletet, a tényleges földmunkásság közös munkamódszereinek megfelelőleg bár nem tudatos, de hatékony közösségi szellemben él, míg az uradalmi cselédség szolgál-ideológiája változatlanul hűbéries. Ugyanezek szerint a fokozatok szerint él még benne az ősi kollektívizmusból is itt-ott valami. Jellemző, hogy az ősi kollektívizmus két formáját szintén az életformának megfelelőleg, más-más rétegek őrzik. Mert amennyire más volt az ősi vadász-halász népek

kommunistikus kollektívizmusa, mint az igazi földmives telepek agrárdemokrata kollektívizmusa, annyira más ma is az igazi földmunkás csoportok kollektívizmusa és más a kisbirtokosok bérlőszövetkezeteinek, legelőközösségeinek a kollektívizmusa. Előbbiben *szükségképpen* van közösségi szellem, közösségi felelősségérzet, munkásbecsület, társadalmi értékrendszer, utóbbiban még az agrárdemokrata szellem is kiveszőben. Még vannak közös legelők, közös erdők, tagosítatlan jobbágytelkek szinte az egész országban, amelyeknek össze kellene hozni közös ügyek körül a szabad parasztokat. De nincsen már közösségi szellem. A közbirtokosságok falusi zsiros-paraszt-klikkek kezében vannak, jóba az állami végrehajtó hatalommal, az ősi, természetes demokrácia kiveszőben s így a tagok visszahúzódnak, magukra hagyják a klikkvezéréket, akik így azt csinálnak, amit akarnak, illetve, amit a községi, járási vagy megyei urak akarnak.

De az ősi politikai faluközösségek — a községek — is erre a sorsra jutnak. Csak itt-ott, egészen kicsi falvakban ügye még mindenkinek a „község” ügye, csak itt érdekkel mindenkit, hogy kik a bírók, esküdtek s hogy mit csinálnak. A legtöbb helyen, különösen a nagyobb községekben és a mezői városokban a község ügye már nem községi ügy, hanem politikai. Pártok vannak, amelyek világnézeteket képviselnek és a szó ős értelemben vett kommunális szellem kiveszőben.

Természetesen a közösségi szellem itt sem vész el teljesen, hanem más síkon, magasabb fokon jelenik meg. Ahogyan a kicsi falvakban s általában az elmaradottabb vidékeken a még ma is élénk egyházi, községi, közbirtokossági közösségekben élük ki a parasztok társas ösztöneiket, úgy a nagyobb falvakban és mezővárosokban egyesületekbe, olvasókörökbe, szövetkezetekbe, politikai pártokba tömörülnek. Persze itt már nem csupán társas ösztöneik kiélésére, hanem osztályérdekeik védelmére is. Az a különbség csak, hogy amíg az előbbi helyeken, ahol nincs pontos osztálytagozódás, a gazdasági érdek és a társas ösztönök egy síkon, a községi-, egyházi és közbirtokossági ügyekben találkoznak, itt már osztályokra tagozódva jelennek meg ugyanezek a funkciók és szükségletek. A tőkés termelési rend felbontotta a jobbágy-paraszi osztályt, egyik részéből kispolgárt, szabad parasztot, másik részéből mezőgazdasági bér-munkást csinált. Ennek megfelelőleg életformájában is elvált a két réteg. A földmunkásságot visszavetette az ősből, részben rabszolgai, részben szabad vállalkozó kollektívizmusba, a polgár-parasztokat pedig **egyénekké** alakította. De a társas hajlamokat még ezekből sem **ir**thatta ki, mert azok az ember faji létében gyökereznek. A polgárrá lett parasztoknál, éppen mert termelési és tulajdonviszonyaik már a tényleges közösséget lehetetlenné teszik, másodlagos szellemi formákban jelentkezik a társas ösztön. Olvasókörök, kaszinók éppúgy pótlékai az igazi közösségi életnek, mint a nemességnél és a régi polgárságnál a klubélet. Az individualista életmód természetesen kiegészítője mindig és mindenütt, a másodlagos, csak szellemi formákban jelentkező társasélet.

Mindössze két, nem jelentős réteg az, amely kiesik ebből a természetes fejlődési utból. Az egyik az uradalmi cselédség, amely jórészt szolgáideológiában él még ma is, a másik az alföldi szétszórt kis tanyákon élő középparasztság. Ezek nem igen rendelkeznek semmi közösségi öntudattal (lehetőségeik sincsenek erre.) Rengeteg sok munkával és élet-tapasztalattal pótolják a társasélet csiszoló előnyeit, mégis szemmeláthatólag lemaradnak a falusi kisbirtokosoktól éppúgy, mint a tanyai cselédek a falusi földmunkásoktól.

Amint látjuk, a szabad parasztok ősi agrárdemokrata kollektíviz-

musa egyfelől kiveszõben — ami igazi benne —, másfelõl átalakulóban polgári-uralmi, érdekképviselési és társas szórakozási közösségi móddá. A folyamat lassú, de szemellátható és figyelemmel kísérhetõ, ha egyszer észrevettük a jeleit. Azon az uton van, hogy általános emberi értékû közösségi formából *uralmi szolidaritássá válik: egyszóval reakció.*

Más az útja a földmunkásságnak. Életmódjában, amint jeleztem, a tőkés termelési rend visszavetette lényegileg a jobbágyság elõtti korba. A jobbági korban csak részben dolgozott társasan, a hûbérurnak, részben egyéni módon termelt, önmagának. Faluközösségi kollektívizmusa átmeneti forma volt, amely agrárdemokrata jellegével összefért a hûbériséggel és az egyéni, családi termeléssel. Ma részben rabszolga módon, kényszerközösségekben (napszámosmunka), részben szabadon, önként vállalt társas munkában (szakmány-, részes- és kubikos munka) dolgozik. De amíg a rabszolgamunkának meg volt a saját ideológiája: védekezés a test kizsákmányolása ellen, a jobbágyságnak az egyéni és családi boldogulás és társas védekezés a hûbérurral szemben, addig a mai mezei bérmunkának még nincs saját tudatosult szemlélete. A múlt század végén, amikor a mezõgazdaság kapitalizálódása hirtelen megteremtette a mezõgazdasági munkásosztályt, ugyanilyen hirtelen ki is robbant az agrárszocialista mozgalomban az új helyzetnek megfelelõ új ideológia vágya. Természetesen a mozgalom jórészt kispolgári reakció volt, földosztásvágy és politikai egyénjogusági harc. Az elsõ roham után a 910-es években már megindult a letisztulás, a tényleges szocialista rétegek kialakulóban voltak, de a folyamatot a világháború megakasztotta. A világháború után jött a forradalom, de ez nem tisztázott semmit. Sõt a forradalom iránya és a parasztság óhaja egész határozottan a kispolgári-kisparaszi földosztás volt. A kollektív tendenciák csak itt-ott, elszigetelt kis csoportokban, sokszor csak egy-egy erõsebb szocialista egyéniség hatása alatt kerültek felszínre, de azok is båtortalanok és tisztázatlanok voltak. Majd jött az ellenforradalom a kispolgári demagógiával s végül jött az agrárkonjunktúra az általános gazdagodási mániával, amely magával ragadta a földmunkásság százezreit. Amikor ez csõdbe jutott az 1930-32 válság-években, akkor jelentkezett az elsõ igazán szocialista irányú megmozdulás, fõleg persze az alföldi parasztságban, amely gazdaságilag és szellemileg legjobban megérett erre. A parasztság — s nemcsak a földmunkások, de a kisparasztok jórésze is — heves érdeklõdéssel fordult a szocializmus felé és a sok idõ óta lefojtott kollektív ösztön, amelyet egyfelõl külsõ társadalmi erõk, másfelõl a polgárosodás lélektani erõi visszaszorítottak bennük, most kirobbanásszerûen, a szolidaritás felemelõ példáiban jelentkeztek egyszerre. Az volt a baj, hogy nem kedvezett a világpolitikai konstelláció s aztán az is, hogy egyfelõl az ipari munkásság bágyadt és erõtlen volt, másfelõl az ország többi vidékének a parasztsága még nem ébredt fel. Így ez a fellobbanás megint a szokásos lethargiába hamvadt.

De a mi szempontunkból itt most az a lényeg, hogy ez a mozgalom már nem csupán kispolgári reakció volt, nem csupán tiltakozás a bankkapitalizmus ellen és nem egyszerű földosztásvágy, bár a politikai és sajtópropagandában ez is szerepelt, hanem homályos, de általános felszabadulás vágya.

De viszont bizonyos, hogy ezek a homályos, tisztázatlan vágyak ténylegesen kollektív tendenciák nem voltak tudatosak. A megmozduló parasztság csak azt tudta, hogy így ahogy eddig volt sehogyan sem jó, új világ kell ide. Hogy ez az új világ csak kollektív lehet s a bennük

levő kollektív hajlamokra kell épülnie, az még homályban maradt. Nem volt idő és lehetőség a mozgalom ideológiájának a megformálására. Nemcsak a kisparasztok nem tudták, hogy a közvetlen anyagi érdeken túl mi az, ami összehozza és közös cselekvésre kényszeríti őket, de még a földmunkások sem. Az ipari munkásság pártjaival nem forrhatott össze, mert soha **sem** jutott el a tényleges együttműködésig. Azonkívül az ipari munkássággal szemben meg van még az a sajátos idegenség is, amely az életmód és a szemlélet különbözőségéből ered. Az ipari munkásság jórészenek kispolgáris szemlélete, félig-meddig jelszópolitikája nem tudta meghódítani az éppen elnyomottságából eredően messzianisztikus hajlamú földmunkásságot, nem is beszélve a ridegen falusi szemléletű kisparasztokról. Mert-amíg a városi munkások jórészenek csak politikai elv a szocialistaság, s amellet élük a maguk kispolgári, vagy nekévésbé idegen aszfaltéletüket, addig a földmunkásnak, éppen mert nincs állandó politikai szervezete, minden mást kizáró, egyetlen életforma, hit. Az a kevés földmunkás, aki valóban eljutott a szocializmusig éppen ezért határozottabban veti el a polgári élet- és gondolkozásformát, mint az ipari munkások, akik politikailag osztályharcosok, de az élet egyéb területein kispolgárok. Persze, a földmunkásnak könnyebb is: alacsony kereseténél, falusi életénél fogva nem kell nagy erőt kifejtenie a polgári élet csábításaival szemben.

Természetesen ez csak egyes egyénekre, illetve falvanként egészen kis csoportokra vonatkozik. S még ennek az állománya is folyton változik. Itt-ott a kispolgári életvágy, szabad paraszti vállalkozás, állami munka vagy szolgálat el-elragadja a hosszú időközön át állhatatosan, de reménytelenül kitartó hiveket. Jön helyettük más, a kis tűz nem hamvad el. S ez a fontos. Mert ezek a kis tudatos csoportok mindjárt megnőnek, mihelyt elkövetkezik a történelmi óra. Maga a nagytömeg szinte mechanikusan mozog szemléletében is a folyton változó gazdasági helyzettel. Ugyanazok a földmunkás-vezérek, amelyek 1918-20-ban a 10 hold földért rajongtak, 1930-32-ben és azóta nem adtak komoly visszhangot a földreform-propagandára. Többre vágnak, mert szemük előtt a példa a koldussá lett kisparasztságban, hogy nem elég a föld birtoklása, társadalmi hatalom is kell hozzá. Ezt ösztönösen érzik s ezért csak olyan propagandának van rájuk igazi hatása, amely ezt az ösztönös érzést kifejezi. Ezt tapasztalhattuk abban is, hogy lám, a nemzeti szocialista pártok már csak megpróbálták teljesen szabad agitációs lehetőségeikkel, hogy felrázzák a földosztással és az antiszemizmussal a szegényparasztságot — és nem sikerült. Pedig a Böszörményi-féle mozgalom egyenesen heves jelszavakkal jött s kaszáskeresztesnek nevezte magát. Szimbolumul egyenesen forradalmi multu kaszákat tűzött. És még se értek el sikert, legfeljebb a városi és falusi ringy-rongy (lumpen) parasztság (határozottan megkülönböztethető réteg, bárha nem is igazi rongyosokból áll) csatlakozott hozzá. És ez nagyon biztató jel. Mert még ha jobb vezetőgarniturával rendelkeztek volna, akkor sem értek volna el sikert. Bizonyosság erre, hogy a határozottan jobb kiállítású nemzeti radikális és független kispolgárpárt sem hódítja meg a parasztokat. Nemcsak a tudatos szocialisták, a parasztság legértékesebb emberei maradnak távol, hanem az igazi komoly, de politikailag látszólag semleges parasztok százazrei is. Ami azt bizonyítja, hogy ha még **nem** is tudatosan szocialisták, de a kispolgári demagógia már nem fog rajtuk. Gyanakvással vagy közömbösen szemlélik az erőlködéseiket. A nagy tömeg hallgat s ha **itt-ott** polgári ellenzéki pártokat támogat, azt jórészt daczból és heccből teszi. Ezért nem tudnak a kispolgári parasztpártok gyökeret verni ál-

landó szervezeteket kiépíteni. Nincsenek hiveik csak választóik. Azok is csak egy-egy választás idejére.

A politika területén tehát sem az egész parasztság, de különösen a földmunkásság, már nem jó anyag a polgári politika számára. (Ez egy titkos és szabad választáson mindjárt ki is derülne.) Sokkal nehezebb a helyzet a mindennapi-élet egyéb területein. Hiába élnek és dolgoznak a földmunkások tényleges közösségekben, nem fejlődhetik ki bennük igazi kollektív szellem. De főleg nem tudatosul. Kényszernek érzik a társas munkát s lehetőleg menekülnek belőle. Az a közmondás, hogy: „Közös lónak túros a háta” nagyon régi eredetű s szinte beivódott az emberek vérébe. Csak a már említett tudatos kisebbségek vállalják a közös munkát jó kedvvel s ha van kifogásuk, nem a forma, hanem a munkafeltételek, a bér, a vállalkozók, illetve munkaadók csalásai és szekurárai ellen van. Így nagyrítván egészen ideális kis munkaközösségek akkainak, főleg kubikusok vagy részes mezei munkások között, ahol a vezető igazságossága és a csoport kollektív fegyelme nagyszerűen kiegészítik egymást. Ez azonban egészen ritka dolog. A nagy többségnek kín és szenvedés a közös munka.

Persze megvan ennek az oka. Először az, hogy az osztálytársadalomban teljesen gondozás nélkül nő fel a szegényparaszt s kisgyermek korától kezdve nemcsak a hiányos táplálkozás akadályozza a testi fejlődésben, hanem a korai és tulerős munka is, aminek aztán az a következménye, hogy majdnem minden ember más erejű és más munkabírású, sőt más ügyességű és más szorgalmú is, tehát az akkordmunkában dülő belső egyéni versenyt sokan nem bírják. Ez a belső egyéni verseny pedig nem annyira a csoport tagjainak individuálista lelkiségéből folyik, mint inkább az akkordcsoportok között a munkaadók és az alacsony munkabér által teremtett hajszából. Másodszer az, hogy az osztálytársadalommal szükségkép' velejáró szolgáltszelleme, stréberség, alacsony antikollektív gazságok, egyes erősebb munkások kirívó munkásgőgje, másoknak a naplopása megmérgezi a levegőt és sok a civódás, amit éppen a legjobbak nem bírnak. Harmadszer pedig a tőkésrendi szellem korrumpálja a csoportot. A vezetők csak azok lehetnek, akik jóba vannak a munkaadókkal, tehát többnyire nem a csoport tagjai által választott legértelmesebb és legügyesebb munkások, hanem aljas csirkefogók, akik nem dolgoznak, nagyobb részt kapnak, megcsalják a többieket. Ugy is, hogy maguknak nagyobb részt vesznek, de ugyis, hogy összejátsszanak a munkaadóval s becsapják a többieket a munkafeltételekkel, a mennyiséggel és a minőséggel is, ráadásul pedig ezért külön sápot húznak a munkaadótól. Ez az utóbbi időben, amióta ritka a munkaalkalom és éles a verseny, olyan általános jelenség, hogy most már a munkások még ott sem hisznek, ahol nincs okuk rá.

De mindemellett tény az, hogy még ezt a meghamisított kollektív munkát is szívesebben vállalják, mint a hajcsárkodással összekötött napszámos munkát. És tény az, hogy bár a munkaadók ezt lelkiismeretlenül kihasználják és a teljesítménynek az önkéntes kollektív munka révén való nagyarányú fokozásával egyarányban szállítják lefele az akkordbéreket, mégis, azonos kereset mellett is, szívesebben dolgoznak akkordba — legalábbis a túlnyomó többség, — csak hogy ne álljon a hátuk mögött a hajcsár. Ez azt bizonyítja, hogy bár mindnyájan vágyakoznak a szabad paraszti élet után, de ha látják, hogy ez nem lehetséges, van ítélőképességük, emberi öntudatuk, kollektív ösztönük hogy ezt a szabadságot legalább úgy-ahogy a közösen, de szabadon vállalt munkában valósítsák meg. Külön kérdés, hogy ez a mai társadalomban hogyan ha-

misitődik meg.

Mellékesen a magyar földmunkásságnak ez a kollektív munkamódszere és munkahajlama is egyik oka annak, hogy a magyar mezőgazdaság mechanizálása olyan lassan halad. A kollektíve dolgozó földmunkások példátlan teljesítményfokozása mellett nincs értelme a drága gépeknek, mert nem fizetődik ki. A szociális és humanista szempontok sehol a világon nem állták még utját a termelés mechanizálásának és itt sem állnák, de a kollektíve dolgozó alföldi vagy általában magyar munkással szemben a gépek versenyképtelenek. (Persze, egyéb okok mellett.)

De más területen, a szövetkezetek, bérlőtársaságok, stb. terén az üzleti-polgári erkölcs ugyanígy kompromittálja a kollektív gondolatot. A magyar szövetkezetek *nem* kollektívák, hanem kapitalisztikus jellegű kis részvénytársaságok: csak a vezető klikkeknek van belőle hasznuk. Szolgaszellem, stréberség, korrupció éppugy megmérgezi bennük a levegőt, mint a munka-közösségekben. Csak az a különbség, hogy azt nem hagyhatják ott a tagok, míg a szövetkezeteket otthagyják és csináljanak a vezető klikkek, amit akarnak.

Mindebből világos, hogy a kollektív munkamódszer és egészséges szövetkezeti élet csak kollektív társadalomban, kollektív lelkiségű emberek közt lehetséges. Ennek a tudatosítása azonban még hiányzik a magyar földmunkásságnál.

*

Most egyelőre csend van. Depresszió van. Egy bizonyos: kispolgári földosztásvágyak alig vannak, az erre irányuló propaganda nem csinál komoly visszhangot. Jellemző, hogy a pár éves reformhadjárat csak a sajtóban marad, a parasztság figyelembe se veszi. Annyira tehetetlenek, gazdaságilag és politikailag erőtlenné a földmunkások, hogy a földnél most közelebbi gondjaik vannak: a mai és holnap kenyer megszerzése és az ehhez vezető pár napi munka. Éppen ezért, ha valamilyen ideológia terjedéséről lehet beszélni, hát csak a koldusideológiáéről lehet. Az öntudatos magyar földmunkás a fasizmusban éppugy, mint annakidején a hűbériségben, kénytelen, az *életosztón kényszeríti* erre — szolgálárcot felvenni, saját felfogása helyett az uralkodó rétegek ideológiáját helyeselni, hogy élhessen, hogy munkát és kenyeret kaphasson.

A nagy többség még hallgatva ellenáll, dacoló hajlamait itt-ott polgári ellenzéki pártok ideiglenes támogatásában mutatja, de ez a tendencia tagadhatatlanul erősödik. Egy egészen jelentékeny kisebbség — a már említett ringy-rongy parasztság — egész határozottan levált. Ezek már nem rendelkeznek semmiféle öntudattal, sem emberi, sem osztályöntudattal, olyanok, mint a koldusok, mindig annak helyeselnek, akivel éppen beszélnek, illetve akitől valamit várnak. Politikailag pedig ugyanolyanok, mint az ipari munkásság és a középosztály hasonló rétegei: ezek vagy azok, ahogyan éppen a politikai szél fúj, vagy amiből keresni lehet. Ma persze a fasizmus szekerét tolják, de ez a tömeg éppen ösztönélete dialektikájánál fogva jelentékeny feszítő-feszülő erőt jelent egy adott megfelelő pillanatban. Ha — és ez a fő — a felszínen maradó tudatosan kollektív rétegek irányítása alá, harci sodrába kerül. Éppen ezért itt a feladat: a kollektív tények, tendenciák tudatosítása, világnézet, életformává alakítása.

A FÖLDBIRTOKVISZONYOK ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON

Írta: JESZENSZKY ERIK

A mezőgazdaság tőkésrendi fejlődése a dolgozó parasztbirtokosságot Magyarországon is fokozottabb mértékben a banktőke számára értéktermelésre kényszerítette, az utóbbi által nyújtott bitelek révén. Így a dolgozó parasztbirtokosság földtulajdona csupán névlegessé vált s ő maga a finánciókévé átalakuló banktőke gazdasági uralma alá került.¹ De a mezőgazdaság tőkésrendi fejlődése ezen felül is gyökeresen átalakította Magyarországon a földbirtokviszonyokat s a mezőgazdasági népesség osztálytagozódását. Bár rendszeres birtokstatisztika nem áll rendelkezésünkre s természetesen még kevésbé rendelkezünk a mezőgazdasági népesség osztálytagozódására vonatkozó rendszeres statisztikákkal, a különböző statisztikai felvételek adatai mégis számszerű támpontot nyújtanak a birtokviszonyok történeti fejlődésének a megítéléséhez. Ennek a fejlődésnek az ismerete ma különösen aktuális, amikor Magyarországon a politikai élet homlokterében a földreform kérdése áll, s amikor e földreform hívei a tőkésrendi szerkezeten belül úgy kívánják átalakítani a földbirtokviszonyokat, hogy ezek a mezőgazdasági dolgozók jólétének szilárd alapját alkossák.

A rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján bizonyosnak látszik, hogy Magyarországon a 19. század második felében a földbirtokok centralizálódtak, kevesebb kézbe jutottak, az önálló birtokosok és gazdaságok száma csökkent. Az 1857-es osztrák népszámlálás a „magyar anyaországban” (tehát Erdély, Horvátország, a Határőrvidék és a Bánát-Szerb-Vajdaság nélkül) a földbirtokosok számát 2.037.000-ben állapította meg. 1867-ben egy pénzügyminisztériumi munkálat csak Magyarországon (Horvátország nélkül) 2.031.000, Erdélyben pedig külön 637.000, Magyarországon és Erdélyben együttevén 2.668.000 birtokost talált. Az 1869.-i földadókivetés helyreigazítási munkálatai pedig Magyarországon (Horvátország nélkül) 1.922.000-re, Erdélyben 564.000-re, egész területén összesen 2.486.000-re tették a birtokok számát a birtokrészekkel együtt.² Az 1895-ös mezőgazdasági összeírás viszont Magyarországon Erdéllyel együtt (de Horvátország nélkül) összesen már csak 2.388.000 gazdaságot talált (a tiszta legelő és erdőgazdaságok nélkül).³ A magyar népszámlálások pedig az ország egész területén 1869-ben 1.976.000, 1890-ben 1.903.000, 1900-ban pedig már csak 1.855.000 önálló mezőgazdáról (földbirtokos és bérlő) adtak számot.

— Arra nézve is tájékoztatást nyújtanak a rendelkezésre álló statisztikai adatok, hogy a földbirtoknak ez a centralizációja, mely birtokcsoportok rovására játszódott le. Először a törpebirtok rovására. Az említett földadókivetési helyreigazítás szerint 1869-ben a 0-5 holdas csoportba Magyarország és Erdély összes birtokainak s birtokrétegeinek még 58.1%-a tartozott, az 1895-ös mezőgazdasági összeírás szerint, (amely pedig a magasabb birtokcsoportokba tartozó tiszta legelő- s erdőgazdaságokat számba se vette) egész Magyarország (Erdéllyel együtt, de Horvátország nélkül) összes gazdaságainak már csak 53.6%-a. A két számlálás között az ebbe a csoportba tartozó birtokok, ill. gazdaságok száma is lecsökkent 1.444.004-ről 1.280.000-re, ugyanakkor, amikor más birtok csoportokban a birtokok abszolút száma növekedett. Továbbá az 1900-as népszámlálás szerint a 0-5 holdas földbirtoktulajdonosok az összes földbirtoktulajdonosok 55.3%-át tették ki, míg az 1910-es népszámlálás szerint már csak 51.3%-át. És az adatok arra mutatnak, hogy 1920 és 1930 között is érvényesült a törpe-

üzemek megsemmisülésének a tendenciája. **Az 1 holdig terjedő üzemekre** nézve ez világosan kitűnik az. 1920-as és 1930-as népszámlálás adatainak szembeállításából, amely szerint ebbe a csoportba 1920-ban **31.200**, 1930-ban viszont már csak 25.900 önálló birtokos és bérlő tartozott, vagyis az ebbe a csoportba tartozó önállóak abszolút száma is csökkent. Ugyanez áll minden valószínűség szerint az 1-5 holdas birtokcsoportra is, ha eltekintünk az **1920. évi u. n.** földreformnak, ha másra nem, legalább a statisztikai kimutatásokra gyakorolt hatásától. Ebbe a birtokcsoportba az **1920-as népszámlálás** szerint 194.000 önálló birtokos és bérlő tartozott, az 1930-as népszámlálás szerint **308.000**, tehát 114.000-rel több. **Azonban** az O. F. B. 1929. XIII. 31.4 zárójelentés szerint a földreform során **185.000** földnélküli földmunkás kapott átlag 1 hold (1128 négyszögöl), vagyis az 1-5 holdas csoportba eső földet. Ez a 185.000 főnyi szaporulat nem található fel az 1930-as népszámlálásnak az 1-5 holdas birtokosok számára vonatkozó adatában, mert a földhözjuttatottak egy része nem vette át a földet, másrésze pedig nem tudta fizetni a vételárat is ezért kiesett a föld birtokából. Másrészt azonban abból a szaporulatból, amit az 1930-as népszámlálás az 1-5 holdas birtokcsoportban kimutat, legalább 40.000 olyan mezőgazdasági munkásra és cselédre esik, akinek már 1920-ban is volt földjük, de akiket az **1920-as népszámlálás**, minthogy főfoglalkozásuknak a bémunkát vallották, nem sorozott még a birtokosok közé. Így azután, ha csak 75.000-re tesszük azoknak a számát, akiket a földreform következtében az 1930-as népszámlálás új birtokosokként mégis számbavehetett a mezőgazdasági főfoglalkozásuk között az 1-5 holdas birtokcsoportokban, ezektől és a korábban a munkások és cselédek közé sorozottaktól eltekintve már is csökkenés mutatkozik 1920 és 1930 között ebben a birtokcsoportban is az önálló birtokosok és bérlők számában.

A másik, a fejlődés során felörlődött birtokcsoport a 200 és 1000 hold közé eső, volt nemesi középbirtok, az u. n. gentry-birtok, a kisebb uri-birtok. A fenti adatgyűjtések közül az 1869.-i a számbavett területnek 14.3, az 1895.4 11.6, egy 1913. évi, a **földművelési** minisztérium által az ország egész területére nézve végzett adatgyűjtés⁵ pedig 11.3%-át találta **ennek a csoportnak a birtokában.** Hasonlóképp' 100-1000 holdas csoport részesedése is az egész mai területben (1913 és 1925 között) **lecsökkent** 17.9%-ról 16.4%-ra.⁵ Az 1925 és 1930. években felvett, **s a gazdaságokra** vonatkozó statisztika is az **500-1000** holdas csoportnak az összterületben való részesedésében 8.7%-ról 8.6%-ra való csökkenését mutatja ki a két utóbbi időpont között.⁶ Igaz ugyan, hogy erre az időre esik az **u. n.** földreform, minthogy azonban ez csak **kivételesen érintette a 100-1000** holdas birtokcsoportot, **semmiképp'** sem valószínű, hogy az előbbi, 1913 után kimutatott területcsökkenés csak a földreform következménye **volna.**

Arra vonatkozólag nincsenek figyelembejöhethető statisztikai adatok, hogy az 1000 holdon felüli nagybirtok is vesztett-e területéből **a 19. század** második felében. Az a körülmény, **hogy a már hivatkozott** 1869. és 1913-as összeírások közül az első az összterület 39.0, a második pedig 39.8%-át mutatja ki az 1000 holdon felüli birtokcsoport tulajdonában, arra engedne következtetni, hogy a kérdéses időben a nagybirtok területe lényegesen nem változhatott. Az 1900-as; évektől kezdve azonban **mindenesre** csökkent az 1000 holdon felüli nagybirtok területe is, nemcsak az 1920-as földreform, hanem a parcellázások következtében is és pedig: a hivatalos statisztika szerint 1913 és 1930 között az ország mai területében való 37.9%-os részesedésről 30.1%-osra.⁷

Mily' következtetést engednek meg az egyéb statisztikai adatok **arra** nézve, hogy mely birtokcsoportok szívták fel az előbbiektől elveszített

területeket? Az emített 1869-es és 1913-as összeírások szembeállítását az mutatja, hogy a számbavett összterületben a 200 holdig terjedő birtokcsoport részesedése ez idő alatt 46.7%-ról 48.9%-ra nőtt. A fentebbi adatokból az következik, hogy ez a területi gyarapodás az 5-2000 holdas csoportban állott be. Az 1900-as és 1910-es népszámlálásnak a birtokosok számára vonatkozó adatai pedig azt mutatják, hogy a birtokok számának abszolút növekvése a 100 holdig terjedő birtokcsoportokon belül ebben az időben az 50-100 holdas alcsoportban volt a legnagyobb arányú,⁸ ahová a gazdag parasztek tartoznak. Végül az 1925-ös és 1930-as, a gazdaságokra vonatkozó statisztikai feltételek szerint a 100-200 holdas csoport tulajdon részesedése az egész területben ez alatt az idő alatt 5%-ról 5.5%-ra, a 200-500 holdas csoport részesedése pedig 8.2%-ról 8.6%-ra nőtt. A 100-200 holdas csoportba elsősorban ugyancsak a gazdag parasztek tartoznak, s tekintetbe véve, hogy a fenti adatok egybehangzóan az uralmi középbirtok területének állandóan előrehaladó csökkenését mutatják, a 200-500 holdas csoport utóbbi területi növekedésében is valószínűleg a gazdag parasztbirtok előnyomulásának kifejezését kell látnunk. Így ennek a rétegnek a területi gyarapodása jut valószínűleg kifejezésre Konkoly-Thege birtokstatisztikai számításában is, amelyek szerint a 100-1000 holdas csoport az ország egész területében 1925-ben 16.4, 1930-ban 18.4%-kai részesedett.⁹

A fentiekben szembeállított adatok, — amelyek részben különböző szempontból eszközölt statisztikai felvételekből erednek, — természetesen nem pótolhatják a rendszeres birtok- vagy gazdaság-statisztikai felvételek hiányát, s így egymagukban arra sem elegendők, hogy megbízható képet nyújtsanak a birtokeloszlás magyarországi történetéről. Tényleg azonban megerősítik ezeket a statisztikai adatokkal nem támogatott megfigyelések is és így legalább a birtokeloszlás dinamikájában érvényesült tendenciák statisztikailag is adott töredékes és hozzávetőleges kifejezését mindenesetre láthatjuk bennük.

Ezeket a tendenciákat és jelentőségüket a következőkben foglalhatjuk össze:

Az u. n. törpebirtok fokozódó háttérbe szorulása a mezőgazdasági törpeüzem életképtelenségét juttatja kifejezésre. Ez az üzemforma semmiképpen sem biztosítja a falusi dolgozó megélhetését, aki ezért bérmunkára is kényszerül. De a bérmunka által megkívánt mozgási szabadságában a törpeüzem — miután helyhez köti — akadályozza. Így ezeknek az üzemeknek a tulajdonosai egyre növekvőbb mértékben eladták földjeiket és vagy teljesen szabad mezőgazdasági bérmunkásokká váltak, vagy ipari bérmunkára a városokba ösztönöztek, ill. kivándoroltak, s mindegyik esetben félproletárokból teljes proletárokká változtak. Minthogy pedig ez az a birtokcsoport, amelyben a legszámasabban foglalnak helyet, ezért már az idetartozó birtokosok számának csökkenése is maga után vonta a 19. század második felében az összes birtokok számának csökkenését. De az összes birtokok számának csökkenése 1900-tól kezdve számuk növekvésének adott helyet. Ennek oka az volt, hogy a törpeüzemek megsemmisülésének tendenciáját keresztezte és általában keresztezte egy másik tendencia, mely a törpeüzemek és általában az üzemek számának átmeneti növelésére irányul. E mögött a tendencia mögött mindennekelt a parasztbirtoknak az átörökléssel kapcsolatos felaprózódási folyamata áll. Ezt a folyamatot látjuk pl. megnyilvánulni (a mai területre vonatkoztatott) 1910-es és az 1920-as népszámlálás adataiban, melyek szerint a 10-100 holdas csoportba tartozó önálló birtokosok és bérlők száma 1910 és 1920 között 177.000-ről 167.000-re esett, míg a 0-10 holdas csoportba tartozó

birtokosok és bérlők száma 333.000-ről 360.000-re emelkedett. Ezt a folyamatot fejezi ki az 1930-as népszámlálás adatainak az 1920-as népszámlálás adataival való szembeállítás is, mely azt mutatja, hogy míg 1920 és 1930 között az 50-100 holdas csoportba tartozó önálló birtokosok száma csökkent, addig a 20-50, 10-20, 5-10 holdas csoportokba tartozóké egyaránt emelkedett. De nemcsak ez a folyamat növelte a törpeüzemek s általában az üzemek számát, hanem mellette két más folyamat is, melyek a birtokviszonyok feudális maradványainak a likvidálásával állnak összefüggésben. Az első ezek közül a közlegelők felosztása. Az utóbbiak területe, felosztásuk következtében, 1867 és 1907 között 7.147.000 holdról 4.089.000 holdra csökkent.¹⁰ A felosztott közlegelőkből azután a falusi földnélküliek egy része is kapott néhány holdat egyéni illetősége fejében. A második: a nagybirtok egyrészenek törvényhozási intézkedésen alapuló (u. n. földreformmal kapcsolatos), vagy attól független parcellázása, minek következtében a nagybirtok a nagyobb rentabilitás kedvéért jópénz ellenében lemondott felesleges területrészeiről s amely így a nagybirtok kapitalista racionalizálását jelentette. A helyzet tehát az, hogy a 19. század második felében a törpeüzemek megsemmisülése oly' rohamosan haladt előre, hogy ennek hatását nem volt képes ellensúlyozni az a tendencia, mely a törpeüzemek s általában az üzemek számának átmeneti növekedését idézi elő. Ezért azután ebben az időben úgy a törpeüzemek, mint általában az üzemek száma csökkent. Ebben a 20. században az utóbbi tendencia már túlkompenzálta hatásaival a törpeüzemek megsemmisülésének folyamatát, minek következtében ebben az időben úgy a törpeüzemek, mint általában az üzemek száma emelkedett. De persze az újonnan létrejövő törpeüzemek is arra vannak ítélve, hogy a törpeüzemek megsemmisülésének kimutatott tendenciájánál fogva fokozatosan eltűnjenek.

A gentry-birtok felőrlődése annak a következménye volt, hogy ez, kisebb anyagi erejénél fogva kevésbé tudott alkalmazkodni a tőkésrendi termelés követelményeihez, mint a nagybirtok és ugyanazoknál fogva kevésbé tudott ellenállni a mezőgazdasági válságok hatásainak.

A gazdag parasztbirtok, az 50-200 holdas birtokcsoport előrenyomulása pedig a volt gazdag jobbágyok megerősödését és falusi polgársággá való átalakulását s ezenkívül a volt jobbágybirtokosok egyrészenek anyagi felemelkedését és ezen az uton is a falusi polgárság kialakulását fejezi ki. Ami az utóbbi folyamatot illeti: a volt feudális parasztbirtokosság, vagyis az a réteg, amely a tőkésrendi szerkezetben, mint — se bérmunka végzésére, se idegen bérmunka alkalmazására rá nem utált — középparasztság jelenik meg, felbomlott; csekély kisebbsége felemelkedett, nagy többsége lesülyedt. A lesülyedés egyik útja a birtok átörökléssel kapcsolatos felaprozódása, a többi a parasztbirtokosság helyzetével a tőkésrendi szerkezetben állott összefüggésben, a bankadósságokkal, az adóteherrel s ezeken kívül a kereskedelmi és ipari tőke nyomásával az árucserében, valamint a tőkés alkatú mezőgazdasági termelés súlyával a versenyben. A középparasztság e felbomlási folyamatának számszerű bemutatását lentebb kíséreljük meg. A gazdag jobbágyok utódainak s a középparasztság felemelkedő csúcsrétegének kezére jutottak elsősorban az áruba bocsátott törpebirtokok, a tönkrement középparaszt-, s az eladódott gentry-birtokok: ez a réteg gyarapszik végeredményben még az 1920-as u. n. földreform által juttatott, de a juttatottak által elhagyott földekkel is, melyek utóbbi körülmény szembeötlőleg bizonyítják, hogy a tőkésrendi szerkezetben a birtokviszonyok fejlődését — a törvényhozással létesített földreformok esetében is! — a tőkésrendi szerkezet folyton működő spontán erőt szabályozzák. Ez az átalakulás, mely az u. n. falusi

polgárság kifejlődésére és folytonos megerősödésére vezetett tőkés parasztbirtokokat teremtett a régi feudális jobbágy-birtokok és az uri középbirtokok egy részének helyén s az egyik út volt, amelyen a tőkésrendi szerkezet benyomult a magyar mezőgazdaságba.

A birtokviszonyok leirt fejlődésében a birtokviszonyok tőkésrendi fejlődés-törvényeinek az érvényesülését látjuk. Először a centralizáció törvényének érvényesülését, melynél fogva a gazdag parasztbirtok, a tőkés üzem felszívja a megsemmisülő törpeüzemet, amelynek tulajdonosa lesüllyed a bérmunkás sorba. Másodsor pedig a középparasztbirtok, a kispolgári termelési forma bomlás-törvényének a működését, amellyel összefüggésben működik az előbbi törvény is. Az utóbbi törvénytől fogva a középparasztság csekély kisebbsége felemelkedik, falusi tőkésé alakul át, nagy többsége, a törpeüzem átmeneti formájának a közvetítésével, vagy a nélkül, lehull a bérmunkás rendbe. De Magyarországon bonyolultabbá és kevésbé áttekinthetővé tette az egész folyamatot a feudális eredetű közép- és nagy-birtokrendszer fennmaradása a tőkésrendi szerkezetben, minek következtében a birtok- és üzementnalizáció és koncentráció utóbbi alapfolyamata, a létrejövő paraszttőkés birtok a feudális közép-birtok feloszlásából is táplálkozott s a feudális eredetű nagybirtok tőkés racionalizálásának a hatásai is érvényesültek a birtokeloszlásban. És ezenkívül a centralizáció folyamatát átmenetileg elfedték a feudális maradványok egyébirányú likvidálásának: a közlegelők felosztásának, valamint a középparasztbirtok felbomlásának a hatásai is.

A centralizálódó parasztbirtok mellett azután a tőkés típusú termelés szükségleteihez alkalmazkodni tudó volt uri középbirtokon és — általában — a nagybirtokon fejlődtek ki a tőkésrend termelőerői a magyar mezőgazdaságban.

A birtokviszonyok leirt átalakulását kiegészítette s egyben a mezőgazdaság tőkés termelőerőinek kifejlesztéséhez hozzájárult még a városi eredetű, a kereskedelemből, hiteléletből, iparból származó tőke földbirtokszerezése a feudális eredetű nagy- és közép-birtok rovására. Ennek méreteit a zsidó vallású fölbirtokosokra vonatkozó adatokkal ábrázolhatjuk. Petrassevich Géza szerint¹¹ 1894-ben a 100 holdon felüli birtokok területéből 1.747.000 hold, tehát az egész idetartozó birtokterületnek mintegy 6-7%-a, 1904-ben 2.619.000 hold, az idetartozó birtokterületnek 9 és fél %-a volt zsidó vallású személyek tulajdonában. Az 50 holdon felüli szabadforgalmú birtokok területének pedig Magyarország mai területén 10.4%-a tartozott 1928-ban ebbe a csoportba, mint zsidóvallású személyek tulajdona.¹² Ehhez járul azonban még a részvénytársaságok kezén lévő 50 holdon felüli birtokok területe, amelynek területével együtt (az utóbbinál az 1931-es adatot véve figyelembe), a városi eredetű tőke így kimutatható földbirtoktulajdona (a szabadforgalmu r. t.-i) 50 holdon felüli birtokterület 13%-ára emelkedik.

Annak a hatásnak a nyers szemléltetésére, amit a mezőgazdaság tőkés fejlődése a mezőgazdasági népesség osztálytagozódására gyakorolt, a népszámlálási statisztikák alkalmasak, minden idevágó közvetlen adataik összehasonlíthatatlansága ellenére is. Ezek ugyanis, mint láttuk, 1869-től kezdve megállapították azoknak a számát, akiknek, mint önálló földbirtokosoknak és bérlőknek, főfoglalkozásuk a mezőgazdálkodás. Másrészt ugyanezekben a statisztikákban adva van a megfelelő időpontokban az egész mezőgazdasággal foglalkozó népesség száma (kivéve 1869-et, amely évre azonban nagyobb hiba elkövetése nélkül 76%-ra tehetjük a népesség hányadát az egész népességben) és a későbbi statisztikákból azt is tudjuk, hogy egy önálló mezőgazdára hány családtag esik. (Az aláb-

biakban az 1920-as népszámlálás arányai alapján számoltunk, amelyek szerint 100 önálló birtokosra és bérlőre 306 segítő és tartozó családtag esett.) A mezőgazdasági népesség így kiszámítható önálló hányadát levonva az egész mezőgazdasági népességből, megkapjuk a **nem önálló** és családtagjaik, a mezőgazdasági bérmunkásság mindenkoril számát. Az eredmény az, hogy míg 1869-ben az egész mezőgazdasági népesség 32%-a tartozott ide, addig 1900-ban már 41%-a. A tőkésrendi fejlődés tehát a mezőgazdasági népesség jelentékeny hányadát lesüllyesztette a bérmunkás sorba. 1900 és 1910 között a mezőgazdasági bérmunkások arányszáma azután lecsökkent 41%-ról 40%-ra, a kivándorlási és az iparba való átvándorlás következtében, míg a mai Magyarország területén 1910 és 1920 között újból ez arányszám emelkedése mutatkozik 50.6%-ról 51.3%-ra.

A fenti számok azonban még nem tüntetik fel a proletarizálódás teljes mértékét, bármily erőteljesnek és — egy évtized megszakításától eltekintve — állandónak is mutatják azt. Nem tüntetik fel mindenekelőtt azért, mert nem terjednek ki a mezőgazdasági népességre **arra a hányadára**, amely a mezőgazdaságból elvándorolt az iparba, stb., vagy általában kivándorolt az országból. Pedig itt tulnyomóan olyan elemekről van szó, amelyek már nem találtak megélhetést a mezőgazdaságban s ezért el kellett azt hagyniok, olyan elemekről, melyek a mezőgazdasági népesség proletarizálódásának a termékei. Ha ezeket az elemeket is számba vesszük, már lényegesen más és ezuttal a valóságot jobban megközelítő képet kapunk a proletarizálódás folyamatáról. Állítsuk tehát most már szembe ezen az alapon az 1869-es és az 1910-es népszámlálás anyagából merített fent alapul vett adatokat. A számítás módjának ismertetését mellőzzük s csak az eredményt közöljük. E szerint, ha a mezőgazdaságból elvándorolt elemek számát, mint a mezőgazdasági népesség proletarizálódásának a termékeit az 1869. évi helyzet alapul vételével hozzáadjuk a Magyarországon egyébként 1910-ben 5.423.000 főben kimutatható mezőgazdasági bérmunkássághoz, a mezőgazdasághoz tartozó, vagy abból eredő bérmunkás elemek száma 8.642.000-re emelkedik, viszont az egész mezőgazdasági vagy abból eredő népesség száma 16.685.000 főre fog rugni. A mezőgazdasághoz tartozó vagy abból eredő bérmunkás elemek száma így az egész mezőgazdasági vagy abból eredő népesség számának 52%-át teszi. A mezőgazdasági népesség proletarizálódásának mértékét tehát nem az előbbi 32 és 40% szembeállítás, fejezi ki, hanem a 32%-nak az utóbbi 52%-kal való szembeállítás. Így a fenti alapon 1869 és 1910 között a mezőgazdasági népességnek (és természetes szaporodásának) újabb 20%-a proletarizálódott el a már 1869-ben a bérmunkássághoz tartozó 32%-os hányadán felül.

Ez a számítás azonban, a népszámlálási statisztikákon alapulva, kényszerűen alkalmazkodik az önálló birtokosoknak és bérlőknek a népszámlálásokat által felállított kategóriájához. Ez a kategória pedig a bérmunkára utalt félproletárelemekre is kiterjed, minélfogva a fenti számítás nem ad számot a mezőgazdasági félproletár-rétegek súlyáról és ennek változásáról. Egy az 1850-es évekből származó és az 1848-as évi állapotról visszanyúló statisztikai kimutatás azonban lehetővé teszi, hogy az utóbbi folyamatról is számszerű képet alkossunk magunknak s egyben fényt derít a középparasztság felbomlási folyamatára is, amely a kapitalizmusban lejátszódott. Ez a kimutatás első sorban az 1848. évi országgyűlés választói névjegyzékeinek adatain alapul, melyeket 1855-ben tett közzé Galgóczi Károly,¹³ s feltünteti a volt urbéres, teljes jobbágyság számát és megoszlását az egyes telekkategóriákban Magyarország területén (Horvátország és Erdély nélkül), amit Galgóczi még kiegészített a

volt urbéres házas és házatlan zsellérek számára vonatkozó adatokkal is. Így ezek az adatok megvilágítják az egész volt urbéres népesség, a tőkésrendi szerkezetben megjelenő szabadparaszság anyagi tagozódását a tőkésrendi szerkezet korszakának küszöbén. Ha tehát ezt a kimutatást szembeállítjuk Magyarország parasztságának és mezőgazdasági munkáságának az 1920-as és 1930-as népszámlálás szerint mutatkozó osztálytagozódásával,¹⁴ úgy hozzávetőleges képet nyerünk ez osztálytagozódás átalakulásáról a tőkésrendi szerkezet erőinek hatása alatt, — ha a két statisztikai kimutatás nem is vonatkozik pontosan ugyanarra a területre. A két kimutatás alapjául szolgáló szempontok különbözősége persze csak nagy csoportok — 1. gazdag parasztok, 2. középparasztok és 3. szegényparasztok, munkások — szembeállítását teszi lehetővé, amelyek e mellett a határterületeken átmennek egymásba.¹⁵ Az eredmény, melyből csak a %-os arányokat közöljük, a következő:

	1848	1920	1930
Gazdagparaszt	1.3	1.5	1.3
Középparaszt	37.0	16.2	16.0
Szegényparaszt	61.7	82.3	82.7

Azt látjuk tehát, hogy 1848 és 1920 között a gazdagparasztok arányának egészen csekély javulása mellett a középparaszság elveszítette (aránszámának 37.0%-ról 16.2%-ra való csökkenése folytán) viszonylagos súlyának kerek 56%-át s ennek megfelelően teljes 33%-kal nőtt a szegényarasztság viszonylagos sulya. Ez a folyamat, a középparaszság viszonylagos súlyának 1.2%-kal való csökkenésével s a szegényparasztság-bérmunkásság viszonylagos súlyának 0.5%-os növekedésével, 1920 és 1930 között is tovább haladt azzal az eltéréssel, hogy ezalatt az idő alatt a gazdagparaszság arányszáma is csökkent.

Így a kispolgári földreform hívei, akik középparaszságot akarnak létesíteni a nagybirtokok helyén a tőkésrendi termelőviszonyok fenntartása mellett, egy a tőkésrendben egyébként kivihetetlen radikális földreform esetében is csak olyan társadalmi réteget teremtenek ujja, amely amellett, hogy ki van szolgáltatva a finánciókének, a tőkésrendi szerkezetben működő erőknél fogva elkerülhetetlenül felbomlásra s tulnyomó nagy többségében elproletarizálódásra van ítélve.

¹ Lásd ennek részletes kimutatását: Molnár Erik, „A magyar középparaszt”, Társadalmi Szemle, 1933. 2., 153. és köv. o. — ² Lásd ezeket az adatokat Keleti Károly, Hazánk és népe, 1873. 140-7. — ³ Kenéz Béla: „Nép és föld.” 1916. — ⁴ Lásd Konkoly-Thege Gyula: Magyarország földbirtokviszonyai s a földbirtokreform.” 1935—5 Lásd ugyanott — ⁶ Lásd Sajóhelyi István „Gazdaságaink nagyságmegoszlása 1903-ban.” M. St. Szemle 1931. júliuszám. — ⁷ Lásd Konkoly-Thege fentebb hivatkozott munkáját és ezenkívül Konkoly-Thege Gyula: „A magyar föld jelzálogos terhei az 1931. év végén”. 7. o. — ⁸ Lásd Sajóhelyi István előbb említett munkáját. — ⁹ Lásd Konkoly-Thege mindkét említett munkáját. — ¹⁰ Földművelésügyi értesítő, 1907. X 1. 11. id. Sebes Dénes, „Adatok a Magyar agrárpolitikához.” 1908. — ¹¹ Petrassevich Géza, „Zsidó földbirtokosok és bérlők Magyarországon”. 1904. id. Szeberényi Lajos, „A parasztkérdés” 1908. 97. — ¹² Sajóhelyi István, „Földbirtokosaink nemzetiségi és felekezeti viszonyai.” M. St. Szemle 1930. 4. 297. — ¹³ Galgóczi Károly: „Magyarország Mezőgazdasági Statisticája” 1855. - ¹⁴ Lásd M. St. Szemle 1935. XI. 971. — ¹⁵ A Galgóczi-féle, kérdés fontosságára s arra való tekintettel, hogy a fenti statisztikát egyébként is fel szokták használni, de nézetünk szerint helytelenül, szükségesnek tarjuk annak az eljárásnak az ismer-

tetését, amit a fentiekben követtünk. Az urbéri népesség három csoportba való beosztásánál úgy jártunk el, hogy az egész teleknél többet bíró jobbágyokat a gazdag parasztok, az 1/4-1 telkes jobbágyokat a középparasztok közé s az 1/4 telken aluli telkes jobbágyokat és az összes zselléreket a szegényparasztok-munkások csoportjába soroztuk. Ez a beosztás a jobbágytelkek országos átlagos nagyságán alapul (nagyjában az ország mai területén), amelyet beható számítások segítségével állapítottunk meg, a rendelkezésre álló adatok alapján. E szerint a jobbágytelek átlagos nagysága, az egész telek esetében 23 kat. hold szántó és 5 kat. hold rét volt, amelyhez járult még a közös legelő felosztásakor esetenként változó nagyságu, a rendelkezésre álló adatok szerint 8-24 kat. hold legelő illetőség. A közös legelőben, annak felosztása esetében, a házas zsellérek is részesedtek és pedig az utóbbi adatok szerint fejenként mintegy 1-3 kat. holdat kaptak. Így az egész jobbágytelek átlagos nagysága 28 kat. hold (+közlegelő felosztás esetén 8-24 kat. hold köz. legelő illetőség) az 1/4-ed telek átlagos nagysága pedig 7 kat. hold (+ az előbbi esetben 2-6 kat. hold közlegelő illetőség) volt. E két határvonal közé osztottuk be az 1/4-1 telkes jobbágyokat, mint középparasztokat, míg a gazdag parasztok csoportjába az előbbi felső határvonal felett, a szegényparasztok csoportjába az előbbi alsó határvonal alatt álló urbéri népességet soroltuk. Viszont az 1920-as és 1930-as népszámlálás adatainak — egész földművelő, nemcsak u. n. keresőnépességre vonatkozó, — feldolgozásánál úgy jártunk el, hogy a 10-50 kat. holdas birtokosokat és bérlőket soroztuk a középparasztok, az 50-200 holdasokat a gazdag parasztok, a 0-10 holdasokat és földnélkülieket (gazd. cselédek, gazd. munkások, a gazd. tisztviselők nélkül, de a részes földművesekkel együtt) pedig a szegényparasztok-munkások csoportjába. A Galgóczi féle statisztika még [marxista munkáiban is mutatkozó hibás felhasználása először abban szokott állani, hogy az egész telket a valóságosnál kisebbre, pl. 20 kat. holdra veszik és egészen eltekintenek a közlegelő-illetőségtől, mivel kapcsolatban a közlegelő-illetőség révén földhöz jutott házas zselléreket is kiküszöbölik a földdel bírók csoportjából; másodsorban, hogy ezt a kimutatást, amely csak a volt urbéres parasztbirtokosokra — tehát a statisztika mai nyelven szólva a mezőgazdasági főfoglalkozásúak egy részére vonatkozik — szembeállítják oly későbbi birtokstatisztikával, mely nemcsak az összes mezőgazdasági főfoglalkozású földbirtokosokra, hanem azokra a földbirtosokra is kiterjed, akiknek a mezőgazdaság csak mellékfoglalkozásuk. Természetes, hogy az ilyen szembeállítás csak hamis eredményekre vezethet. Itt jegyezzük meg, hogy ép' ily helytelenül szokták felhasználni a mezőgazd. munkások számára vonatkozó statisztikai adatokat is. Így találkozunk azután oly kimutatásokkal, melyek a mezőgazd. munkások számát 1857-ben 1.652.000-re, 1869-ben pedig, hirtelen ugrással, 3.020.000-re teszik, vagy 1890-ben 3.804.000-ben mutatják ki, amikor viszont az 1910-es népszámlálás csak feleannyiról, 1.800.000 főről számol be. Ily nagy számbeli eltérések kisebb időközökben csak a statisztika módszerének időközi megváltozásaiban találhatják magyarázatukat, ami azután a statisztikát e részében hasznavehetetlenné teszi. Éppen erre való tekintettel kíséreltük meg fentebb a mezőgazdasági bér munkásság számbeli változásainak oly kiszámítását, amely figyelmen kívül hagyhatja az imént érintett használhatatlan adatokat.

A HÁBORÚ OLASZ DICSERETE. „A Kelet-Afrikában harcoló katonák mögött ma kétségtelenül egységesen áll az egész olasz nemzet. Tévedtek azok, akik azt remélték, hogy a háború és különösen a belőle folyó komplikációk felborítják a nép és a politikai rendszer egységét. Az olasz nép sohasem volt egységesebb, egyöntetűbb, lelkesedőbb és magabiztosabb. És mindez nem azért van, mintha túl akarnánk becsülni egy gyarmati háború értékét, hanem mert az olasz nép, még azok a fiatalok is, akik még nem vettek részt a világháborúban, hozzászórtak a háború gondolatához. Valóban, itt senkise tekinti a háborút olyan katasztrófának, mint a külföldi humanisták és pacifisták, akikről nekünk az a véleményünk, hogy üzletből azok. Az önkéntesek olyan spontán jelenítenek katonának, mintha egyszerűen csak egy mesterség megválasztásáról lenne szó.” (Italia Letteraria.)

HEINRICH HEINE: NÉMETORSZÁG

Átköltötte: FALUDY GYÖRGY

A GYÁVASÁG DICSÉRETE

Hogy tovább mentem, borzongva, s fehéren
már csak gázlámpák égtek sargaszín,
s mint Musset mondja: a torony hegyében
precízen ült a hold, mint pont az i-n.

S hogy átvágtam a néma piactéren,
hol egy csikorgó szélkakas zenélt,
a titkos hang, az alvó, másik énem
szivem mélyében halkán így beszélt:

— „Jaj, mit fecsegsz itt össze-vissza, drága
holdfénylovag! hiszen csak jár a szád,
ha azt mondd, hogy egy vízeskanálba
megfojtanád egész ~~Germaniát~~...

A hóhérbárd s a guillotine-ok tiszta,
kékes acélja borzalom neked,
kalamárissal bátor humanista,
ki Siegfriedet lúdtollal kergeted.

Ott kergeted a langymeleg szobában,
s bér szellemed szivemmel rég rokon:
tépett zászlóm alatt hiába vártam
rád kint a véres barriádokon.

S míg folyt a harc a Boulevard Montmartre-on,
s Lajos Fülöp bilincsbe veretett:
te balkonodról bámultad az alkony
színskáláját a Parc Monceau felett.

Persze: tudom, hogy már miénk vagy régen,
s miénk tollalból minden tintacsepp,
de minek a toll és a színek az égen,
mikor csak egy dönt itt: a fegyverek?

Ne ülj tétlen, jöjj ki a barrikádra,
s ne húzd gunyos mosolyra szájadat,
hiszen tudod, hogy Voltaire mosolyára
sem dőltek meg a bank s a vámfalak...

Jőjj, tarts velünk, én hivlak másik éned,
ki véres bárdal járkálok veled,
lány rímeidben én vagyok a mérge,
s szavaid mögött én vagyok a tett;

ne fojtogass tovább s ne gyűrj le engem,
ki gyűlölöm a vén betűk köpött

s meddő vitáit, s lázadó szívedben
győzzön a bölcsön ma a szanszkülot!

De látom: nemet intsz és bent maradsz szobádban,
míg kint dübörg az ágyu és zúg a golyózapor,
de nézz réám: itt járok lakcipőd nyomában,
ki nem csak szóban vagyok harcra bátor,

s megmondom néked: ki szikrát dobsz a kazalba,
de ha látod, megriadsz a lángoló kohótól,
te, ki forradalmi verseket szavalva
megszaladsz a golyótól,

és te, ki a szabadságot élteted,
s a király kegydíját is csak zsebrevágod,
hadd mondok meg neked ma, Heinrich Heine:
nagy a te gyávaóságod."

S ahogy jártam a holdas éjszakában,
így vádolt engem forradalmi lelkem,
és akkor én, harag nélkül és lágyan
a lázadónak ilyformán feleltem:

— „A híg fejeknek, kiknek megárt a szkepszis mérge,
a fanatizmus mindig boldogító vigasz,
de én tudom: ha százszor is megfeszítenek érte,
attól nem lesz, barátom, az eszme még igaz.

Különben is csak mindig a szó vitéze voltam,
kinek testén nem díszlett vasalt egyenruha,
s ha gyilkolásról volt szó, úgy tollammal gyilkoltam,
több embert, mint Metternich mindannyi ágyuja.

A pártok ketrecébe nem fért be sohse finom
sovány és karcsú testem, s térdem nem térdepelt
divatos oltároknál, és éles guillotine-om
csak egy akadt: a mondat. És más nem érdekelt.

Tudom, hogy d'Alembert úr, de Voltaire s Holbach báró
— csupa nemes — tervezte a polgárforradalmat;
de amikorra győzött a háromszínű zászló;
mégis polgárok voltak azok, kik érte haltak.

A kölcsönt, mit száz éve a nemesektől kaptunk,
a munkásnak tetézve adtuk vissza, polgárok,
új életükhöz formát, eszmét és partot adtunk,
és megrajzoltuk nekik a jövőendő világot,

többet nem tudunk tenni — : a sors most rajtatok van,
gyűrjétek fel hát izzadt csuklótokon az inget,
s csak azt az egyet kérjük, hogy szent haragotokban
ne késsetek már annyit és irtsatok ki minket.

Addig nézlek titeket, hű és megértő szemmel,
egészen úgy, mint multkor az a gyönyörű lány,
kit tüntetéskor láttam a forrongó tömegben
állni a Place Concorde-on, egy szobor oldalán.

Rendőrök jöttek karddal, munkások furkósbottal,
s a Rue de Rivolira felvonultak az ágyuk,
s mikor puskák ropogtak, ő csak maradt nyugodtan,
s mereven a Liberté fehér szobrára bámult.

Egy rendőrtiszt pejlován odavágtatott eléje,
és megkérdezte tőle: Mit csinál itt, ma chère?
De ő gőgös mosollyal nevetett a szemébe,
és azt felélte: „J'attends Robespierre.”

Igy várom őt már én is, várom reszketve s félve,
s ha kérded, akár nyíltan is vallom néked én,
hogyminden férfinak, aki méltó e névre,
a gyávaság csodás kincs és hétszer szent erény.

Mert nem rinocerosbőrt adott az isten nekünk,
sem fényes tigrisfogát, éleset, mint a kést,
sem elefántormányt, csak egyet adott, hogy védjük
higgadt, bölcs gyávasággal: egy szikra emberészt.

Nyugodj meg és ne lázadj fél a természet ellen,
nézd: földhöz vág a szélvész és tönkre ver a zápor,
nyomorult hüvelyedben nincs más vas, mint a szellem,
ha tornyokat emelni s képet faragni bátor;

téged idézlek, harcból dezertált Demoszthész,
ki gyáva voltál egy otromba, buta nyílnak kiállni,
de amikor a szószékről dübörögtél a néphez,
nem voltál gyáva egy egész állammal szembeszállni,

téged idézlek, Flaccus, ki kardodat elhánnyva
menekültél nagybölcsen, vér helyett bori keresve,
mert mond, mi a bátorság és mond, mit ér egy bálna
farkához képest Hector vagy Achilles bicepse?

És a feltámadás sem fog majd olykönnyen menni,
mint gondolod, — s a sírban, ki tudja, mi fogad?
őrizd bölcs józansággal, míg járnai tudsz és enni
rettenhetetlen gyávaságot.

És ne akarj martírja lenni semmilyen hitnek,
legfeljebb, ha fejedben agy helyett szalma van,
s így nincs mit vesztened sem, mert annyi embert visznek
amúgy is még a Marne-hoz pusztulni hasztalan...

Tudod, hogy hányan haltak i-betükért, s szeszélyes,
örült ipofetákért, nyakatekert s szemét
eszmékért s a hősöknek, akik a harmincéves
háborúban elestek, tudod-e még nevét?

Ha ember vagy, légy gyáva, kerülj puskát és ágyut,
veszett kutyát meg párbajt s a nyílt ablakon át
repítsd ki a bankárral együtt a hősi **bábút**,
romantikus multadnak fanyar szimbólumát.

3 ha van mit vesztened, úgy sápadjon él az orcád,
mikor hősi halálba küld világnézeted, pártod.
S légy férfi. Mondj nemet. Mert nagy bátorság
kell ma a gyávasághoz.

Ne tarts reakciónak, hogy mindezt, így szavalva,
őszintén és egy szuszra beszéltem el neked,
hisz tudod: itt születtem te veled erre balra,
és szellemmel régen rokon a szellemed.

Nézd: a Jobboldal egy ház, mit pusztító kezünkkel
nem tudunk lerombolni soha a föld színéig,
és a Baloldal egy ház, mit alkotó eszünkkel
nem építünk fel soha egész a kéklő égig;

mert a mi házunk nem lesz, barátom, soha készen,
s nézzük, mint Danaidák a telhetetlen vödört, —
ezért nem kellett nekünk az Uristen az égben,
és egy szerelmünk van csak és egy hazánk: a Föld...

Persze én is, mint más is, álmodom néha róla,
hogy a régi aranykor még egyszer visszatér,
s elég lesz az embernek napi egy munkaóra
s elég lesz a gyomornak egy óra munkabér.

ha majd összebékültek egymással mind a népek,
s a kaszárnyák ledőltek s a tőzsdék is bezártak,
és amikor majd a gép is, amely fejünkre lépett,
mindnyájunkat szolgálja, szelíd és drága állat;

ha a gyárok szízüveg termeiben virágok
állnak majd a gépek közt, pálmák és mirtusok,
és egy napon a grófok, a bírák és bankárok
kihálnak, mint a dinoszauruszok;

mikor majd egyszer Nizza, San Remo, Lesbos, Samos
nem lesz senkinek messzi s elérhetetlen világ,
s Rabelais, Erasmus, Goethe, Swift, Dante, Lukianosz
nem lesz csak gazdagoknak nyíló ritka virág; —

jön még kor, melynek nem lesz srappellje és bírója,
s mélyben úgy él az ember, bölcsen és gondtalan,
de kérdelem: hol lesz akkor már e sorok írója,
és a papír, amelyre e vers nyomtatva van?"

(Folytatjuk)

B R Á D

Irta: PERNEKI MIHÁLY

Mutatvány a szerző közelebről megjelenő regényéből.

Éjjel volt. Kiment a Kőrös partjára és leült. Mintha olvasztott mész hömpölygött volna a lábai előtt. Az arany salakja. Az összezúzott kőtörmelék, amit a rudai 12 apostolbánya kiokád magából. — Azért a tetves aranyért képesek elcsufítani ezt a szép folyót. — Néha egy hal ugrot fel nagy ivben. — Még jó, hogy ki nem döglenek belőle. — Végig hevert a part lankásán és nézte a csillagokat. A bugyesdi, dumbrávai hegyeken pásztortüzek égtek.

Az állomás Perronján levő csengő Arad hívójelét adta. Egyszer-kétszer-tizszer, — míg végre jelentkezett. — Éjjeli szolgálat. Egy kicsit jólesik az ottani forgalmistának is végigheverni a diványon. — Mégis, mi lehet ez a nagy zörgés? Szokatlan. Nem az, hogy hívták, hisz éjjel nappal van kint vonat a pályán. Mégis. Lehetett érezni, hogy idegesi kéz forgatta a készüléket. Benne vibrált a mágnesben a „baj”. — Vasutas vére felágaskodott. Figyel... Orrcimpái tágulnak... Ujabb hívójel. — Siria. — Csend. Ujabb telefonzörgés: — Ineu. Repszig. Muscamaderad — olvassa le a csengő jelzéseit. Utána körözés. Felugrik. Rohan az iroda felé. Lekapja a hallgatót... — csend. Elkésett. Megfeszíti az idegeit. Valahonnan messziről egy M. Á. V. rendező pályaudvarról van áthallás. A másnapi szolgálatosok neveit mondja telefonba a forgalmi tiszt. Mellékvonlra kapcsol. Búgás. Reszketek a drótok. A távirógép bizonytalanul kattogott. Rányítja a szallagot. Éktelen jelek, majdnem kibetűzhetetlen: „Aladár... aranyos... fiú...” — Valami zöldgallérú praxi gyakorolta magát. — Ugylátszik, vizsgára készül. — Legalább hagyná abba, hogy megkérdezzek egy állomást, mi ujság? Az csak tovább botorkált a Morse jelek között. — Ha telefonon hívok fel valakit? Odacsődül az egész baktersereg. Jelentik, — jön a büntetés. Ha nem is Papp Istvánnak, — az apjának, vagy az állomásfőnöknek. De mi történhetett? Feltétlen baj van a vonalon, segílyt kértek Aradról s a körözés már a segílyvonatnak szólt, — következett. — Láz-fantáziája tovább szötte: — Robog a segílyvonat. Munkások fákkal, csákányokkal dolgoznak. — Itt emelni. Ott széjjelkapcsolni. Világítson csak ide! Ki ez a halott, nem ismeri? Hol? Mit? — Nem birta tovább idegekkel. Végig szaladt a falon lógó menetrenden, — hogy melyik állomás vár vonatot ebben az időben? — Hajnali 3 óra 12 perc. Megvan. — Lenyomja a távirógép gombját, hogy értesítésére adja „Aladár” nevű „aranyos fiúnak”, hogy ő is akar valamit a gépen. — Az áramkör megszakadt. Felengedte. Egy pillanatnyi csend... már bele is vágott, nehogy „Aladár” megint rátehénkedjék — és biztos kézzel szórta egy Arad melletti állomás hívójelét. Pattogott a gép. A két kalapács közt finom Volta iv cikázott — „Jelentkezés,” „Értem” jel s még egy pár formáság. Elképzelte, hogy a szolgálattevő milyen nagyot néz, mikor leolvassa a feneketlen messzeségben levő állomás nevét az eldugott hegyek között. — Szomszéd, — mi ujság? — kérdi. — Miért volt a nagy telefonálás?

Nyomban jön a válasz: — Karambol volt. Az 59-es másodrész tilos jelző mellett futott be.

Vére végigfutott rajta, mint egy ostor. — Hány halott? — üvölti, — és kicsodák? Mintha telefon mellett állna, de fegyelmezett keze

ugyanazt kopogja a szalagra: — Hány halott és kicsodák?

Egymásután bujtak **ki** a gépből a kísértetek. — A fűtő ijedtében leugrott és neki vágódott egy telefonpóznának. A mozdonyvezetőt agyonnyomta a szerkocsiból rázuduló széntömeg. Egy fékező a kocsik közé szorult. A többiről egyelőre nincs hír.

Nyugtázta és lezárta a gépet. Szinte eszeveszetten rohant ki az irodából és beleüvöltött a dermedt hegyekkel megrakott éjszakába: — Megéheztek a vasak. Megszomjaztak a talpfák. Vasutas hust ettek és vasutas vért ittak rája. Vasutas vért, kinek nem szabad mozgó kocsik és egyéb járművek közé bujni. Kinek nem szabad szolgálat közben aludni, nehogy elfelejsten szalutálni. Várhatja a család. Nem kell többé utitáskát készíteni. Neki tisztelgnek a temetésen. A főnök. A felügyelő. A főfelügyelő. Talán az igazgató is. Hivatalból könnyeznek és tovább indítják a vonatokat. A vonatnak menni kell. Késni tilos, mert jön a meghíányolás. Fegyelmi. Elbocsájtás. Nem, nem leszek vasutas. Én már láttam Geszneret megdőglenni a vasuti kocsik ütközői közt. Én már láttam forgalmistát börtönbe vonulni, mert összeengedett két vonatot. Mind a kettő sirt. Mind a kettő szenvedett. Melyik halt meg előbb? Mind a kettő abban a pillanatban, mikor aláírta az ivet, hogy vasutas lesz.

Berontott a lakásba. Sarkig kivágta az ajtót s felhördült: — karambol volt a vonalon.

Az ágyak megcsikorognak, mindenki felugrott, mintha a villám csapott volna a párnájuk alá. — Mikor. Hol. Hányas vonat. Hány halott?

— 59-es másodrészt.

— 8 óra, 12 perccel haladt át az állomásunkon, — hangzik a válasz. A másik már mondja a mozdony számát. Harmadik a vezető, fűtő nevét, míg lassan az egész személyzet névsora elhangzik a lakásban. — Ki él, ki halt meg?

— Ma nekem, holnap neked.

— Gyengén égétt a zárjelző lámpájuk. Utánuk akartam telefonálni. Én engedtem keresztül megállás nélkül az állomáson... —

Megindult a vita. Váltó. Szemafor. Menetsebesség. Fékút, — hajszálpontos szakismeret a legkisebb gyerekekben is. Ha a váltó? Ezt és ezt függesztik föl. Ha a szemafor? Ezt. Belesimul az anyja, hangja az öreg felé: — Vigyázzon maga is. Rossz rágondolni. Szegények. A temetésre biztosan lesz különvonat. Elmegyek. Holnap szedjetez mezei virágot koszorúnak és valahogy szárnyaskerék formájában kössétek össze. Te se menj többet a gyárba, mert bajod lehet. Ne mászkáljatok a padlásra, mert leestek. A pincébe, mert megcsip a varangyos béka. Az istállóba, mert agyondőf a tehén. A Körös partjára, mert belefultok, mint szegény Lacikánk. — Láthatatlan fekete szárnyaskerék röpködött a szobába körbe-körbe. A vasut kereke. Az anya még egy ideig folytatta a felsorolást, hogy hová nem szabad menni. Kiderült, hogy sehová. Az öreg meguntta végre s rávakkantott: — A te bolond fejed. Hát akkor mit csináljunk, nem mondanád meg? Ülünk a szobába és tegyük össze a kezünket? Ez sem lesz jó, mert a fejünkre szakadhat a mennyezet. Mindig ilyen számárságokat beszélsz.

— Amit én mondok, az mind számárság. Csak amit maga mond, az okosság. Azért lógott hajszálon két esetben, hogy össze nem szaladtak a vonatok. Meg Geszner, akit a tolatásnál agyonnyomtak.

— Mondom, hogy bolondokát beszélsz. Hát oka voltam én valamelyiknek? Kész bolond vagy. Az egész famíliád is az volt, de te különö-

sen.

A többit már tudta kívülről. Visszament az irodába híreket lesni. Az eddig látott összes vasuti balesetek felrajzoltak benne. Leakasztotta a hallgatót. Csend A sebesültek jajgatása nem hallatszik át a drótokon. Visszaakasztotta a hallgatót. A felajzott szerencsétlenségek negatívjai örülten futkostak és jeleket kopogtak agytávírdájának szalagjára. Előtte Geszner állt Végig nézte, szinte Végig élte szenvedését. Örült erőfeszítést tettek vasutastársai, hogy élve kiszabadítsák az ütközők közül, de kicsinek bizonyultak a behemót kocsik mellett. Végül csak a vas győzött. Geszner fékezőről nem neveztek el mozdonyt. Állomást sem. Mégcsak egy rongyos megállót sem. De elneveztek a nagyfejúektől, akik végelgyengülésben vagy túltápláltságban hálnak meg. Sok ilyen Gesznere van a vasutnak. Meghalt. Elment. Börtök a nettelvélbe: „—Késés oka, Geszner fékező balesete.” — Gyerünk. Kapcsolják már össze azt a szerelvényt. Kész? Fütty. Trombita. A gőz belekapaszkodik a rudakba és gázol. Mindegy, hogy ember, vagy vas kerül a kereké alá. A gőznek nincs szeme. A vasutasnak van. Ott a szabályzat. Miért nem tartja magát ahhoz? „Mozgó járművek közé belépni, azt össze- vagy széjjel akasztani tilos,” Tessék így dolgozni. Leál-lithatnák az egész vasutat. Hogy akassza le a csavarkapcsot mozgás és belépés nélkül? Ezt nem írják elő. Nem is lehet. Ezer és egy szabadalmat kipróbáltak, — nem vált be. Amelyik bevált volna, drága. Szegény a vasut, Maradt minden a régiben. Olcsóbb a fékező. Meg fe-dezve vannak a kártérítéstől is. Per esetén az ügyvéd a tarsolyában viszi a szolgálati paragrafusokat. — Minek csinálta? Tilos. — De azért próbálná valaki a tolatószemélyzet közül azt mondani: — „Szabályzat értelmében nem buvok a mozgó járművek közé.” — Bolondnak tartanák és már le is szerelhetne. De ilyesmi még nem fordult elő a vasut krónikájában. Hisz így is, aki óvatos és nem legénykedik a halállal, kijár a vonatvezető gunyolódása: — „Nem cukrásznak készült maga? Azt gondoltam. Féél, hogy összetöri a kocsikat? Bujjon csak be bátran. Ne féltse azt a tyuksz...” életét.” — És megy a hajsza. — Gyerünk-gyerünk. Zavarják azt a mozdonyt, hogy ne olyan lustán mozogjon. Lökjék bátrabban azokat a kocsikat. Mégsem vagyunk kész? Gyerünk: itt az indulás ideje! Gyerünk, mert elver a másik vonat! Gyerünk, mert mi verjük el a szembe jövőt! Gyerünk, mert nincs mivel indokoljuk a késést. — A késés. Réme a vasutnak és vasutasnak. Potyognak érte a büntetések. Menetidőt nem lehet hosszabbítani, mert üzemköltség többletet jelent. A? Ü. V.-nek előnyösebb a rövid menetidő. Személyzet? Állomás? Idegeskedhet a forgalmistától az éjjeli őrig. — Gyerünk, mert felforgatják az egész vonalat! — Rendkívüli keresztezés? Káromkodnak, mint a záporosó. A forgalmista izzad, számolja a különféle menetidőket, míg bele nem zavarodik. — Ez a vonat itt van. Az ott van. Ennek a terhelése ennyi. Annak annyi. Ennek a sebességi csoportja ez. Annak az. Ez személy. Az teher. Fúj-e a szél? Esik-e az eső? Hogy áll a hőmérő? — Jaj, ha hibás a keresztezés. Ha a személyvonatot várhatja meg, — az a baj. Ha a tehervonatot veri el, — az a baj. Káromkodik tovább, vasutas csákóját addig nyomogatja, huzogatja a fején, míg a telefonhoz nem lép s megváltoztatja a keresztezést.

A központban sok a ráérő. A menetleveleket addig bogarásszák, míg akad rajta valami jelenteni való. Örül a szerencsétlen, ha jelenthet ilyen „szabálytalanságot”, mert az előmenetele függ tőle. A feljelentettnek is. Megy a büntetés. Jobbik esetben a pénz, ha már többször előfordult, áthelyezés. Az is lehet, hogy csillagba kerül. Akkor aztán otthon

van. Földig érő szakállal járhat, mégsem tud felfele kuszni a számárlétrán. Ilyenkor nem automatikusan megy a kinevezés és előléptetés, hanem az igazgatóság „belátása” szerint. Ezeket a belátásokat meg mindenki ismeri, kinek helyén az agya.

Utólag mindent könnyű megállapítani, hogy hogy’ kellett volna. Ez áll a keresztezésekre is. Tessék a vágányok közt szaladgálva ezer másra gondolva rendes munkát végezni. Az egyik mozdonynak víz kell, másiknak szén, harmadiknak olaj. Nincs határ. Egyik ki akar menni, másik be akar jönni. Telefon. Távirda. Védjelzők. Hajrá. Gesznernek is ez utóbbi tűzte ki a fejfáját. — Kész a szerelvény? — Nem, még egy kocsit kell a végére akasztani. — Gyerünk, mert itt az indulás ideje. — Igen, de a mozdony a kocsi előtt állt. Ha megkerüli az állomást, — előre beírhatja a késést. De mivel indokolják? Nincs elfogadható ok. Hát majd nem kerüli meg. Nem muszáj lökni, lehet rántani is. Nem szabad? Nem látja az igazgató. És ha látja? Másfelé néz. Törődik is vele, még nincs baj.

— Gyerünk, Geszner bujjon közé és rántsák rá. De már menjenek is. Mit néz? Gyerünk, ha mondom, indulás előtt állunk. Nem volt maga valamikor cukrász?

A mozdony hátranyom pár száz lépést a kocsival együtt. Geszner beállt a mozdony és kocsi közé. Félkézzel a kocsi oldalát fogta, másikkal a csavarkapcsot. Félábra valami kiugráson) húzódott meg, másik meg lógott a levegőbe. — Kész?

- Kész.
- Megfogódzott jól?
- Meg.
- Mehet?
- Mehet.

Hajrá. Rákapcsol a mozdony teljes gőzzel, majd hirtelen ellengőzzel megtorpan, csak úgy porzik a sin. Az ütközők éles csengéssel összefutnak, a csavarkapocs meglazul erre az örültségre. Most keli hirtelen kiakasztani. Ki is akasztotta. Nagyszerű, már rohan is a mozdony teljes gőzzel, nehogy beérje az utána rohanó kocsi. Igen, de hivatalos vasuti nyelven rövid volt a rántás. Ahogy a mozdony átfutott a váltón az első vágányra, átcsapták a váltót, hogy a kocsi a második álló szerelvényre fusson, de... talán elcsúszik, ha még egy kicsit, hiába, beérte határon kívül, oldalba fogta a mozdonyt és...

A vonóhorgon féllábbal csüngő Geszner talán gondolkozott is egy pillanatig, — hogy szabaduljon? Ha elengedi magát? — a kerekek alá esik és keresztül gázolnak rajta. Mire más eshetőségre gondolhatott volna, már közé is szorult a két ütközőnek. Még ebben sem volt szerencséje. Nem teljes mellkassal, mi egy pillanat alatt végzett volna vele, hanem valahogy ferdén. Nagyot roppant a mellkas és három teljes óra kellett, míg a belső vérzés átszállította a mennyei vasutakra. És a szenvedés? Kézzel-lábbal, foggal-körömmel dolgoztak vasutastársai, hogy kiszabadítsák. Mit értek az öt-hat kilós kalapácsütések az olyan alkatrészeknél, amit gőzkalapáccsal formáltak össze.

Ő végignézte az egész három órás halálvergődést. Nem is felejtette el. Nem is fogja. — Vízet adjanak. Jaj, szabadítsanak ki emberek. Mi lesz a családommal? Szegény feleségem. Mondják meg neki... — megcsuklott a hanggal, — jaj, vizet adjanak. Táviratozzanak Aradra, küldjék le a családom, hogy lássam még őket utoljára. — Tovább nyöszörgött, szeméből gyengén csörgedezni kezdtek a könnyei. — Jaj, tegyenek egy kis jeget a számba. Szegény kis családom. Mi lesz veletek? Emberek, ne feledkezzenek meg róluk. — Lássá-lássá Papp bácsi, mit csinált velem?

Azt gondolta, hogy az öreg volt a váltónál. Tévedett. Talán, ha ő van nincs baj, mert a kocsit a mozdony után engedte volna. Többször előfordult már, hogy öreg róka vasutasságán mult, hogy nem lett haláleset. Talán. Ki tudja? Ki tudja mi történik, ha Steffenson állatorvosnak születik. Közvetlen a rántás előtt zörgött a szolgálati bódé telefonja, bement jelentkezni. Csak a nagy jajgatásra rohant ki. Saját személyzetük közül kezelte az egyik a váltót. Ez is tilos. De a vasut híres arról, hogy minden tilos, amiért esetleg kártérítést kellene fizetni, de azért csínálják. Jól tudja ezt az igazgatóság is.

Hiába mondta az öreg: — Nem én voltam Gesznerkém, ne is okoljon engem, — nem értette, nem tudta felfogni. S míg csak élet volt benne, felváltva ismételte: — Vízet adjanak, mi lesz a családommal?

A hullát betették a podgyáskocsiba és hazaszállították Aradra. — „Késés oka? — Geszner fékező balesete.” —

Végig ott csetlett-botlott köztük. Zavarták szép szóval, fenyegetéssel. Nem ment. Ha húztak, nyomtak valamit, odaugrott és segített. Felkapta a kalapácsot és ütötte a vaggont teljes erejével, hogy eresse el Geszner. — Hiába. — Végre az állomásfőnök megsokalta és szólt az apjának: — Papp, zavarja el a fiát, mert még vele is történik valami. — Az öreg felkapott egy jelzőzászlót, megfordította s nyelével nagyokat vágott rá. Minden, ütés fáj, vézna testén hurkák fakadtak. Kicsit odább állt, de később ismét közöttük csetlett-botlott. Nem lehetett vele bírni. Együtt szenvedte a fájdalmat az összenyomott fékezővel. *Kis* öklével megfenyegette a vasutat.

Amikor a halottat vívő vonat kihaladt az állomásról, mezitlábás sarkát összeszorította, lábfejét szétnyitotta, hogy szabályos „vigyázz” állásban, feszesen sapkához emelt karral tisztelegjen. Így állt hosszan, míg elgördült előtte a tehervonat, még azután is, míg végleg el nem tűnt a boncesdi kanyarban. Szeméből dőlt a könny, levetette magát a földre és sirt.

NAPOK EGY TANITÓ ÉLETÉBŐL (II.)

Irta: MORVAY GYULA

Ezeken a hűvös, csillagos őszi estéken hajnalig is világosság van, ma este azonban mély sötétségbe mártódott a falu. Sehol egy szikra világosság: csak a sarki kocsmá himballódzó lámpája világít végig a széles uccán. Ide bujnak az emberek: isznak, beszélgetnek. Késő estig dolgoztam az iskolában, mikor hazamentem már sötét volt, égett a kocsmái lámpa. Emberek mentek, jöttek körülötte, néha kihallatszott két hegedű szaggatott hangja, később minden kurjongatásba, pohárcsenésbe, elmosódó zajba fulladt. Fiatal gazda állított meg. Érdekes, hogy első kérdése ez volt:

— maga is ~~immet~~ jöm?

- nem. Az iskolából jövök.

— azt hittem, hogy betért, pedig rosszul tenné, mert ~~nem sokat ér~~ ez a história. Addig jó, míg legény az ember, aztán már komolyabb dolgok következnek.

— mik lennének azok a komolyabb dolgok?

— éppen ezt akartam magának mondani. Itt sétálok már régen, ~~me~~ magát vártam. Felesége azt mondta, hogy még nem jött ki az iskolából:

gondoltam, hogy az uccán megvárom. Olvasom, hogy megint háború készül Abessziniában, megint keresnek a fegyvergyárak. Multkor, mikor az a japán-kinai háború volt, olvastam, akkor is kettőzött erővel dolgoztak az ágyúgyárak. Voltam a háborúban, tudom, hogy mi az.

— mi az, amit gondolt, amit mondani akart?

— az az, hogy mi lenne, ha valaki beperelné a hadiszergyárosokat, mert az emberiség kiirtására törekednek?

— hogyan képzeled ezt?

— úgy, hogy egészen közönséges perben előre megfontolt emberölési váddal illetnék ezeket az embereket. Lenne egy csomó bűnjel, hiszen ilyenkor azt is keres a bíróság,

— és kik lennének a védők?

— ez: hogy kik lennének a védők? Tudja, ezért vártam magára, hogy ezt megkérdezzem, ezt az egész dolgot, mert eszembejuttott. Szeretném látni, amint a tárgyalóteremben a vádlottak feszületre tett ujjal megesküdnek, hogy ők bizony nem akarják a háborút. Szeretném tudni, hogy mi lenne a pör vége!

Ilyeneket beszélt nekem ezen a csillagos őszi estén K. J. fiatal gazda, aki háborút járt, aki olvasott az abesszin háborúról és magában feldolgozta a kínai-japán háború mérlegét, amelyben a humánus alul maradt. Logikus, paraszti, illetőleg emberi beszéd volt ez K. J.-tól.

Élesen figyelem a Ruszinszkóból jövő szegény zsidókat. Rendesen kettesével jönnek: így nem unalmas az idő, meg egymás segítségére is lehetnek. A kifüggesztett címtábla után megtalálják az első zsidó boltot a faluban, bemennek. Ma megint két szegény zsidót láttam, de rögtön láttam, hogy ezek fiatalok, kezdők, mert amint az egyik kereskedőtől kijöttek, nem mentek egyenesen a másik boltba: tanácstalanul járkáltak az uccasoron, holott a gyakorlott kéregetők ezt úgy csinálják, hogy ahová bemennek, rögtön meg is kérdezik, hogy hol lakik a legközelebbi zsidó. Meg is mondják:

— tulsó sor, negyedik ház.

És egyenesen odamennek: csak a harmadik háznál nézik meg a címtáblát. Nem egy póstahivatalba láttam, hogy pénzt küldtek haza. Volt, aki 3.60 fillért küldött haza, de olyan is akadt, aki 900 koronát adott fel a postára. Tegnapelőtt két szegény zsidóval beszélgettem: valahonnét Nagyszőlős tájékaról voltak. Egyik folyékonyan beszélt velem oroszul, más nyelvet nem ismert. Logikusan, világosan elmondta, hogy a zsidók között is megvannak az osztályok: ők is mutatják ezt. Egyetlen kiségitőjük a zsidók ragaszkodó összetartása. Nagyszőlős-Pered: ezt az utat hat hét előtt kezdték el gyalog, ma itt vannak, fájós lábaikat dörzsölgetik Reisz kereskedő lépcsője előtt. Reménykedtek. Vagy összekoldulnak annyit, hogy egy kis üzletet nyitnak, vagy kimennek Palesztinába. Irigyelték, hogy erre a zsidók sabeszkor sült libát esznek és a hétkarú gertyatartó tiszta ezüsből van. Egy darab történelem, egy darab mozaik ezek az emberek korom világképéből.

*

Ma délután; az osztályom növendékei megkértek, hogy „valamiről” beszéljek nekik. Amikor úgynevezett szabadóra van, olyan dolgokról beszélnek nekik, amiről nem igen olvashatnak vagy nem is hallhatnak. Ilyenkor mindég összegyűjtöm a kérdéseket és a legközkedveltebbéről beszélnek. Szabadon diktálják be a témákat. Ma délután: a csillagászatról a vademberekről, az őserdőről kellett volna beszélnem. Szavazás utján az őserdőről kezdtem beszélni, amikor észrevettem, hogy a fiuknak ez nem

tetszik. Megkérdeztem, hogy mi az oka?

- a háborúról beszéljen.
- melyik háborúról?
- arról a mostani afrikai háborúról!

Nem szívesen akartam erről beszélni, de az osztályban nyugtalan-ság ömlött széjjel. Engednem kellett és a háborúra tértem, de alig beszéltem arról, hogy a védtelen abesszineket a mérges bombák hogyan pusztítják, felállt az egyik leánynövendékem és ezt mondta:

— kérem szépen tanító ur, ~~erről ne~~ beszéljen, ezt ~~csak a fiúk sze-~~retik, nekik is csak a szájuk jár. Hallják az ilyen dolgokat, csak azért szeretnék hallani a háborúról. Otthon, az uccán, répaásásnál, boltban, mindenhol csak azt hallom, hogy hány a halott. Nemrégén halt meg édesapám és mindjárt sirok, ha a halálról van szó. Minek erről beszélni? Ugyis meg kell halni, miért háborúval kell elpusztítani az embereket?

Az osztályban halálos csend lett és a fiúk is igazat adtak neki, ők is csak úgy hallottak a felnőttektől a háborúról. Jól esett ez az emberiesség, és az őserdőről kezdtem beszélni.

*

Dombról-dombra szalad az autó, völgyi falucskában megállunk.

Olyan csendesség van itt, hogy csak a madárszárny-súgás az egyetlen mozgás. A kocsmában elalvóban a lámpa, az emberek a szerhás házak alatt mozognak: semmi zaj, semmi életes mozgás. Álomba merevedik ez a hely. A kocsmá rácsa mögött pipázik a vendéglős és álmosan beszél:

— igen süket hely ez itt, de azért megvan a helybeli világtörténelem. Tudja, a harangozóné szép asszony, természetes, hogy a tisztviselő erőszakot akart vele elkövetni. No aztán: az a legelő-história is most van felszinen a községházán. Egy másik nagy pör is van: a bíró tehenei lerágták a gazdák rétvét. Meg kellett becsültetni a kárt. De ki ment becsülni kérem, ki ment: hát a bíró! Hát tehetett az igazságot? Fenét tehetett. Aztán itt van a tanító esete kérem, aki rendes ember volt, rendes szegényebb lánynak udvarolt, de itt eladta magát a gazdag és csunya vénlánynak. Ez még semmi sem lett volna, de a szegény leány apja eljött és becsületesen megkérdezte: — „Most mi lesz, tanító ur?” — „Miért hogy mi lesz” — kérdezte a tanító. — „Azért, mert lányom békességét feldulta, adott szavát megszegte”. — „Kérem, nem tudom mivel lehetek szolgálatára”. — „De én tudom.” Azzal kihúzta fegyverét és a tanítóba lőtt. Ilyen dolgok történnek itt kérem. A halmok, a hegyek, az erdő és a barmok csendben vannak, uram, csak az ember csinál ilyen világot magának, nemhogy nagyobb dolgokat intézne el.

Kintről valamit kiáltottak, a kocsmáros kiment. Amint az ajtót becsukta, a lámpa sokáig lengett a lusta levegőben. Néma, csendben élőombok és erdők között mentünk tovább. Egy madár és a motor kavarták meg a csendességet.

*

Az egyke előtt egy bizonyos fajta tudattalan védekezés fejlődik ki az emberekben. Általánosságban ez abban a jelentkezik, hogy szerelmek hálnak meg, de betartják azt a népi hitet, amely szerint a kétholdas lány csak kétholdashoz (vagy feljebb) megy férjhez, a tizholdas a tizholdas-hoz, viszont a huszholdas legény el sem mehet a háromholdas lányhoz. Házasságom után ötvenen is felkerestek, hogy néhány ezer korona kölcsönt adjak nekik, mert biztosan gazdag feleséget kaptam, van hozomány, ezért kerestek fel kölcsönért. Hiába mondom, hogy nagyon is szegény lányt vettem el, nincs heverő pénzem, alig hiszik el. Nem is tud-

ják elképzelni, hogy így is lehet. És egymás után ugyanazt a képet vetítik elém: kasztok, holdak között lehettek csak a szerelem. Akik merészebbek, azok ezt mondták:

— amint megkér a jobb módú legény, hozzámegegyek, ha nem is szeretem. Tudom, hogy a földekért vett el.

— és mi lesz a szeretettel, a megbecsüléssel. Tisztességes egymásmellettség nélkül nem lehet élni, akkor jobb, ha elválnak.

— nem válok el, hanem az igazihoz fogok járni. Tehetségem lesz, így kárpótolom magamat.

Tehát: a jómódúak összekerülnek a jómódúakkal és herdálódik a vagyon. A szegények viszont megint csak összekerülnek a szegényekkel és újra csak, vég nélkül csak szaporodik a szegénység.

*

Osztálytársammal együtt mentem ezen a deres őszi reggelen. Minden állomásnál megállt a vonat, minden állomáson felszállt valaki. Nem is vettem észre, társam figyelmeztetett, hogy valaki felszáll a vonatra. Magas, sovány ember volt, most is valamilyen könyvet tartott kezében. Hidedegen, mereven járt. Osztálytársam felállt és az ember elé ment, hogy az jól láthassa őt. Bejött, látta is a fiatal embert és várta, hogy meghajtsa majd magát, miként azt a folyosón szoktuk a gimnáziumban. A szikár ember csak nézett a fiúra, a fiú azonban még kegyetlenebbül visszánézte, kezét zsebében tartotta és le sem vette kalapját.

A szikár ember továbbment, de a fiú kegyetlen gyűlölettel utánanézett. Egy perc múlva, a szikár ember visszafordult és odament a fiúhoz.

— mondja kérem, ön ugyebár x. y., ön ugyebár az én növendékem volt?

— igen. No és?

— kérem... tanárja voltam... kérem... illene köszönni, illene megtisztelni engem, kedves fiam... nem?

— nem. Utálom magát! Maga három éven keresztül ijesztgette az egész osztályt, hogy megbuktat bennünket, mint a kutyát a vízben. Én azóta is rettegek magától és nem is akarom magát látni!

Elfordult a szikár embertől, hozzám jött és idegesen belebujt az ujjájába. Nagy fizetés történt ma. Sorsszerű, végzetes.

*

Ma még kisütött a nap, mintha utoljára megmutatná magát. Lehet, hogy tán két hónapig sem látjuk majd: nyugatról szürkéségek borítják az eget, amelyek elterülnek, megállnak és sehová nem tágitnak. Néhány nap óta nincs törtézés: hályogos szürkéségben úszunk. Ma lugkövet ivott egy kisgyerek: szája feldagadt, szemével révedezve nézte az orvost. A szemetes uccán régebbi növendékem jött, keze fel volt kötve. Kérdezem a kislánytól, hogy mi baja?

— az ujjamból levágtak egy darabot.

— mi történt veled?

— gyárban dolgoztam, a gép elkapta ujjamat, egy darabot le kellett vágni. Mikor elkapta, összepiszkitottam magamat, annyira fájt. De a kegyetlen munkavezető még azt mondta, hogy dugjam csak az ott álló vízbe. Éh hirtelen bele is dugtam: forró, olajos víz volt. Elhaltam, úgy öntöztek fel.

— mért volt ilyen embertelen?

— azért, mert nem adtam le neki magam. Tudja, amint bementem, mindenki látta, hogy helyes vagyok, másnap mindenki le akart teperni,

Nem hagytam magam, mert ha, legyurnak, nem mehetek férjhez. Meg ha gyerek lett volna, ember el nem vett volna. Félkoldus vagyok kezemre, itthon járkálok. Várom, míg begyógyul.

Továbbment. Kemény mellei fel-le rengtek vékony bluza alatt. Szép és erős, testét **megvédő** egészséges lány volt.

Gogoly *Holt lelkek* című regényét most olvastam harmadszor. Nagyszerű munka. Csicsikov egy egész birodalom embereit képviseli. A legplasztikusabb figura: Plyuskin volt. Megértem, hogy Gogoly mosolya a realizmus acélkeménysége volt, megértem, hogy ez a nagyszerű fotomontázs többet tett, mint sok ezer katona. Nem egy emberről, de emberekről, nem egy maroknyi helyről, de egy világbirodalom területéről van itt szó, akkoráról, amely *42-szer* nagyobb, mint például Franciaország. Lenyűgöző, felemelő és becsületes irás ez a regény! Pontosan emlékszem: a 272. oldalon ezt írja Gogoly: — ki mondja meg a tiszta igazságot, ha nem az író?

Valóban!

Egy pillanatra eszembe jut: az orosz földön mindég elűzték a szellemet, de nem tudták megölni! Radiscevet száműzték, Puskin is, Go-golyt is, Turgenyevet is, Gorkijt is: mindenki a szellem lobogóját! Becsület azoknak, akik ki merték mondani az igazságot!

*

A vendéglő előtt még ott lóg az új bort jelző káposztafejes rúd, de ma már alkohol-ellenes előadás volt. Összesen 62-en jöttek el erre az előadásra. 4200 lakos közül csak 62-t érdekelt ez a téma. Unatkoztak, álmosodtak az emberek és menekülni szerettek volna. A mozgolódás után pipára gyújtottak, szellőztetés nélkül füstöltek, majd lassan hazafelé szállingóztak. Akik mindjárt az előadás elején kimentek, azok a vendéglő söntésében mindjárt meg is itták pálinkájukat és borukat.

VAJKAY LAJOS: MOSTOHÁNAK SZÜLT A SORSOM...

Mostohának szült a sorsom,
átkom, terhem túróm, hordom,
sirva nézem anyám sírját,
ősi jussom mások birják.

örző isten nincs felettem
más kezében préda lettem,
jó szavakra nem emlékszem,
jó falatban nem volt részem.

Tömködték a maguk fattyát
nékem csak a morzsát hagyták,
szalmán háltam, rongyba jártam,
mezítlábbal tében-nyárban.

Nem túrtek a kályha mellett,
kora reggel kelni kellett,
húzni-vonni késő éjig,
mindent értük, mindent nekik.

Én vetettem, én arattam,
illő részem meg nem kaptam,
háborúba engem küldtek,
dárídózva itthon ültek.

Nem hiába hullt a vérem,
jussom egyszer számon kérem
hiszem, tudom, hogy megérem,
életem csak ezért élem.

KULTURKRÓNIKA

PAVLOV PROFESSZOR UJABB KUTATÁSAI

I. P. Pavlov professzor híres kísérletei, amiket Koltushii kutató telepén végzett, rendkívüli érdeklődést keltettek a nemrég Leningrában lezajlott nemzetközi élettani kongresszus résztvevői között. Jelen cikkünkben ismertetünk néhányat a kísérletek közül, amelyek ép' most folynak a professzor személyes felügyeletével.

A Leningrád mellett fekvő Koltushi, az oroszországi élettani kutatás központja, a legmodernebb berendezésű hatalmas telep és laboratórium Most éppen újabb kutató intézeteket építenek itt, amelyekben egyrészt laboratóriumokat rendeznek be a magasabbrendű állatfajok idegéletének tanulmányozására, másrészt kényelmes pihenő otthont az itt dolgozó tudósok részére. Valóságos falut építettek és népesítettek be a kísérletekre szolgáló állatokkal, különösen kutyákkal. A kutyákból több százat számítanak a telep körül tartani. Az emberiség serény, négylábú szolgálójának külön parkjuk van, ahol kedvükre hancúrozhatnak; csodálatosan berendezett modern konyhájuk, kórházuk, sőt szülészetiük és „bölcsődéjük”, ha szabad ezt a megjelölést használni. A majmok, köztük két csimpánz (Woronov ajándéka) külön osztályon élnek. Pompásan berendezett osztály ez, olyan kísérletek számára, amelyeket *Köbler* folytatott.

A kutatás technikája igen haladott. Tervbevettek néhány olyan termet, amiket teljesen lezárnak minden külső zajtól s így igen jelentős kísérletekre alkalmasak, mert az állat agya, mint valami elemző gép, a legenyhébb külső zajra reagál. Az állatokon végzett kísérletek minél teljesebb mechanizálása elengedhetetlen feltétele a hajszálpontos eredményeknek, ahogyan azokat Pavlov szereti. Csak ha figyelembe vesszük mindazokat a tényezőket, amik az állatra kényszerített táplálkozásban és életmódban szerepelnek, akkor tehetünk szert szigorúan tudományos adatokra az agy és a magasabbrendű idegtevékenység összehasonlító élettana köréből.

Már 1920-ban létezett egy tudományos telep Koltbusiban, de Pavlov professzor teremtette meg tulajdon tervei alapján a magasabbrendű idegtevékenységek átöröklésének gyakorlati laboratóriumát. Nem egyszerű átörökléstani intézet ez; mert Pavlov csak a tiszta élettani kérdések megoldására használja a genetikai módszereket. A mai átörökléstan egyik legfőbb kérdése, amely régóta foglalkoztatja a tudósokat, az u. n. szerzett tulajdonságok átöröklése. A szülők frissen szerzett alkati sajátosságai s szerepi készségei átszármaznak-e az utódokra? Ez a bonyolult kérdés olyan nagynevű tudósokat foglalkoztatott, mint *Lamarck*, *Darvin*, *Weissmann* és *Kammerer*, a tragikusvégű bécsi kutató. Weissmann és más új-darvinisták az egészen feltűnő és kizáróan formatani változásokat kutatták az állati nemzedékeken, mint pl. a fehér egerek farkának megcsonkítása. E kutatásokból kiderült, hogy a szembenálló elmélet védelmezőinek várakozása ellenére az egér fiókák ugyanolyan hosszú farkincával jöttek a világra, mint azelőtt. Más csonkítások sem mutattak több hajlandóságot az átszármazásra.

Pavlov máskép' fogta meg a kérdést és a finomabb, a tisztán élettani változásokat vizsgálta. Már 1910-ben azzal bizta meg *Erofejevát*, majd *N. P. Studentszovot*, hogy feltételes reflexeket, azaz mesterséges kapcsolatokat váltson ki egy egész sor fehér egér agykérgében. Miután

különböző hangrezgésekkel vagy egy metronom ingával feltételes reflexeket váltott ki s ugyanakkor az állatot olyan táplálkozásmódra fogta, amely elősegítette a kívánt mesterséges kapcsolatot, a kutató kereszteződésre kényszerítette az ilyenmódon befolyásolt állatokat, hogy megvizsgálhassa az eredményeit. Amint az utódok kifejlődtek, a kutató ugyanolyan kezelésnek vetette alá őket, mint a szülőket és feljegyezte a kombinációk számát, amik szükségesek voltak ahhoz, hogy a szülőknél tapasztalt ellenhatás tökéletesen jelentkezzen. Aztán megvizsgálta a későbbi, harmadik nemzedéket és így tovább. Studentszov több, mint tíz nemzedék fehér egeret figyelt meg ilyen módon. Ezidőben több ezer állatka fordult meg a keze alatt. Az anya gyöngesége miatt a kutató nem egyszer kényszerült a szülész szerepére.

Ezek a kísérletek csaknem teljes sikerrel jártak. Mégsem voltak tökéletesek. Az azonos reflexek kiváltásához szükséges kombinációk száma nemzedékről nemzedékre csökkent. A kezdetben szükséges háromszáz helyett a kísérletnek alávetett utolsó nemzedéknél már csak három volt szükséges. Tökéletesen megoldottnak akkor tekinthetők volna a kérdést, ha azokon az egereken, amelyek még sohasem, hallották a kísérleteknél felhangzó rezgéseket az ismert táplálkozási ellenhatások mutatkoztak volna, amint először meghallják.

Weissmann orthodox követői többször is győzelmet kiáltottak, — kis sé korán. Studentszov halála után elhatározták, hogy Kolthusiban folytatják a kísérleteket, de enyhén módosított formában.

Ismeretes, hogy a múlt század egyik nagy kutatója, *Gregor Mendel* néhány törvényt fogalmazott az átöröklésre vonatkozóan, amiket ma is joggal alapvetőknek tekintenek. Ezek a változatok és az uralkodó sajátosságok törvényei. Mendel rámutatott arra, hogy egy vegyszínű, fehér-szürke egérpár leszármazottjainak második nemzedéke háromnegyedrészen szürke s negyedrészen fehér, ha a szürke szín volt az uralkodó sajátosság.

Amint Pavlov meghatározni iparkodott bizonyos állatok magasabbrendű idegtevékenységének vagy vérmérsékletének egyéni változatait, szoros kapcsolatban az agyrendszer szerepi sajátosságaival — felfedezett a kísérleteknek alávetett kutyák közt négy határozottan különböző típust, amelyekre már Hippokrates is rámutatott mélyebb megkülönböztetés nélkül. Ezek a típusok: a kolerikus, a szangvinikus, a flegmatikus és a melankolikus, amiket Pavlov nemcsak azáltal különböztet meg, hogy a gátló vagy az izgató tevékenység uralkodik-e az agykéregben, hanem a két tevékenység egyensúlya révén és végső fokon azáltal, hogy a mozgékony vagy a tétlenség elemei a jelentékenyebbek a szellemi tevékenység általános természetében. A típusok százalékaránya a megvizsgált változatok esetében igen jellemző. Felettebb ritka pl. az olyan erőteljes, kiegyensúlyozott természet, amely nagy idegérzékenységet árul el. Vajjon e tipológiai sajátosságok és szélső változataik átörökölköznek-e? (Meg keli jegyeznünk, hogy az állatokat évenként keresztül figyelik, néha egyetlen állat megfigyelése tíz évig is el tart.) Sőt tovább *menve*, ha az utód átörököli valamely szerzett tulajdonságot, milyen mértékben tekinthető az nála uralkodónak. A mozgékony, amit a gondolkodási folyamat legértékesebb tulajdonságának tekinthetünk, vajjon a, szellemi tevékenységtől függ vagy egyéb tulajdonságoktól, mint pl. a különböző izgalmak, a gátló tevékenység, az egyformaság megszokása, stb....? Ime, ezekre a kérdésekre keresett feleletet Pavlov az átörökléstani módszer segítségével vagyis a minden szempontból behatóan megvizsgált állatok keresztezésével és az ural-

kodó sajátosságok figyelmes követésével nemzedékről-nemzedékre. Elképzelhető, hogy a kolthusii kutatók milyen izgalommal fogadják a kísérleti kutyák kölykeinek világrajöttét. Az állatok fajtisztaságával természetesen nem sokat törődnek; ezzel szemben az egyéni sajátosságokat gondosan feljegyzik és tanulmányozzák.

Egy másik, ugyancsak jelentős kérdés azoknak a reflexeknek a megállapítása, amiket az állat egyrészt tudatosan, azaz élete során szerez, másrészt mély összefüggést sejtetnek az állat testi gazdaságával, amely ugyyszólván alaphálózata valamennyi idegi ellenhatásának, zsengekorától egész a késő öregségig.

Ilyen pl. a védekező reflex, ami a házi ebek kölyökkorának sajátossága. A fiatal állat elszalad, elhuzódik minden izgató elemtől, amellyel először találja szembe magát. Ez a sajátos reflex, amit a fiatal állatnak a külvilággal és veszélyeivel szemben való gyengesége magyaráz, a legtöbb esetben enyhül és eltűnik, amint idővel az állat tapasztalatokra tesz szert.

Ha azonban mesterséges eszközökkel késleltetik e reflex eltűnését pl. azzal, hogy ólba zárják az állatokat (vagyis életük első hónapjaiban mesterségesen megakadályozzák őket mozgásukban, s így lehetetlenné tesznek a külvilággal való minden olyan érintkezést, amelynek révén tapasztalatokat szerezhetnének) akkor a védekező reflex egész életükön keresztül megmarad.

Az ilyen ebek leszármazottjainak keresztezésével (Pavlov „meleg-házi állatok”-nak nevezi ezeket az ebeket) remélhetően nyomon követhetik az uralkodó sajátosságok, vagyis a tisztán átöröklött tulajdonságok valamennyi változását. Ha ez a kísérlet sikerrel jár, akkor leomlik az a fal, amely jelenleg az öröklött sajátosságokat az egyéni élet során szerzett sajátosságoktól elválasztja. Az átörökléstani kutatás módszere itt rávezethet bennünket e bonyolult sajátosságok, köztük a legmagasabbrendű agytevékenységek fejlődésének törvényére.

Ma még korai eredményekről beszélni Pavlov professzor legújabb kísérleteivel kapcsolatban. Nem szabad elfeledni, hogy az átöröklés kérdésre vonatkozó ismereteink új keletűek. Ugyancsak korai a kolthusii tudományos munkálatokban olyasmit látni, aminek eredményei nyomban alkalmazhatók a gyakorlati életben, az orvostudományban vagy a házi állatok tenyésztésében. Másrészt viszont nem kétséges, hogy számos olyan jelenség, amit ép' vizsgálunk, olyan nagyjelentőségű eredmények csiráját hordja magában, amiket a kutatás egy napon majd elér az átöröklés, különösen a lelkibetegségek átöröklése terén.

Azok a kísérletek, amiket Pavlov professzor két emberformájú majmon, a híres Rafaelen és Rózánn végez, ugyancsak igen érdekesek. Különösen jelentősek ezek a kísérletek a civilizáció története, a származások eredete szempontjából.

Nem vonhatjuk kétségbe, hogy egy emberszabású majom, amely gondosan kiszámítja ugrásai hosszát vagy mélységét, dobásaival célba talál és különböző esetekben különböző fajta emelőrudakat használ, ne lenne bizonyos mértékig tisztában a fizika alapelveivel. Kolthusiban kísérletezett *Deniszov* legelőször azzal, hogy megtanítsa az emberszabású majmokat a tűz használatára. Ez a kísérlet igen jelentős a civilizációs népek kifejlődésének kérdésében. A legtöbb antropológus szerint a tűz használata jelenti a tulajdonképpeni emberi korszak kezdetét a fejlődéstörténetben. Márpedig Kolthusiban Rafael és Róza egész épületeket raknak kúpokból, hengerekből és kockákból, kioltják a borszesz lámpa lángját, ha az megakadályozza őket abban, hogy megkaparintsanak egy

csábitó gyümölcsöt, sőt az utóbbihoz meg a gyümölcszedő rudat is igénybeveszik és meglepő ügyességgel kezelik.

Ettől eltekintve, a kolthusi kísérletek teljességgel bebizonyították, hogy az emberszabású majmoknál, amidőn mindezeket a képességeket elsajátítják, más agyközpontok működnek, mint az embernél. Tudott dolog, hogy az ember nevelésében a rendszeres beszéd valamely járulékos formája igen jelentős; ezzel szemben az élő vagy írott beszéd, mint a megkülönböztethető jelképek gyűjteménye, egyáltalán nem található az emberszabású majomnál, amely kizárólag a közvetlenül szerzett benyomások segítségével tájékozódik. Ezt nevezik az elemi jeladás rendszerének.

Milyen tényezőknek tulajdoníthatók azok a hasonlóságok és különbségek, amiket az ember és az emberszabású majom közt a munkaeszközök tekintetében megfigyeltek? Melyek azok a dolgok, amikre egy majom képes és melyek azok, amikre nem képes? Milyen folyamatok mennek végbe az agyában? Ezekre a kérdésekre keres választ Pavlov professzor újabb kutatásaival.

P, Frolov

AZ ANGOL INTELLIGENCIA. A fiatal Dimitrij Mirszky herceg a szovjethatalom ellen harcolt a Denikin-féle hadseregben. Az ellenforradalom után Londonba került, ahol később az orosz irodalom tanára lett az egyetemen. Az orosz emigráns-intelligencia szélsőbal mozgalma az ugynevezett „euráziai” mozgalom indította el Mirszkyt a marxizmus felé. Az utóbbi években elhagyta Angliát és visszaköltözött hazájába. Egy évtizedes angliai intellektuális tapasztalatainak eredménye nemrég megjelent könyve a *The Intelligentsia of Great Britain*.

Ez az érdekes könyv marxista szellemtörténeti kísérlet. Mirszky igyekszik megállapítani a XX. század angol polgárságának főbb szellemi áramlatait. Az egyes írókban, tudósokban, irodalmi és tudományos iskolákban mindig tüneteket lát: az angol polgári osztály fejlődésének és visszafejlődésének, fellendülésének és válságainak szellemi lecsapódásait. Gollancz, a könyv angol kiadója a maga nevében néhány udvarias sort nyomtatott a címlapra, melyben bocsánatot kér különböző barátaitól Mirszky bírálataiért. Ez a mosakodás felesleges. Mirszky végeredményben semmi sértőt sem mond az angol intelligencia kimagasló egyéniségeiről. Mindössze annyit állapít meg róluk, hogy jellegzetes polgári tünetek — még azok is, akik látszatra nem azok. A polgárságot meghaladók célkitűzéseinek szemszögéből nézi a mai angol szellemi életet és úgy lát-szik magáévá teszi Malraux egy regényhőisének álláspontját: „Tout ce qui n'est pas la révolution est pire que la révolution”.

Mirszky szerint a nyolcvanas években, az angol kapitalizmus első alaposabb válság-korszakában az angol intelligencia két csoportja lázadott a szabadversenyos kapitalizmus és „felépitménye”, a viktoriánus nyárs-polgár-erkölcs ellen. Az egyik az u. n. progresszívisták csoportja volt, ezekből indult ki a Fábíánus-mozgalom, mely szocialistának vallotta magát ugyan, de alapjában véve a haladó szellemű, felvilágosultabb polgárság nyilatkozott meg benne. A Fábíánusok okosabban, célszerűbben, mondjuk „higiénikusabban” akarták megszervezni a tőkésrendi társadalmat és kordába akarták szorítani a szabadverseny tulkapásait. A másik csoport, a bohémek csoportja, a Wilde-szerű esztétáké, a polgári társadalom életének prózaisága és a rideg álerkölcök ellen lázadott és ezen keresztül minden fegyelem és társadalmi kötöttség ellen. Mirszky az angol szellemiséget ma is két főcsoportra osztja: a tudományos-technikai irányú értelmiségi és az esztéta-értelmiségi, a „highbrow”-k csoport-

jára. Sorra veszi ezeknek a csoportoknak és alcsoportoknak legkülönbözőbb képviselőit, foglalkozik Bernard Shaw-val, Wells-szel, Chestertonnal, Bertrand Russellel, a másik oldalon pedig Lawrencessel és Huxleyvel, az u. n. Bloomsbury csoporttal (Lytton Strachey, Virginia Woolf, Keynes és a független-munkáspárti Middleton Murrey), a klasszicisták és az újromantikusok különböző irányjaival, a szociális-modernista papokkal és a vallási miszticizmus felé hajló természettudósokkal. Alaptétele, hogy ezeknek a különböző szellemi irányoknak nagyrésze előbb-utóbb a fasizmusba torkol, vagy legalább is akaratlanul a fasizmus számára készíti elő a szellemi talajt. Bernard Shaw az utóbbi időben nyíltan kacérkodik a fasizmussal, Wells pedig a technikai szakemberek és „felvilágosult” iparvezérek bölcs diktaturáját kívánja, mely a természettudomány elveinek mechanikus társadalmi alkalmazásával tenné boldoggá a tömegeket, akiknek nincs más teendőjük, mint az engedelmesség. Hasonlóan képzeli el a jövőt Bertrand Russell is, de őt legalább elszomorítja ez a kilátás. Az esztéták, ideológiai síkon, szintén a fasizmus felé közelednek. A T. S. Eliot és Wyndham Lewis-féle klasszicista irányzat nyíltan követeli a tekintélyuralmat, a hierarchiát és egyes képviselői aktív támogatói a Mosley-féle fasizmusnak. Sokan, a fegyelem utáni vágyódásukban a katholicizmus révébe jutnak, ami Mirszky szerint az angol szellemi élet fasizálódásának egyik legjellemzőbb tünete. Csak odavetve érinti Mirszky a Lawrence-Huxley-szerű szélső individualista irányzatnak a fasizmus felé vezető útját, pedig ezzel is érdemes volna behatóan foglalkozni. A céltudatos antiracionalizmus és antiintellektualizmus, az érzelmeknek, az ősi ösztönöknek és indulatoknak „dionizikus” tulértékelése könnyen a fasizmushoz vihet, melyhez, mint Mirszky helyesen megállapítja, a legkülönbözőbb utakon lehet eljutni — gyakran meglepő kerülőutakon. Aldous Huxley a lawrencei ujjogányságtól az újkatholicizmus felé tolódott el, már Mirszky könyvének megjelenése után: a hierarchiát elvető individualizmustól a hierarchiát kereső individualizmusig, mely ha politikában talán nem mindig, de lelkieben nagyon közel áll a fasizmushoz.

Mirszky könyve végén megállapítja, hogy a mai angol intellektuális ifjúság az empirizmus szellemi zürzavarából valamilyen átfogó és határozott ideológiai rendszer felé sóvárog. Az ifjúság felületesebb részét fasizálta ez a vágy, másrészüket viszont — főleg a gazdasági válság hatása alatt — a marxizmushoz vezette. A marxizmus kezdetben csak mint filozófiai rendszer vonzotta őket, utóbb azonban, — mint John Strachey és sokan mások — eljutottak a gyakorlati marxizmushoz is. A válság kiéleződése a közel jövőben valószínűleg fokozza; majd mindkét folyamatot.

Győry Sándor

ORVOSTUDOMÁNY — VISSZAFELÉ. Ellenmondásokkal telített világunkban lassan felesleges a csodálkozás. Ám az a cikk, ami az olasz orvosi szindikátusok hivatalos lapjának utolsó számában megjelent, alkalmas arra, hogy még a legcinikusabb embert is kihozza a sodrából. A tanulmányt egy tudományos munkáiról ismert olasz órnagy-orvos írta. A logika kényesebb és az emberiség szenzibilisebb hívei már magát a katonai-orvosi tudományos működést is némi ellenmondásként tartják számon. Valóban: a katonai tudományok és az orvosi tudományok céljaikat illetően éles ellentétben állnak egymással: az első — akarva, nem akarva — egészséges fiatal egyénekből álló embertömegek minél gyorsabb és hatásosabb megsemmisítését célozza, a másik viszont a beteg emberiségnek a haláltól való megmentését. A csodálkozást azonban ne kezdjük ilyen messziről, mert mit csinálunk akkor a

továbbiakban? Az emiitett cikk a bakteriológiai háború esélyeit tárgyalja felette tudományosan és sajnálattal állapítja meg, hogy a „katonai orvostudományok ez ága még a kezdetlegesség állapotában van”. Tudományos alaposággal sorra veszi azokat az infektív betegségeket, melyeknek kórokozói ismeretesek és amelyek alkalmasnak látszanak a „hadvezetés céljaira.” Reznignációval állapítja meg, hogy „bakteriológiai ismereteink még nem állanak azon a fokon, hogy a baktériumok állandó, vagy legalább is hosszú ideig tartó virulenciáját biztosítani tudjuk.” Sajnos, folytatja, az orvosi profilaxis, különösen a haladottabb államokban, legyöngítette a legveszélyesebb kórokozók virulenciáját is: a tifuszt, a himlőt, sőt még a pestisét is. „Még ez utóbbi legsúlyosabb formájának: a tüdő-pestisnek sem lehet „katonai értékét” garantálni, mert hiányoznak az erre vonatkozó fontos kísérletek.” A cikkíró csak a tanulmány vége felé említi meg egy másik akadályt, mely azonban úgy látszik, nem nagyon aggasztja, mert alig pár sorban elintézi: annak a veszélyét ugyanis, hogy a baktériumok, melyek nyilván nem ismernek politikai határokat, a támadó hadseregre és a lakosságra is kiterjeszhetik hatásukat...

Álljunk itt meg: eddig az orvosok a baktériumok legyőzése érdekében végeztek tudományos kísérleteket, most viszont azon törik a fejüket, hogy hogyan lehetne a kórokozó baktériumokat fejleszteni, gyarapítani s hatóerejüket növelni. Nem a betegségek, az epidémiák legyőzése a cél itt, hanem azok előidézése, minél szélesebb keretekben való kitevnyésztése. Ma már nem a halál az ősi ellenség, hanem az élet! Mi ez, ha nem orvostudomány — visszafelé?! (a — a)

A TOTÁLIS HÁBORÚ. A XX. századot a jövő idők történelem tudósai a háború századának fogják nevezni. Ezt az elnevezést nemcsak a század számos nagy háborúja igazolja, hanem magának a háborúnak, mint az emberi élet megjelenési formájának döntő átváltozása is. Eddig a háború a békés élet megszakítása volt, amellyel csak abból a szempontból foglalkoztak, hogy megállítsák és kiküszöböljék. Ez a felfogás gyökeresen megváltozott az 1914-es katasztrófa óta. A háború most már nem sajátos, fontosságnélküli veszedelem. Felszabadította magát az emberiségtől, amely azt remélte, hogy ha nem is tudja teljesen megszüntetni, úgy legalábbis alávetetheti törvényeinek. A háború ezentul különleges jellegű és jogú jelenség, a lét békétől független s azzal egyenlő értékű formája. Egy új világ született, egy olyan „ellenvilág, amelyben a háború előfeltétele és mértéke mindennek s ahol képviselője, a katona az ur és a törvényhozó.” A Berlinben megjelenő *Deutsche Wehr* című katonai szaklap összegezi ily tömören azt az új vallást, melynek bibliája a *Mein Kampf*. Az idézett cikk azt követeli, hogy az „új társadalom hivatalnoká számára a háború több kell, hogy legyen pusztá foglalatosság-nál. A háború gondolata kell, hogy teljesen betöltse, s nem szabad, hogy fejében helyet hagyjon más gondolatnak. Ez legyen a nagy szenvedélye, egyedüli élvezete, sportja: valóságos monomániája.”

A mai Németországban valóban nem hiányoznak a háború monomániakusai. Ott van *Banse* professzor, a hadtudomány egyetemi tanára, kinek *Wehrwissenschaft* című könyvét a propaganda minisztérium betiltotta, mivel Banse túl nagy őszinteséggel rajzolta meg a német háború várható módszereit. (Pl. a bacilusháborút.) *Ludendorff* tábornok új füzete (*Der totale Krieg*, München 1935.) nem jutott Banse könyvének sorsára. A német sajtó mélyen hallgat róla. De világos, hogy a császári hadsereg volt főszállásmesterének véleménye jellemző ha ~~nem~~ is a né-

met kormány, de mindenesetre a Reichswehr vezetőköreinek felfogására.

Ludendorff hosszasan bírálja *Klausewitz* elméletét, aki szerint a háború nem egyéb, mint a békeidő politikájának más eszközökkel való folytatása, s szembe állítja vele saját elméletét a totális háborúról, melyben nemcsak a hadsereg, hanem az egész nemzet tevékenyen vesz részt s amelynek kimenetelétől függ annak fennmaradása vagy pusztulása. Az ilyen háborút természetesen kérlelhetetlen határozottsággal kell vezetni.

A végső győzelem kivívásáért nem szabad egyetlen eszköz felhasználásától sem visszariadni, amely az ellenség megsemmisítését biztosítja. A háború valamely nép végső erőfeszítése, fennmaradása biztosítására. Ezért kell már a béke idején a nép ez élet-halál harcra való előkészítését a politika középpontjába állítani... *Klausewitz* összes elméletei a papirkosárba valók... „Barmit is mondjanak: a támadás az a harci forma, mely a döntést kicsikarja, s végül is erről van szó. A támadó szellemben a fensőbbség büszke tudata uralkodik, s ez az a meg nem mérhető tényező, amely a jól vezetett támadás sikerét biztosítja még a számbelileg fölényben levő ellenféllel szemben is.” Így határozza meg Ludendorff a totális háború fogalmát. Ebből kiindulva állapítja meg a korlátlan tengeralattjáró s légiháború szükségességét és jogosságát. Ludendorff kendőzetlenül beszél: „azok a kísérletek, amik a totális tengeralattjárói háború megszüntetésére irányulnak, vagy legalább azt akarják elérni, hogy a hadviselő felek ne sülyeszszék el a hadizónába tévedő hajókat s a repülőgépek ne bombázzák a polgári lakosságot, ájtatos kívánság maradnak. A totális háború szükségletei s a létért küzdő nép erőfeszítései fontosabbak, mint a korlátlan tengeralatti és légiháború megszüntetését kívánó vágyálmok.” A hadüzenet a túlhaladott *clausewitz* elmélet lomtárába tartozik: „Tévedés azt hinni, hogy a háború szükségszerűleg hadüzenettel kezdődik.” Ezt az aforizmát gazdag történelmi példatár követi. Ludendorff már csak azért is ellenfele a hadüzenetnek, mert **abban** igen könnyen támadási szándékot lehet felfedezni.

A könyv további részeiben Ludendorf a **szakember** tárgyilagosságával vázolja fel a háborús hangulat előkészítésének, a haditerv megállapításának, a mozgósítás **gyors** végrehajtásának, az erélyes támadás **beindításának**, technikai módozatait. Könyve nem csak egy szabadjára theoretizáló tábornok véleményének a kifejezése, **hanem** egy rendszeré is. Nem Ludendorffon és társain mulik majd, ha a XX. század a jövő történelem könyveiben nem mint egy kultúra **elkeseredett** és **véres** háborúk közepette történt összeomlásának **korszakaként szerepel**.

Márk Viktor

BARNA MÉRLEG, A németországi nemzetiszocialista rendszer most ünnepelte harmadik évfordulóját. Ebből az alkalomból nem lesz érdektelen közölnünk párat azokból az „eredményekből”, amelyeket a nemzetiszocialista kormányzat három éves fennállása után felmutathat. Alábbiakat azzal a megjegyzéssel közöljük, hogy adataink legnagyobb részét, a német hivatalos jelentések figyelembevételével összeállított népszövetségi kimutatások szolgáltatták! Az adatok a következők:

1. *Külkereskedelm:* Németország külkereskedelmi mérlege 1932-ben még 255 és fél millió dollár aktívával zárult. A mai német uralom első évében ez az aktiva már 159 millióra csökkent, 1934-ben pedig már 66 millió dolláros külkereskedelmi deficitet mutatott fel.

2. *Folyószámla-léte:* Az 1931 decemberi adatokkal szemben 1934-ben már 15 százalékos a csökkenés. (Ugyanakkor Dániában 5, Angliá-

ban pedig 21 százalék az emelkedés.)

3. **Általános ipari termelés:** A nemzetiszocialista uralmat megelőző évek átlagául 100-at véve alapul, a németországi ipari termelés a nagymérvű fegyverkezés ellenére is csak 94-ig vergődött fel! (Angliában 105, Svédországban 119, a Szovjetunióban pedig már 1933-ban 392 az általános ipari termelés jelzőszáma.)

4. **Konfekciós ipar:** Az 1934. évi 41 millió márkás forgalommal szemben 1935-ben már csak 30 milliós összfordalmat bonyolított le!

5. **Fogyasztási cikkek:** A termelés itt az 1930. év százasa alapjául véve figyelembe 1934-ben 79. (Svédországban ugyanakkor csak 92, míg a Szovjetunióban 1934-ben 287 és azóta is rohamosan nő.)

6. **Mezőgazdasági termelés értéke:** A 41000-ról 77-ra esett! (Oroszországban az utolsó 4 évben megkétszereződött.)

7. **Tejtermelés:** A 100-as alapról ez is 93-ra csökkent! (Ugyanakkor Dániában 113-ra, Svédországban 128-ra emelkedett.)

8. **Textilipari termelés:** 100-ról 199-re csökkent: 1935-ben!

9. **Nyersvas termelés:** A 100-as alapról 1935-ben 88-ra csökkent! (Angliában 103, a Szovjetunióban 1933-1935-ben több, mint kétszerese)

10. **Acéltermelés:** 100-ról lecsúszott 92-re. (Angliában 123 a Szovjetunióban pedig az utolsó 3 évben több, mint a kétszerese.)

11. **Mezőgazdasági termények árai:** 1933-tól 1935-ig a drágulás 38 százalék. (Ugyanakkor a Sz. U.-ban az olcsóbbodás átlagosan 50 százalék.)

12. **Munkabérek:** 100 helyett 79. (Ugyanakkor Franciaországban 108, a Szovjetunióban pedig az 1933-as 140-ről 1935-ben már 210-re emelkedtek.)

13. **Munkabérek foglalkozási ágak szerint:** Bányamunkásoknál 18, fémipari munkásoknál 18, építőiparban 35, vegyiparban 19, textiliparban 16, élelmiszeriparban pedig 18 százalékkal csökkentek.

14. **Aranytartalék:** 560 millió dollár helyett 344 millió dollár.

15. **Munkanélküliség:** A Berlini Berseger Zeitung 1935. Aug. 9-ai számában elismeri, hogy a hivatalosan nyilvántartott munkanélkülieken kívül van még 2 millió 600 ezer be nem jegyzett is, akikkel együtt a munkanélküliek összes száma 4 millió 400 ezer.

E tényleges passzívakkal szemben „aktívakként” a Nürnbergben szentesített faj- és vérvédelmi-törvények, az évente több, mint 3 milliárd lejbe kerülő nemzetközi propaganda, az évi 60 millió márkát felemészítő katonai és ipari kémiszolgálat, valamint az a nyolcszáz millió fontsterling szerepelhet, amit a mai német rezsim csupán 1935 első tíz hónapjában fegyverkezésre költött,

Keleti Sándor

AZ ERA NOUA. A háború utáni román folyóirat-irodalomból hiányzik a céltudatos, módszeres ideológiai folyóiratok. A haladó románság az utóbbi években több hetilapot, sőt folyóiratot jelentetett meg, amik megkísérelték a korszerű kérdések módszeres feldolgozását, de részint a mostoha körülmények, részint a kezdeményezés gyöngesége következtében nem sokra vitték. Munkájuk töredék maradt. A legutóbbi időben a *Cuvântul Liber* köré csoportosultak a haladás román eszmeivői, de a publicisztikai és napipolitikai keret nem alkalmas a töméntelen társadalmi és ideológiai kérdés tisztázására. A sürgető világhelyzet, a baloldal magáhoztérése, a hazai helyzet kiérése s a haladó ideológusok felkészültsége végül is megteremtette azt a folyóiratot, mely a jelen pillanatban a haladás törekvéseit méltón képviseli. Era Noua (Uj Korszak)

a folyóirat címe: szerkesztője *N. D. Cocea*, annyi kitűnő kezdeményezés érdeme. „Arra vállalkozunk, — írja szerkesztői bevezetőjében, — hogy tudományos módszerességgel a dialektikus materializmus széles alapján tárgyaljuk meg napjaink minden ideológiai kérdését. — Nem valamely újabb politikai lapot akarunk utnak indítani, hanem egy tudományos elemző és összevető folyóiratot, mely azokat a gazdasági, bölcséleti, társadalmi és művelődési kérdéseket dolgozza fel, melyek a román társadalom valóságában időszerűek és rámutat azokra az erőkre, amik e társadalomban születnek és az új korszak felé törnek”. — A folyóirat valóban teljes képet igyekszik adni napjaink helyzetéről. Bölcséleti részében Ghi a Ionescu kivételes cikkét olvassuk a dialektikus módszerről, mely ennek a kérdésnek első széleskörű ismertetése román nyelven. Éles elméjű, megnyerő és közvetlen. De nem afféle dialektika a mellényzsebben, se nem tudakos szövegmagyarázat. A francia esszének szinte személyes közvetlensége árad írásából. Igen Örvendtes jelenség ez. Gh. I. iskolája német, eszejárása, írásmódora franciás. S ez nem pusztán felületi jelentőségű. Aki ismeri a marxizmus felfrissülését Franciaországban, tudja, hogy mire gondolunk. Ennek a felfrissülésnek hatása érzik Gh. Ionescunál is. Figyelemreméltóan írja: „Ha a művelődés történetében a marxizmus valóban az első tudományos szemlélet, mely a tudománnyal és az idő szellemével elválaszthatatlanul összeforrt, akkor kétségtelen, hogy érvényessége attól függ, milyen mértékben képes magába fogadni a művelődés minden tényét. Minden merev dogma a bénulás jele; minden cenzura vagy dogmatikus visszautasítás — öngyilkosság. Az emberi művelődés egyetlen új értéke sem maradhat idegen a marxizmustól. Mint a múlt folytatójának és a jövő hordozójának az kell legyen a jelszava, hogy semmit el ne hanyagoljon, sőt ellenkezőleg: mindent magába fogadjon” — *Henri Chassagne*, a fiatal francia bölcséleti író a *Neohegelianizmus a mai Olaszországban* címmel írt érdekes cikket a hegelianizmus maradi kisajátítóiáról, míg *A. Serbulescu*, *P. Năvodoru*, *I. Constantinovski* és *A. Dumbreavă* a romániai, a németországi és a világgazdaság helyzetéről közölnek kitűnő elemzéseket. Igen jó népszerűsítő tanulmányt találunk a tudomány válságáról, érdekes szemléletet, amik közül kiemeljük *M. R. Paraschivescu* bírálatát, *Mircea Eliade* új regényéről. A szépirodalmi részben *Paul Paun* szabad verse meleg, bár kissé szétfolyó invokáció; *Virgil Teodorescu* szavadverse prózai és szentenciózus. *Al. Sahia* elbeszélése (A munkanélküliség nem ismer fajokat), bár időszerű realizmusa a román irodalomban uttörő, címével és befejezésével abba a sajnálatos hibába esik, amit *Malraux* (*volonté de prouver*), a bizonyítás észrevehető” szándékának nevez.

ERDÉLYI NÉPI SZINJÁTSZÓK. Érdekes szinpadai kísérlet teszi aktuálissá a kollektív szinjátás és a népi szinműirodalom kérdéseit. *Szentimrei Jenő* három, Cluj környéki község földműveslakosságából népi szinjátásokat toborozott össze, akik egy drámává nagyított ballada (*Csáki bírő lánya*) laza és szinte cselekménytelen keretében önmaguk természetes mozgásával és hangjával léptek szinpadra és adták élő táncukat, dalaikat, népszokásaikat. A szerző szinte teljesen kikapcsolta alkotóegységét. A darab csak arra való, hogy a földművesjátékos — legény, leány, asszony, ember, öregasszony és gyerek — a maga őszinte alakjában kerülhessen a szinpadra. Ezért a szüksézáú nyelv, az egyéni lélekrajz helyett tömegtipusok, vontatott, egyszerű cselekmény s a minél több betét; dalos gyermekjáték, legénytánc, fonó asszonyok éneke,

menyegzői népi rigmusok. A falu, játszik s nem önálló egyedek, a nép ~~szörög-forong~~ a színpadon, nem paraszt- és parasztember. Viszont jellemző, hogy ahol a cselekményt előbbrevívő alakra van szükség, ott mégis színésszel vagy polgári műkedvelővel segíti ki a szerző a játékot...

A falusiak mesterkéletlen, egyszerű és nyers szerepeltetése kétségtelenül pozitívum, ha a darab nem is elégített ki magasabb igényeket. Pozitívum, mert e kísérlet tudatos lázadás az uraságoktól levetett kulturformák, az utánzó pótirodalom, a giccses műkedvelősi ellem Lázadás, mely felszabadítja a földművest alacsonyabbrendűségi érzetéből és saját osztálykulturájának nyílt megvallására bírja. Már az a puszta tény is, hogy ezek a falusiak, akik reggelenként a friss bivalytejet és tejszint hordják be a fővárosba és legényeiket, lányaikat a polgársághoz szolgáznak, cselédnek adják, most a színházban lépnek fel ősi művészetükkel, demokratikus fordulat abban az erdélyi magyar kulturában, amely egy végzetesen magábahulló és uri kulturahagyományokat konzerváló közeposztály történelmi vakságában tengődik. Kétségkívül a magyar kollektív népdráma kísérletéről van itt szó. Nagy kérdés azonban: mit ígér ez a kísérlet? Jelentheti-e a kollektív népjáték a teljes emberformálás és egyéni lélekrajz elsikkadását, a cselekmény leépítését és a puszta keretszerűségét, a bátor művészi alakítás háttérbeszorítását? Fejlődőképes-e az a népdráma, amely nem több népi formahűségénél, s csupasz dekoráció és etnográfia?

Szentimrei ott téved, amikor következetesen kikapcsolja a kollektív népdramából a kollektív művészt s azt várja, hogy a népi formák felelevenítése egymagában elegendő legyen a földműveskultura érvényesítésére Szellemi életünkben. Hiányzik belőle az az egyéni alkotószándék, hogy a népélet mai lüktetését, az élő népvalóságot emelje a hagyományos magyar népi kultura mesterkéletlen és őszinte közösségi formáiba. Nem tudja azt, hogy a népdal, néptánc, népszokás a régi jobbágyközösség szellemi terméke csupán és feltartóztatlanul elenyéscsik, ha kihülő formamaradványait korszerű paraszti osztálytörekvések nem teszik magukévá. Szentimrei nem a calateli tejesek, földművesek szolgálégyények és cselédlányok mai valóságát ragadja meg, hogy a népvalóság művészi kifejezése új közösségi kulturát teremjen, hanem az elmult valóság formái emlékeibe kapaszkodik. Az eredmény paraszti hangok és mozgások tagadhatatlan alaki eredetiségén és őszinteségén túl: megrekedés. Ilyen körülmények között legfeljebb variálni lehet az etnográfiai betéteket, de semmiképpen sem lehet művészién továbbfejleszteni a magyar népi színjátszást. A muzeális formaórzés és dokumentatív önisméltés a leghamarább maguk a földművesek számára válhatik unalmassá. A lelki problémáik játékos kifejezésére vágyódó öregek és fiatalok számára, akiket Szentimrei eddigi kísérletezése felszabadított ugyan egy önsikkasztó polgárutánzás lelki nyúgei alól, de ugyanekkor egyéniség nélküli és lélektelen formafigurává is merevített a színpadon.

Nem hisszük, hogy a falusi dolgozók emberi őszintesége kimerül egy régi közösségi kultura formatörmelékének idézésével. Ellenben annál bizakodóbban feltételezzük, hogy mai életviszonyaik, valóságos helyzetük és gondjaik, közös népsorsuk tudatosítása új, élőbb közösségi formákat teremtsen és új virágzásba hajtja a már-már elpusztuló népművészetet. *Balázs Béla* külvárosi német munkásszínpadaira gondolunk, ahol a mindennapi küzdelmes élet s az egymásra tornyosuló aktuális események művészi eljátszását hagyományos német népi formák felelevenítése tette könnyűvé, hatásossá, maradandó becsűvé és népszerűvé. Ezeken a színpadokon a német munkás-színjátékos régi karácsonyi népjátékok rigmu-

saival, jobbagyadalok ősi ütemén, misztériumdrámák egyszerű és hatásos szimbolikájával fejezett ki tüzesen mai mondanivalót. Ezeket a népi munkásszínpadokat megsemmisítette a barna fasizmus, az új közösségi kultúra helyébe újból a német polgárság hamis romantikája és műnépiessége került. A demokratikus erők ébredése nálunk lehetővé teszi a demokratikus népi színpadkísérleteket. S mennyivel könnyebb a dolgunk éppen a magyar földművesek között, akikből még nem vészett ki a régi jobbagykultúra ösztönös ritmusa és formahagyománya. Valóban csak a kísérletezők szociális realizmusán múlik, hogy a népi dráma a magyar színjátszás történetében új szakaszt nyit-e.

Szentimrei földművesszínpada márciusban Magyarországon fővárosában vendégszerepel. Aggasztó ez a gyors siker. Az előadásokat rendező színiroda jóvoltából *Bethlen Margit grófnő*, a „neves magyar író”, nyitja meg az első estét ünnepi szóval. Nem felejtettük el a *Háry János* paraszti eljátszását! A csákvári földművesek úttörő kezdeményezéséből végül is a budapesti idegenforgalom slágere, híres című látványosság! *Gyöngyösbekrétá!* lett: Mi lesz az erdélyi kollektív népdráma sorsa? Ki-heveri-e a kezdet tévedéseit s lesz-e bátor népsors-felmutatás? Lesz-e új, feltörekvő magyar népművészet termőháza? Féltjük Szentimrei kezdeményezését... Aggódva lapozzuk fel a *Színházi Élet* legközelebbi számait. Calateli munkás magyarok arcával találkozunk majd ott a sztárok és arisztokraták képei között. S abban a kápráztató ködben visszacsúszni a polgári műkedvelősi és egy álnépies formacsillogtatás hamis világába szinte észrevétlen kicsi mozdulat. *Balogh Edgár*

UFOLYÓIRAT SZLOVENSZKÓN. Január 15.-én, *Barta Lajos* szerkesztésében, *Világ* címmel új folyóirat első száma jelent meg Pozsonyban. A magyar nyelvű folyóiratirodalomban kétségkívül újszerű kezdeményezés öltött testet ezzel a kéthetenként megjelenő revűvel. A párizsi *Lu* és más lapok anyagának ügyes felhasználásával olyan montázst nyújt, amely joggal tart számot széles értelmiségi rétegek érdeklődésére. A folyóirat iránya haladó. Mindenesetre a szónak tágabb értelmében. Tartalmával ügyesen kapcsolódik be az időszerű kultúreseményekbe. A második számban pl. nagyon érdekes utalásokat találunk a Romain Rolland jubileummal meg egy másik fontos évfordulóval kapcsolatban. A lapban eredeti anyaggal szereplő, egyébként kevés számú író jórésze a csehszlovákiai magyarság haladó értelmiségének legjavából kerül ki. *Neufeld Béla* mindjárt az első számban két kitűnő ismertető cikkel szerepel.

Sajnálatos ellentétet képeznek ezzel a szép külföldi anyaggal a lap csehszlovákiai vonatkozású közleményei. A belföldi kérdések feldolgozása nemcsak elégtelen, hanem vitán felülállóan kívül is esik a következő haladás síkján. Ez a lapról-lapra előbukkanó fogyatékoság a külföldi vonatkozású szemelvények megmontázsok értékét és hatását szükségszerűen erősen lerontja. Minden haladó folyóirat magától értetődő követelménye az időbeli párhuzamosság mellett a helyi aktualitás. Annyira átütő erejű igazság ez, hogy a valóban nehéz körülmények közt megjelenő folyóiratok is mindent elkövetnek megvalósítására. Amennyiben a Csehszlovákia nyújtotta lehetőségek közt mondunk le a helyi problematika feldolgozásáról vagy pedig, ha ezt nem a korszerű haladás, hanem az aktivista opportunitás szellemében tesszük, a lap haladó szellemét kockáztatjuk. A *Világ* ebben a tekintetben föltétlenül bírálattal hív ki és irányváltoztatásra szorul.

Mindenesetre igaz az, hogy egy folyóirat, az élő szervezetekhez ha-

sonlóan él, fejlődik, változásoknak van alávetve, kinőhet bizonyos egyoldalúságokat. Hogy a Világ mennyiben nyújthat reményt egy tisztuló fejlődésre, azt illetőleg pillanatnyilag **nem** kívánok jóslatokba bocsátkozni. Már most is meg kell azonban mondanunk: ez a folyóirat, mai tartalmával nem képviseli maradéktalanul a korszerű haladást. Barta Lajos friss, érdekes és olvasásra érdemes folyóiratot adott Szlovenszónak. Az a harcosan haladó társadalmi és kulturszemle azonban, amelyre a csehszlovákiai magyar haladó értelmiségnek olyan mulhatatlan szüksége van, még ma is megteremtésre várakozik. (KK)

GAZDASÁG ÉS POLITIKA

A VILÁGPOLITIKA ÚJ KÖRVONALAI

A német nemzetiszocializmus uralomrajutása után a világpolitika üteme meggyorsult. A német neóimperializmus világhódító terve, amelynek programmatikus kifejezése Hitler könyvében (Mein Kampf) fellelhető, Európaszerte visszahatásokat váltott ki a nagy és kis nemzetek részéről. Bár Hitler külpolitikai megszólalásai szüntelenül a békefogadkozás jegyében történek, a Harmadik Birodalom tényleges magatartása nem hagy kétséget a hitlerizmus szándékai felől. Egyébként Hitler önmaga leplezi le a békefogadkozások komolytalanságát említett könyvében, amelyben a békefrazéológia taktikai szükségességét hangoztatja a valószínűsítő törekvések elleplezésére. Hitler nyilván *nem* remélte, hogy valaha uralomra fog jutni s a könyvében másnak szánt csapdába önmaga esik bele. Tul a szavak ámitó játékán a Harmadik Birodalom cselekedetei egyértelműek. Németország hódításra készül. A „szabad kéz” politikáját szolgálta a Népszövetségből való kivonulás, majd az általános védkötelezettség proklamálása. A német fegyverkezés támadó célzatú. Erre vall nemcsak a Hitler-Rosenbergi imperialista célkitűzés ideológiája, hanem a német külpolitika reális magatartása a keleti-paktum kezdeményezésével szemben. Ha Németország tényleg védelmi célokat követne, — amint azt *megtévesztően* hangoztatják, — úgy a keleti-paktum ötletét igenlennie kellett volna. Ez a paktumjavaslat a kölcsönös segélynyújtás alapján a legtökéletesebb biztonságot nyújtotta volna a német birodalomnak. A paktum meghiusítása tényleg leálcázta a német külpolitika valószínűsítő törekvéseit. A német fenyegetés a kis és nagy nemzetek felé állandó nyugtalanságok forrása. A német fegyverkezés Európa-szerte; elindította a fegyverkezés iramát, amelyben; nincsen megállás. De a hitlerizmus hódító tervét szükségképpen mozgósították a békemegóvó erőket is. Ennek első jelentkezése az 1935. V. 2.-án létrejött orosz-francia egyezmény volt, amelyet követett az Orosz-csehszlovák szövetség. *Laval* ingadozó, taktikázó magatartása az *egyezmény* ratifikálása körül, valamint a kétoldalú angol-német tengerészeti egyezmény egyre vérmesebb reményekkel táplálta a Harmadik Birodalom urait. Egyre sürgetőbben hangozott fel a Nyugat-Európai kultúra megvédésének új német küldetése a Kelettel szemben s az oroszellenes blokk megszervezésének gondolata német tolmácsolásban látható kifejezést kapott. A nürnbergi pártkongresszus „jüdisch-asiatischer Schmutz”-ról beszél s egyenesen keresztshadjáratra szólítja fel a nyugati hatalmakat. Az olasz-abesszin háború, amely manifesztálja a fasizmus belső ellenmondásait, s Mussolini önsza-

vával rávilágít a rendszer tehetetlenségére: „Valljuk be, hogy 13 év alatt nem sikerült megoldanunk problémáinkat”, — közvetve a német imperializmusnak is ösztönzést és lökést jelentett Genf erőtlen magatartása Itáliával szemben, majd a Hoare-Laval-féle békemegoldás a támadó fél javára felszítja a német reményeket, hiszen a békebontó megjutalmazása megfelel a Hitler-formulázta elveknek, amit a kollektív biztonság elvével szembeállított, t. i. a „lokalizált háború” s a „jogos támadás” házi használatra megfogalmazott tételének. Hoare-t elsöpri a pacifista angol közvélemény elemi felháborodása — a Peace Ballot tizenegy millió szavazatot mozgósított Angliában a béke érdekében — s. Lavalnak is távoznia kell a Népfront erőinek nyomása alatt. Hoare helyébe Eden keiül a kollektív biztonság s a népszövetségi politika következetes képviselője, Laval kormányát leváltja Sarraut tulnyomóan a baloldalra támaszkodó kabinetje. Kétségtelen, hogy nem csupán személyi változásról van szó, hanem a politikai irányvonalak eltolódásáról, amelyeknek körvonalai már is kezdenek kibontakozni. A londoni és párizsi diplomáciai tanácskozások főként három problémakört érintettek s vitték a megoldás felé.

Az első s talán legfontosabb: Ausztria kérdése. Olaszország afrikai háborús vállalkozása kétes értékűvé tette a Brenner-hágó védelmét Ennek valamennyi fél tudatában van, s a legjobban Ausztria. Az osztrák probléma, mely a bécsi puccs megghiusulása óta (1934. VII. 25.) a szelektív nyugalom állapotában volt, ismét hullámvásba került. A „megoldások” ismét kísérteni kezdtek. Az Anschluss fokozott veszélyével szemben ismét előtérbe szökkent a Habsburg-restauráció gondolata. A Kisantant ismét vétót emelt s a nyugati hatalmak diplomáciája lefegyverezte a monarchista eszme tolmácsolóját, Starhemberg herceget. Az Anschluss, valamint a Habsburg-restauráció tervével szemben a Kisantant egy harmadik pozitív megoldással kísérletezik: Ausztria bekapcsolását a dunai államok kiépítendő kollektív biztonsági rendszerébe, amelyeknek a nyugati hatalmak kezesei volnának. Ennek az elgondolásnak szolgált az osztrák kancellár, Schuschnig prágai utazása s Hodzsa csehszlovák miniszterelnök párizsi tárgyalásai. Hodzsa koncepciója Közép-Európa kollektív biztonságának megszervezésére s a Kisantant és a római paktum aláíró államainak (Itália, Ausztria és Magyarország) összefogására irányul s félreérthetetlenül elhárító védelmi jellege van az Ausztriát és Csehországot egyformán fenyegető német törekvésekkel szemben. A dunai kisállamok veszélyeztetett függetlensége készíti ezeket az összeműködésre, amelynek első állomása a csehszlovák-osztrák kereskedelmi szerződés megkötése volna s legvégső kifejlésében egy, a Népszövetség keretében létrejött kölcsönös segélynyújtási regionális egyezmény. Ettől még messze vagyunk. Számolnunk kell Magyarország ellenállásával — amely ma hitleri vizeken evez, — de nem kevésbé bizonytalan Olaszország magatartása, amely ugyan tüntetően hangoztatja, hogy őrt áll továbbra is a Brennernél, de ugyanakkor a restauráció, sőt a német nemzeti szocializmussal való kooperáció kétes vállalkozásával is kacérkodik. Anynyi bizonyos, hogy a kis dunai nemzetek s nemcsak a közvetlenül veszélyeztetett Csehszlovákia, hanem a német politikai érdekkörbe betereni kívánt Románia is radikálisan ponton tesz a német barátság felé tájékozódó velleitások után. Románia egész évi kőolaj készletét francia társulatok vásárolják fel — amely üzletet német érdekeltségek iparkodtak megkötni —, Károly király és Titulescu nyilatkozatai a nyugati „hatalmakhoz, kiválóan a Franciaországhoz való rendíthetetlen hűségéről egyértelműen dokumentálják a román külpolitika kijegecesedő irányvo-

nalát. Ennek a határozott orientálódásnak betetőzése volna a tervezett orosz-román katonai egyezmény a csehszlovák-orosz szerződés minájjára.

A békeblok erői kétségtelenül kifejlőben vannak szervezettségük felé. Ennek döntő jele az orosz-angol közeledés, amit az utolsó évek legnagyobb jelentőségű külpolitikai eseményének tekinthetünk. Moszkvától Londonig szövődnek a béke-alakulat száalai, amelyeket eddig az angol kormányzat német barát politikája egyre összebogozott. Anglia — a jelek arra vallanak — a válaszuton áll, mi több a béke kollektív megszervezésének művébe tevékenyen bekapcsolódik. Az angol világimpériumot nem egy, hanem három mohó imperializmus fenyegeti. Abessziniában Itália kísérel meg a fennhatóság megszerzését s a távoliakban az Indiába vezető tengeri utak uralását, a Taval-Keleten Japán csillapíthatatlan étvágya nemcsak Északkína meghódítására s a Mongol népköztársaság leigázására tör, hanem messze kinyújtja csápjait Indóchina felé. Nyugaton Németország a demilitarizált Rajna-sáv megszállásának tervével nyugtalanít. A rajnai kérdés elsőrendű jelentőségűvé növekedett. A Harmadik Birodalom a demilitarizált Rajna-sávon szeretné kiépíteni védelmi rendszerét, hogy ilyenképpen nyugaton tehermentesülve minden erőkészletével kelet ellen fordulhasson. Ámde a nyugati hatalmak magatartása nem hagy kétséget a német megszállás esetére. Eden kijelentette az alsóházban, hogy ebben az esetben Anglia teljesíti a locarnói egyezményből eredő kötelezettségét — Franciaország javára — s hasonlóan Flandin a kamara külügyi bizottságában a versaillesi szerződés megszegésének minősítette a Rajna-sáv esetleges megszállását, amelyre Franciaország haladéktalan megtorlással felelne. A nyugati hatalmak egységes állásfoglalása lehűthette a német imperialisták kalandos kedvét, ámde eredeti célkitűzésüktől aligha téríthette el. Németország egyébként azal érvel, hogy az orosz-francia kölcsönös segélynyújtási paktum megsértette a locarnói egyezményt s feljogosítja Németországot a Rajna-sáv önkényes megszállására. Ezzel szemben Flandin joggal utalt arra, hogy a kérdéses paktum a Népszövetségi alapokmány szellemében valósult meg, s annak megkötése Anglia és Olaszország egyetértésével jött létre. Most, hogy a paktum ratifikálása küszöbön áll a német külpolitika a locarnói szerződés francia részről való megszegésével operál s ezzel a manőverrel próbálja meg igazolni jogellenes tervét. Jellemző, hogy a francia jobboldal sajtója ugyancsak azzal érve, hogy a ratifikálás alapot szolgáltató Németországnak a demilitarizált Rajna-sáv megszállására. Ezzel csak újból német barátságát és orosz-ellenes politikáját demonstrálja. Ismételjük: rendkívüli jelentőségűnek ítéelhetjük a nyugati hatalmak egységes magatartását, amely Németországot annál érzékenyebben érinti, mert a Harmadik Birodalom külpolitikai koncepcióját — ahogy az Hitler könyvében kifejezésre jut — az angol barátságra építette. A német felfegyverkezés messzemenő támogatása angol részről, majd a később megkötött kétoldalú angol-német tengeri egyezmény nem kevésbé szította ezeket a reményeket. Ma a német külpolitikának rá kell fanyalodnia arra a kijózanító felismerésre, hogy éppen a német expanzió kiváltotta félelem közelítette Angliát nemcsak Franciaországhoz, hanem Oroszországhoz is. Az angol politika új vágányokra kezd áttolódni. Az angol világimpérium életérdeke a béke megóvása. Minden háború csak veszélyeztetheti uralmi rendszerét. Anglia közvéleménye egyre világosabban ismeri fel, hogy a béke veszélyeztetői a különböző fasizmusok még pedig Róma, Berlin és Tokió. Viszont Oroszország a béke oszthatatlanságának s a kollektív biztonság kiépítésének következetes és eltökélt előharcosa. Új világpolitikai irány körvonalai vannak kialakulóban. A né-

met fenyegetés közvetlen veszélye egymás mellé sorakoztatja az egyébként imperialista érdekelletéekkel megosztott nemzeteket a közös veszély elhárításának érdekében. A Duna-medence államai láthatóan egy defenzív blokk létrehozását kovácsolják, amely nyugat felől Anglia és Franciaország, kelet felől viszont Oroszország békemegóvó erőire alapozódnék. Ez a hatalmas, átfogó békefalánx kényszerű tehetetlenségre fegyelmezné a német imperializmus faltörő kosát. Az egyre teljesebben elszigetelődő és elszigetelt Harmadik Birodalom, amely a német-angol összeműködés biztató kezdete után hatalmi érdekkörének kiterjesztését kísérelte meg a Balkánon, — elég a Jugoszlávia és Románia, valamint Bulgária megnyerésére irányuló törekvésekre emlékeztetni — s hasonlóan az angol-német barátság, sőt a francia-német közeledés egyértelműen oroszellenes célzatú megteremtésén fáradozott, ebben a törekvésében kudarcot vallott. A német éhség minden békés s a béke megőrzéséhez szükségét valló nemzet elnyelésével fenyeget. Németország most újra hangoztatja, hogy ismét a bekerítő politika áldozatául esik, a valóságban azonban önmagát rekesztette ki az európai békeblokkból, amidőn elutasította a keleti paktumot s a kollektív biztonság helyett a „lokalizált” háború félreérthetetlenül imperialista jelszavát fogalmazta meg. A német rendszer dialektikája az ellenmondásokkal teljes helyzetből óhatatlanul a háború felé sodorja Európát. A Harmadik Birodalom életének negyedik évében a rendszer egyik képviselője, Göbbels kijelenti, hogy tartósan nem élhetünk így tovább s a németységnek új élet-térre van szüksége. Világos beszéd.

Kezdetben volt az ígélet. „Adjatok nekünk négy évet — mondta Hitler — s likvidálni fogjuk a munkanélküliséget.” Tény, hogy kétmillió munkást állítottak be a termelésbe, de a kifizetett összmunkabér összege nem haladja meg az 1932-ben kifizetett munkabérek összegét: s a termelt értéktöbblet a német tőkészek treszorjaiba vándorolt. Krupp, Siemens és társainak évről-évre gyarapodó haszna egyértelműen, bizonyít. Ezzel szemben a német munkás nominális, de azon túl reális bére is igen érzékenyen csökkent, kivált az elsőrangú élelmicikkek fokozódó drágulása folytán. A rendszer tényleg kétmillió emberrel többet foglalkoztat, főként hadiiparának mérhetetlen arányú felfokozása árán. De ez az improduktív befektetés viszont felemészti a Birodalom deviza készleteit s egyre redukálja a nyersanyagok behozatalát. Németország nem kap külföldi hitelt s a legutóbbi német belső kölcsön, amely kilátástalansága folytán kényszerkölcsönre fajult, nem zárult a kívánt eredménnyel. A belső problémák súlyosodnak. Kenyeret a Harmadik Birodalom nem képes adni, — főként több kenyeret — s a cirkuszra kezd ráunni a közönség. Új és új sztimulánsokról kell gondoskodni! Előbb volt s egyre variál az antiszemitizmus, aztán jött a német nemzeti önérték koffein-injekciója, az általános védkötelezettség proklamálása. Ez sem segít. A dialektikus fejlődés kérlelhetetlenül felszínre veti az ellenmondásokat. Mit használt Németországnak a felfegyverkezés? Belsőleg felemészti produktív erőit, külsőleg zárt egységbe tömöríti a fenyegetett államokat. Minden új német repülőgépre, tankra, stb. az ellenfél sokszorosán felül. Hol itt a megállási? Próbáljon Németország a fegyverkezésben megállni, a következő: a tömeges munkanélküliség. Próbálja azt tovább hajszolni, az eredmény: az egyre kimérvülőbb belső gazdasági válság s kifelé Németország teljes elszigetelődése. Hol itt a, kiút? Hitler, Rosenberg és társat feleltek. „Németországnak szüksége van új élet-térre.” Mussolini példája követésre talál. Ahogy a Duce az egyetlen megoldást, a hódításban véli megtalálni, úgy Németország a hódító hadjárat csábos reményeivel sti-

mulálja elégedetlen tömegeit. A régi recept variál: a belső tehetetlenség palástolására s a növekvő elégedetlenség levezetésére erőszakos kísérlet az önmaga kovácsolta gyűrű áttörésére. De a zsákuccából nincsen "kiút. Németország a történések immanens logikájával rohan vesztébe. Hogy a háborút mikor robbantja ki, erre dátumszerűen nem lehet felelni. De a belső ellenmondásokkal telített rendszer utolsó menekvése a háború lesz a belső erjedések levezetésére. Pillanatnyilag a béke legsebezhetőbb pontja a Távolkelet, pontosabban a Mandzsu-Mongol határ, ahol Japán keveri a kártyákat. Az egyre ismétlődő határzavargások Japán-Mandzsu-k-i részről bármely pillanatban háborús konflagrációhoz vezethetnek. Nyilván erre a lapra helyezi Németország is tétjét, s a japán-német katonai szövetség konkrét tartalma oroszellenes célkitűzésében merül ki. Kérdés azonban, hogy Japán a legújabb külpolitikai fejlemények hatása alatt — Anglia és Oroszország közeledése, valamint az U. S. A. semleges magatartása — kockáztatja-e a háború minden eshetőségét. Ebben a vonatkozásban az angol-orosz álláspont összhangzása a béke oszthatatlansága és a kollektív biztonság kérdésében jótékonyan érezteti kihatását a Távolkeleten is, akár csak Európában s gátat vethet a kelet és nyugat felől acsarkodó imperializmusoknak.

Neufeld Béla

AZ ARANYVALUTÁK LEÉRTÉKELÉSÉNEK KÉRDÉSE

Három ország maradt hű az aranyvalutához: Franciaország, Hollandia és Svájc. A két utóbbi még békebeli valutáját őrzi, míg Franciaország a háború utáni idők zűrzavarában megingott valutáját 1926-ban újra stabilizálta aranyalapon. Ebben a három országban hosszabb ideje heves, szenvedélyes vita folyik: a közvélemény jelentékeny része a valuta leértékelését kívánja. *Devalváció* — ez az a bűvös jelszó, amelytől egyesek a gazdasági helyzet javulását s a munkanélküliség csökkenését, mások egyenesen a válság megszűnését remélik. Csoda-e, ha a pártgyűlések és parlamenti ülések ép' annyi szenvedéllyel s keserűséggel tárgyalják, mint bármely politikai vagy világnézeti kérdést. A probléma bonyolult, minden tényező ok és okozat, s az érvek és ellenérvek dzsungeljében tájékozódni nem könnyű. Mielőtt a szembenálló érveket ismertetnők, pár szóval vizsgáljuk meg az elméleti alapokat.

A cserekereskedelem bevonulása a történelembe megteremtette egyszermind a különböző természetű árucikkek közös cserealapját. Ez az alap a fém pénz, amely közös nevezőre hozza a különböző cikkek áruértékét s mint gazdasági mérőeszköz és csereérték lehetővé teszi a kereskedelmet, egyelőre egy országon belül, amelynek a maga sajátos pénzrendszere kiépült. A nemzetközi kereskedelem kifejlődése azonban az egyes nemzeti pénznemek számára szintén közös bázist kívánt, amelyre háború előtt, és háború után a válság beköszöntéséig, az egyes pénznemek vonatkoztak. Így pl. a svájci törvényhozás által meghatározott aranytartalom: 1 kg. szinarany egyenlő 3444,4/9 frankkal. Viszont pl. az idevonatkozó (és 1931 őszéig érvényes) angol törvények megszabták, hogy 1 fontsterling 7,322 gramm szinaranyat tartalmazzon. E két adatból kiszámítható, hogy 1 fontsterling ugyanannyi szinaranyat tartalmaz, mint 25.22 sv. frank. Ezt a számot aranyparitásnak nevezik, és értelme az, hogy normális időkben kb. ennyit adtak svájci frankban egy angol fontért. (Valóságban a kereslet és kínálathoz képest az árfolyam kisebb hullámzásokat mutatott.) Forgalmomban azonban nem aranypénzek, hanem azokat képviselő bankjegyek vannak és voltak, amelyeknek szövege tartalmazta a kibocsátó jegybank abbéli kötelezettségét, hogy a bankjegyet a felmutató kíván-

ságára aranyra beváltsa. Mivel ezzel a beváltási joggal általában nem éltek belföldön, nem is volt szükséges, hogy a jegybankok annyi színaranyat tartsanak pincéikben, amennyi a kibocsátott bankjegyek mennyisége, hanem annak csupán egy részét. Törvényhozás szabta meg a „fedezeti arányt” minden országban, illetve ennek az aránynak minimumát. (Pl. 30%, stb.) Jelentékeny szerepe volt az aranynek nemzetközi forgalomban.* (Az ezüst valutákra, valamint az ezüst-arany fedezetű — bimetallikus — valutákra itt, azok alárendelt jelentősége miatt, nem térünk ki.)

A válság bekövetkeztéig az aranyvaluták ismertetett rendszere zavartalanul működött. A valuta és devizaárfolyamok az aranyparitás körül mozogtak, és az aranyfedezet elegendő volt a mérlegek „csucsainak” kiegyenlítésére. A válság következtében azonban felbomlott a nemzetközi valutarendszer. Aranyalapon áll az említett három ország, amely azonkívül nem ismeri a valuta- és deviza-zárlat intézményét sem. Közép- és Kelet-Európa számos országa azonban beszüntette a valuták és devizák szabad vételét és kereskedelmét, a külső valuták árfolyamait ezekben az országokban az egyes jegybankok kényszerkurzusai szabják meg, amelyek sok esetben óriási különbségeket mutatnak a magánszükségletet kielégítő zugbörzék tényleges árfolyamaival szemben. Külön csoportot alkot a Sterling-blok, amelyhez tartoznak: Anglia és a Brit Birodalom különböző pénznemei, a skandináv államok különböző „koronái”, az argentinai peso, a portugál escudo. Ezek az államok gazdasági kapcsolataiknál fogva szinte részesei a Brit Világbirodalomnak, és valutáik az angol fontsterlinghez igazodnak. Mikor 1931 őszén az angol font — itt nem részletezhető okok következtében — kénytelen volt beszüntetni aranybeváltási kötelezettségét, a font árfolyama a külföldi tőzsdéken zuhan, és ma kb. 40%-ot veszített 1931 előtti értékéből. Ugyanennyi vagy nagyobb a többi Sterling-blok-valuta vesztesége az aranyhoz hű maradt országok árfolyamjegyzésében mérve. Végül megemlítendő a cseh korona és a belga frank, amelyek aranytartalmukat törvényhozási uton devalválták. Vagyis: egy 29%-kal devalvált belga frank aranyértéke 29%-kal kevesebb, mint devalválás előtt, tehát ugyanannyival alacsonyabb a belga frank árfolyama a párisi, zürichi, stb. pénzpiacon. Más példával megvilágítva a helyzetet, aki pl. Svájcban 40%-os leértékelést kíván, az annak törvényes deklarálását kívánja, hogy a svájci frankban ezentul 40%-kal kevesebb szinarany legyen. Másszóval: ha eddig 1 sv. frank kb. 5 francia frankot ért — mert 5 fr. frank aranytartalma volt egyenlő 1 sv. frank aranytartalmával — akkor az esetleges devalváció végrehajtása után 1 sv. frank már csak 3 fr. frankot érne.

Mint láttuk a Sterling-blok valutáinak nincs ma beváltási kényszere, azok árfolyama különböző okok miatt ingadozik. Számos országban kötött a valutagazdálkodás. A nemzetközi kereskedelem, amelyet amúgy is megnyomorít a vámok, kontingensek és behozatali tilalmak rendszere, nemcsak nehézkessé válik, hanem egyenesen házárdjátékká, mert pl. az exportőr sohasem tudhatja, hogy mennyit kap árujáért az üzlet lebonyolítása után: vajjon nem változik-e meg közben az illető valuta értéke szabad forgalomban, nem lép-e életbe közben új kényszerárfolyam? Hasonló az importőr helyzete, és mindez növeli a bizonytalanságot. Nem csoda tehát, ha az egész világon szenvedélyes vita folyik a valutakérdés rende-

* Ha valamely ország külkereskedelme passzív volt, úgy az illető ország csak részben tudta behozatalának ellenértékét árukivitellel kiegyenlíteni, a hiányt aranykivitellel kellett fedeznie.

zése körül. A három aranyvalutájú országban számos közgazdasági tekintély és számos politikus kívánja a devalvációt.

A devalvációt kívánók érvelése a következő. Az aranyvalutájú országok ma árszigetek a világpiacon és bennük az élet drágább, mint a világ egyéb részein, ahol a pénznemeket devalválták. Ebből következik, hogy az aranyországok exportcikkei drágábbak, mint pl. a Sterling-blok cikkei, ahol a valuták 40% leértékelésen mentek át. Ugyanez áll pl. az idegenforgalomra. Az angol, aki egy szerény svájci pensióban 12 frankot fizet, ugyanezt a pensiót Ausztriában megkapja 12 schillingért, ami csupán kb. 7 frank. Vonatkozik ez mindhárom aranyországra, az exportra, ép' úgy, mint idegenforgalomra, vasutak díjszabására, biztosításokra, stb. A devalváció hívei szerint a versenyképesség visszaállításának legegyszerűbb módja a pénz leértékelése, ami avval a következménnyel jár, hogy a külföldi vevő — aranyban számítva — kevesebbet fizet az exportáruért. Hivatkoznak a devalváció hívei arra is, hogy a világgazdaság az egész világon felfelé irányuló, javuló tendenciát mutat, csak az aranyországokban rosszabbodik egyre a helyzet és növekszik a munkanélküliség. Azonkívül

— érvelnek — Angliában pl. a devalváció következtében a pénz olcsóbbá vált, esett a kamatláb, ami lehetővé tette, hogy új ipari vállalatok létesüljenek olcsó kölcsönrel, lakóházak épüljenek, stb. A kamatterhek csökkenése azonban helyreállítaná az eladósodott mezőgazdaságot is. Végül a devalváció csökkentené az államadósságot, ismét csak aranyértékben mérve. Igaz, hogy minden hitelező kinnlevőségének értéke csökken egy devalváció révén, de a hitelezők nem panaszkodhatnak, hogy ők megrövidülnek, mert a pénz vásárló ereje a válság okozta áresés következtében jelentékenyen emelkedett. Különben is — hangoztatják — a pénz aranyértékének csökkenése csupán kifejezője annak a ténynek, hogy a nyerstermények és ipari produktumok árai estek az egész világon, logikus és igazságos tehát, hogy a pénzben felhalmozott vagyon alkalmazkodjék ehhez a körülményhez. A devalváció emeli az árakat és így a profit lehetőségét is. Pl. 1929 óta Angliában a nagykereskedelmi árak emelkedése 7%, Dániában 25%, míg az aranyországokban árcsökkenés állt be: Franciaországban 30%, Hollandiában 21%, stb. Legfőbb érvük azonban a mai helyzet tömör kritikája: így ez nem mehet tovább! Mert a defláció a kiadások, hitelkeretek megszüntetése, az állandó leépítés az állami és magánüzemekben, maga után vonja a válság további elmélyülését. Az 1931-es német (Brüning-féle), valamint a francia 1935-ös Laval-féle deflációs kísérlet a fixfizetésűek bérére megy, akiknek fizetését csökkentik, ugyanakkor, midőn nem képesek a megélhetést ugyanolyan mértékben csökkenteni, márcsak azért sem, mert a behozatalt éppen olyan drágán kell megfizetni, mint fizetésescsökkentés előtt. Aki tehát defláció révén akarja az államháztartást egyensúlyba hozni, az voltaképpen úgy tesz, mint az az ember, aki saját árnyékát kergeti. A leépítés és kiadáscsökkentés hólabdaszerűen vonja maga után a válság kiélesedését.

A devalváció ellenzői viszont a következőképpen érvelnek. Minden ország behozatalra szorul. Leértékelés után az importot leértékelt valutában mérve drágábban kell megfizetni, tehát megdrágul az élet, csökken — kerülő uton — az alkalmazott, a munkás fizetésének vásárló ereje és növekszik a válság, a fogyasztás csökkenése miatt. Arról, hogy ezeknek a rétegeknek a fizetését emeljük, azért nem lehet szó, mert a devalváció célja a versenyképesség emelése volna, amit viszont meghiúsítana az önköltség növekedése a fizetésemelés révén. A leértékelés tehát kerülő uton fizetésescsökkentést jelent, valamint a rentier vagyonkájának értékcsökkentését. Belgiumban a leértékelés első 7 hónapja alatt a drágaság

10%-kal emelkedett, egyes cikkek pedig egészen mértéktelenül, pl. a kenyérár emelkedése 40%, tojásé 136%, vajé 33%, stb. A belga exportőrök különben megtartották eddigi aranyáraikat, vagyis emelték belga frankban kifejezett exportáraikat, abból a célból, hogy a külföldnek árcsökkentés ellen esetleg hozandó megtorló rendszabályait elkerüljék (retorziós vámok valutadumping ellen). Ma a francia vevő tehát ép' annyit fizet a belga áruért (francia frankban számítva), mint a belga frank leértékelése előtt. A belga exportőr tehát változatlan önköltség mellett magasabb áron ad el és így extraprofitra tett szert, míg a munkás nemcsak hogy nem részesedett ebben az extraprofitban, hanem változatlan bérek mellett életnivóját az emelkedő árak miatt csökkenteni kénytelen. — Egyébként: Belgium esetében nem növekedett a kivitel, éppen mert az exportcikkek aranyértéke a régi maradt, de növekedett a profitráta.

A másik eset: a kivitel emelése céljából egy ország csökkentti exportcikkei arányát azáltal, hogy valutáját devalválja és számláiban a régi árat tünteti fel vagyis aranyban kevesebbet. Ebből megint más bonyodalmak származhatnak, amelyek külkereskedelmi mérlegét érintik. Tegyük fel pl., hogy Svájc devalválna a sv. frankot 40%-kal, amennyi a Sterling-blok mai devalvációja és kivitelét versenyképessége emelése céljából változatlan sv. frank áron számlázná, így kiviteléért az eddigi exportnak csupán 60%-át kapná aranyértékben. A változatlanul szükséges behozatalt azonban az eddigi aranyárban kell továbbra is megfizetni, viszont kivitelének aranyértéke 60%-ra csökkent. A behozatal kiegyenlítése céljából árukivitelét a különbség mértékével emelnie kellene. A mai világgazdasági helyzet mellett a kivitel ilyen nagymérvű növelése kilátástalan. — (Ezek a számok csak éppen a helyzet nyers megvilágítására szolgálnak egy esetleges 40%-os devalváció esetére, a valóságos helyzetet egyéb tényezők bonyolítják, pl. külföldi kamatfizetések, biztosítások stb.)

Ami pedig a mai angol konjunkturát illeti, amelyet a devalváció hivei a fonsterling értékcsökkenésének tulajdonítanak, úgy figyelembe veendő, hogy ez a konjunktura (amelynek látszatjellegét itt nem kívánjuk kutatni), egy sereg körülmény összejárásának hatása. Elsősorban okozta ez a 4 év óta fennálló angol védővamos politikának, amely a belföldi piacot új angol iparágaknak nyitotta meg, azután az alacsony angol kamatlábnak, amely azonban ugyancsak a védővámok hatása alatt érvényesülhetett. Anglia elsősorban a Sterling-blokkal tart fenn gazdasági kapcsolatokat, konjunkturája tehát főleg gazdasági szerződéseknél és nem valutája leértékelésének tulajdonítható.

A leértékelés ellenzőinek legfőbb érve azonban a következő: Ha egy ország devalválja valutáját kivitelé versenyképességének emelése céljából, úgy a konkurrens országok ugyanezt a receptet követhetik és a maguk valutáját szintén devalválják. Így tehát egy leértékelési verseny következik be, melyben minden ország igyekszik valutájával minél alacsonyabbra kerülni. Ez a valutaháború a világkereskedelem további lezültségéhez vezet. A devalváció következetes hivei, pl. az angol *Keynes*, nem is egyszeri devalvációra gondolnak, hanem ezt a valutaműveletet a közel jövő állandóan ismétlődő jelenségének tekintik, amellyel minden ország alkalmazkodik majd a folyton változó gazdasági viszonyokhoz. Ilyen irányított valutapolitikával szemben az aranystandard hivei arra mutatnak rá, hogy nemzetközi valutastabilitás nélkül nem lehetséges nemzetközi kereskedelem.

Ismertettük a két szembenálló álláspontot. Bár egyelőre nem foglalunk állást, megállapíthatjuk, hogy mindkét gondolatmenetnek van-

nak részletei, melyeket az ellentábor nem képes megcáfolni. Miután el-
lentétes nézetek részletigazságairól van szó, megkíséreljük azt a maga-
sabb sikot megtalálni, amely az átfogó szintézist és egyben a kritikát
szolgáltatta.

Mindkét álláspont alapvető hibája, hogy a társadalmi és gazdasá-
gi berendezkedéseket, (igy tehát a pénzt), nem tekinti törtébeimi kate-
góriának. Már pedig a válság során a pénz funkciói lényeges változáson
mentek át. Mint azt cikkünk elején láttuk, a pénz elsősorban a kereske-
delem céljaira kialakult értékmérő és csereeszköz. Azonkívül azonban a
pénz a vagyon megőrzésének egyik (mozgékony) formája. A pénznek ez
a két funkciója, a válság során összeütközésbe került egymással. A vi-
szonylagos tultermelés (fogyasztási képtelenség) következtében estek
az árak, plauzibilis tehát az az érv, hogy a pénz aranytartalmának csök-
kenése csupán a pénz és pénztőke megnövekedett vásárlóerejének
alkalmazkodása a csökkent árnivóhoz. A gazdasági válság
azonban dinamikus folyamat, állandó árhullámzással, tehát
a pénz vásárlóértékének állandó változásával, ami valószí-
nűleg további devalvációs lökéseket fog maga után vonni, mint a pénz-
vásárlóerejének alkalmazkodását a megváltozott és folyton változó viszo-
nyokhoz. A pénz vagyonmegőrzési funkciójának ez a dinamizmusa azon-
ban ellentétbe kerül a kereskedelmi szerepű pénz stabilitást kívánó funk-
ciójával. A pénznek az a fogalma, (amelyet a válság előtt ismertünk, ket-
tőhasadt a válság során. Továbbá: a válság és tultermelés megdőntötte
az aranystandard normális működésének lehetőségét. Láttuk, hogy az
aranyfedezet célja az egyes országok között létrejött egyenleg (saldo)
kiegyenlítése volt. A relatív tultermelés azonban azt eredményezte, hogy
a nagymérvű és astronomikus nőtt kereskedelmi- és állam-adósságokat
ma áruval kiegyenlíteni tehetetlen, hiszen minden ország autárkiára.
kényszerül a külföldi áru beözönlése ellen, viszont nincsen annyi arany,
amennyi szükséges volna az adósságok kiegyenlítéséhez. (Az adósságok
tötrészének aranyban és nem áruban való megfizetése rögtön kiürítene
az egyes jegybankok aranykészleteit — aminek bizonyítéka pl., hogy
1931-ben, a bizalmi válság és általános adósságfelmondás kitörésével
számos ország — az (adós országok — kimondották az aranykiviteli til-
lalmat.) Egyébként: 5 év óta az arany idegesen vándorol egyik orszá-
ból a másikba, ahol a politikai és kereskedelmi viszonyok pillanatnyilag
jobbnek látszanak. Nemzetközi pénzrendszer, kereskedelmi és gazdasági
élet pedig nem lehetséges olyan bázison, mely hol együk, hol másik or-
szág jegybankjának safe-jében jelenik meg, üresen hagyva az előbbi jegy-
bank safe-jét. A viszonylagos tultermelés, valamint ennek okozatai,
az autarkia és a bizalmi válság, közvetve és közvetlenül oda vezetnek,
hogy lehetetlen az aranystandardhoz való visszatérés. Az aranystandard
és a rá alapozott értékálló pénz kielégítően funkcionáltak megfelelő fel-
tétel mellett. (Nemzetközi szabadkereskedelem, összhang a termelés
és fogyasztás közt!) Ezeknek a feltételeknek megszűntével megbukott
az aranystandard és az értékálló pénz. A pénzrendszernek ez a válsága
okozata a gazdasági válságnak, de idővel okká vált, mely a gazdasági
válság további kimélyülését vonta és vonja magával.

Ilyen bonyolult kölcsönhatások és csupán egyes részleteiben helyt-
álló gondolatok utvesztőiben kell az aranyországok közönségének ki-
igazodnia. Nem csoda, ha ugyanazon párt keretén belül is akadnak a de-
valvációnak hívei és ellenfelei. Franciaországban pl. nem egységesek a
baloldali pártok. Aszerint, hogy milyen társadalmi rétegeket képvisel a
pártárnyalat, aszerint alakul az a pénzügyi álláspont, mely hol a péna-

vagyonmegőrzési funkcióját kívánja fantartani (Herriot, aki mellett a rentier-k állnak), hol pedig az exportipar versenyképességét kísérli meg devalvációval emelni. Miután az „aranystandard kontra devalvációs valutairányítás” ellentétet — mint láttuk — a fejlődés meghaladta, a kérdésben tisztára gazdasági érdekek döntenek. Feltűnést keltett, hogy a francia kommunista párt, mely pedig élesen Laval deflációs fizetéscsökkentése ellen foglalt állást 1935 nyarán, azóta mindig a kormány mellé áll, ha az a devalvációt ellenzi. Egyesek úgy látták, hogy a kommunisták a kormány orthodox kapitalizmusát védik a „manipulált valutapolitika” ellen. Természetesen nem erről volt szó. A kormány védi a kispolgár pár 100.00 frankját, mely a banktőke frankvagyonát és ezzel az álláspontjai formálisan egybeesett az az álláspont, amelynek célja a munkás megvédése volt a devalvációval bekövetkező drágulási folyamat ellen.

Összefoglalva tehát látjuk, hogy két egymással ellentétes módszert ajánlanak arra a célra, hogy az aranyvalutájú országok az olcsóbb világpiachoz alkalmazkodjanak. Az egyik: a kiviteli versenyképesség növelése a belső árak és munkabérek csökkentésével, az aranystandard fenntartásával. A másik: a devalváció, a kivitel olcsóbbá tévése a valuta értékcsökkentésével, — az irányított valutapolitika, a folyton változó gazdasági viszonyokhoz folytonos és általános pénzártékeléssel való alkalmazkodás. Bármelyik is kerül bármely országban kivitelre, következménye — esetleges átmeneti jellegű látszatjavulás után — a fixfizetésűek (munkások, tisztviselők, stb.) életnivójának csökkentését jelenti, s ezzel a vásárlóerő megfogyatkozását és így a válság további kimélyülését.

(Arad)

Ádám

Elek

ROOSEVELT ALKONYA. Az „agytröszt” által kidolgozott ellenmondó és bonyolult törvényhozás mindinkább foszladozik. Az Egyesült Államok legfőbb törvényszéke már 1935 júniusában alkotmányellenesnek nyilvánította s egy tollvonással megsemmisítette a híres ipari kodexet. Hat hónap múlva ugyanez a bíróság, — mely élethossziglan választott bíróival az amerikai reakció fellegvára, — rombadöntötte a törvényhozás másik oszlopát, az u. n. mezőgazdasági: újjáépítési törvényt. (Agricultural Adjustment Act. röviden A. A. A.) Így gyülekeznek a viharfellegek afölött, amit úgy üdvözöltek és mutattak be, mint az amerikai kapitalizmus új korszakát, mely utat mutat az osztályellentétek elrendezése, az újjáépítés: és a társadalmi béke felé. Az események mindenképp megérdemlik a közelebbi vizsgálatot.

Milyen okok idézték elő az összeroppanást? Hogy erre felelhessünk, fel kell vázolnunk a roosevelti mezőgazdasági törvényhozás rövid mérlegét. Ismeretes, hogy Roosevelt, amint hatalomra került a farmerek lázadásának hullámával találta szembe magát. Az elégedetlenség oka olyan egyszerű volt, mint amilyen tragikus. A mezőgazdasági termékek a háború előtti árak 55%-án is nehezen voltak eladhatók, ugyanakkor a farmerek által vásárolt ipari cikkek ára alig esett. A nyomor elöntötte a vidéket. A parasztmozgalom veszélye még növekedett azzal, hogy ugyanakkor a városokban az ipari munkásság akciói is kiszélesedtek. A polgárságnak cselekednie kellett.

A mezőgazdasági árak emelkedését a dollár 40%-os aláértékelésével kellett elősegíteni. A kisajátítások hullámát a jelzálogaidósságoknak adott haladékkal megállítani. De hivatalos beismerés szerint ez sem volt elég... Amíg az óriási tultermelés fennáll, addig a mezőgazdaság a lezárt vagy megszükkült külföldi piaccal s a 15.000.000 munkanélkülivel szemben nem érhetett el tartós javulást. Az A. A. A. szabályozása tartozott egészsé-

gessé tenni a mezőgazdaságot. „Egészségessé tenni” tőkés nyelven anynyit jelent, mint a termés korlátozása, az aratás megsemmisítése, a marha leölése. 1935 elejéig az előző hét év egész szarvasmarha szaporulatát megsemmisítették. Ami a gabonát illeti, úgy elég megjegyeznünk, hogy az Egyesült Államok, a világ egyik legnagyobb gabona exportállama az idén kénytelen lesz búzát importálni, hogy kenyérrrel láthassa el a városiakat. A „fölösleg” megsemmisítésének ellenszolgáltatásaként a farmerek kormánysegélyt kaptak, ami közel egy milliárd dollára rugévente, (a normális költségvetési bevételek egy negyede). Semmiféle budget, még ha amerikai is, nem bír el ilyen terhet. S a kormány, hogy a farmereknek fizethessen, megadóztatta a feldolgozó ipart: a szövögyárat a gyapotért, a vágóhidat a marháért. Az adót aztán az iparnak a fogyasztón kellett behozni s ezt meg is tette! Sok esetben az illetékek legnagyobb részét áremeléssel háritották át a fogyasztókra. (*L'Information Financière*, 1936. I. 15.)

Az áremelés és a segélyek közös hatásaként az agrárjövedelem jelentős emelkedése következett be. Ez a jövedelem 1935-ben 6.7 milliárd dollár, messze az 1929-es 10.5 milliárdtól, de mégis több, mint a katasztrófális 4.3 milliárd 1932-ben. Ez a növekedés az évek óta kielégítetlen szükségletek bizonyos fokú kielégítését tette lehetővé. A válság legmélyebb pontján a farmernek nem volt módjában gépet, traktort, műtrágyát beszerezni. 1933-ban alig 1/3-át vette a mezőgazdaság annak az agráranyagnak, amit a válság előtt vásárolt. E bevásárlások — noha mélyen alatta maradtak az 1928-29-es évek maximumainak — mégis érzékelhetően emelkedtek, ezt a gyárosok önömmel és... jó haszonnal konstataálták. Ezen a ponton megállva — s ezt teszik a meggyőződéses rooseveltisták — a mérleg kielégítőnek látszik. Nekünk azonban semmi okunk itt megállni.

Először is, ki húzott hasznot a manából, amit Roosevelt a mezőkre hullatott? Néhány jellemző adat: „Annak ellenére, hogy a traktorok eladása emelkedik, a kisfarmerek nem vesznek traktorokat, hanem lovakat; *ugyanígy* a szárazsággal sújtott vidékek farmerei is lovakat vásárolnak és a gépeket nem használják.” (*The Wall Street Journal*, 1935. IV. 23.) Mialatt tehát a gazdag farmerek viszonyai javultak, a kisfarmereké nem. Egyébként a földművelésügyi miniszter évi jelentésében jelezte, hogy 1933-ig a jelzálogbankoknak való nemfizetés miatt foganatosított foglalások növekedtek. Egy Jowa államban lefolytatott vizsgálat szerint ez a növekedés 1934-ben folytatódott (az A. A. A. ellenére!) és Jowa nem kivétel. A széles mezőgazdasági tömegek nyomora tehát csak valamit csökkent, de nem szűnt meg, mintahogy azt a csodatevő A. A. A. segítségével szeretnék volna. A meglepő az ennek ellenkezője lenne. Nehéz elhinni még paradoxként is, hogy gazdaggá lehet tenni valamely népet anélkül, hogy a tőkések előjogait megsértenék. Mint az összesség javára irányított gazdaság, Roosevelt kísérlete: bukás. Tisztán tőkés szemszögből nézve is az A. A. A. olyan ellenmondásokat szült, amelyek sirba vitték. Az agrár árak emelkedéséből, amint mondtuk, a mezőgazdasági ipar profitált. Ami az agrártermékek feldolgozóit illeti, ők is hasznot húztak a fogyasztókra vetett taxákból. De nem ez a lényeg. Az adók megdrágítják az eladási árakat, viszont a magas agrárárak politikája rettenetesen megdrágította az életet. Ezért érdekli az egész amerikai ipart a kérdés, mert eladási lehetősége megszűnik. Ehhez hozzájárult az árdagulást ellensúlyozó béremelésért meginduló munkásmozgalmak veszélyének a kilátása. Ez annál is inkább ellenkezik a polgárság érdekeivel, mert az Egyesült Államok kénytelen visszatérni a

nagy export politikájához és visszaszerezni az elvesztett piacokat. Nos, (hogy exportálni lehessen, csökkenteni kell a munkabéreket s nem emelni. Ép ezért, miután 1933-ban a mezőgazdaságot segítette, hogy megnyerje a farmert a lázongó munkással szemben, most megkísérli, hogy az agrárárak leszorításával megnyerje a városi lakosságot.

Az A. A. A. eredménye az is, hogy nehéz helyzetbe juttatta az Egyesült Államokat bizonyos világpiacokon. Kelletlenül állapították meg a mezőgazdasági kivitel gyors esését, amely bizonyos cikkeknel (gyapot) egyenesen katasztrófális. Az A. A. A. eltörlése tehát a külső piacok offenzíváját is jelenti.

Az igazságügyi megszüntetés valószínűleg nem vonja magával a mezőgazdaság „irányításának” azonnali feladását. Tudjuk, hogy a kormány keresi azokat az eszközöket, amelyekkel biztosíthatja a különféle adók felemelését, hogy folytassa ezt az „irányítást”. Valószínű azonban, hogy az ipari és kereskedelmi tőke offenzívája folytatódni fog Roosevelt törvénykezése ellen. A gyárosok szövetségének kongresszusa ezt világosan elárulta. Az „irányított gazdaság” akár él még egy darabig, akár nem, csődje — három év után — nyilvánvaló. Nem gyöngítette az osztályellentéteket. Még a polgári rétegek különféle érdekellentéteit sem tudta kiküszöbölni.

Jean Dupuy

A CSEHSZLOVÁKIAI GAZDASÁGI FELÉLÉNKÜLÉS HATÁRAI. Most kerültek nyilvánosságra Csehszlovákia 1935. évi gazdasági statisztikái. Kijózanító zuhanyként hatottak a még mindig bizakodókra. Elhallgattatták azokat, akik a vérszegény depresszió kapcsán egy új gazdasági virágzás kezdetét harangozták be. Az egészen szerény javulás naggyá torzított délibábja semmivé foszlott. A csodavárás rideg józanságnak engedte át helyét. A hivatalos tekintélyek soraiban is egyre többen látják a vigasztalan valóságot: a felületes és kérészetlen megkönnyebbülés csak illuziókat rombol. Könyörtelen vasujjakkal jelöli ki azokat a határokat, amelyeket a csehszlovák nemzetgazdaság mai tőkés szervezetével egyáltalán elérhet.

Csehszlovákiában a gazdasági válság 1933-ban érte el mélypontját. A termelési index ebben az esztendőben 60.2%-ra, a külkereskedelmi forgalom pedig értékben kerek egyharmadára esett vissza az 1929. év színvonalával szemben. Azóta a termelés lassan emelkedik. 1934-ben 66.5, 1935-ben 68.1 volt az ipari termelés jelzőszáma. Ennek a növekedésnek országnrészre azonban kétségtelenül a fegyverkezési konjunktúrából táplálkozik. Ezért van az, hogy a nyersvastermelés 1934-től kezdve 1935-ig 601.000 t.-ról 812.000 t.-ra, a nyersacéltermelés pedig 953.000 t.-ról 1.106.000 t.-ra nőtt. Nem szabad természetesen szem elől téveszteni, hogy a nyersvastermelés még így is csak 50, a nyersacél pedig 56%-át teszi az 1929. év színvonalának. Ebben az esztendőben ugyanis 1.644.000 t. nyersvasat és 2 137 000 t. nyersacélt olvasztottak. Más iparágakban még ennél is felületesebb volt a javulás. Kőszénből 10.775.000 t. helyett 10 millió 964.000 t.-t bányásztak. Barnaszénből 15.261.000 t. helyett csupán 15.226.000 t.-t. A kokszolókban az acéltermelés növekedésével párhuzamosan 1.345.000 t.-ról 1.551.000 t.-ra emelkedett a termelés. Általában, a javulás annál felületesebb, minél inkább távolodunk a fegyverkezés szférájától. Az építkezés terén és egyes iparágakban a viszonyok az előző évvel szemben tovább romlottak. A brünni textilipar pl. romokban hever. A múlt év folyamán öt nagy gyár szüntette be üzemét. Mig 1928-ban még 16.800 munkás dolgozott a „morva Manchester” gyáraiban, 1935 januárjában már csak 8.000 talált foglalkozást.

Nem vigasztalóbb az a kép sem, amit a külkereskedelem mutat. Az összforgalom havi átlaga 1929-ben 3.374 milliót tett ki és 1933-ban 1 milliárddal érte el mélypontját. 1934-ben 1.142, 1935-ben pedig 1.203 millió volt a havi átlag. Tudni kell azonban, hogy közben megtörtént a cseh koronának mintegy 16%-ot kitevő elértéktelenítése. Ha ezt számításba vesszük, úgy 1934-ben meg 1935-ben alig beszélhetünk számottevő javulásról. Ami az 1935. évi havi átlagot illeti, a többlet csaknem kizárólag az, október meg november hónapok különösen kedvező forgalmának köszönhető, amikor is az összforgalom 1.632, illetve 1.615 milliót tett ki. A decemberi külkereskedelmi mérleg már erős visszaesés képét mutatja. A kivitel novemberről decemberre 824.3 millióról 693.8 millióra zuhant s 64.6 millióval volt alacsonyabb 1934 ugyanezen hónapjának exportjánál. 1936 januárjában további 200 millióval 496 millióra esett vissza a kivitel. Különösen jelentős a csökkenés a gépexport, meg a fakivitel terén. Egyes cikkek kivitele csaknem teljesen megszűnt. Így a híres prágai sonka kivitele 1935-ben nem egészen 100 métermázsát tett ki, míg 1929-ben 12.408 q-ra rugott. A kivitel összege a tiszta áruforgalomban 7.415 és félmillió devalvált cseh korona, volt 1935-ben, ami az előző év mérlegével szemben 135.7 millió pluszt jelent. Ez a többlet azonban teljes egészében a fegyverkezési kivitel növekedéséből származik. Az ebbe a kategóriába tartozó vasárúk kivitele 81 mill.-val, a gépeké 40, a fémárúké 29, együttvéve tehát 150 mill.-val emelkedett.

A depressziós tünetek ilyképpen, ami Csehszlovákiát illeti, félre nem ismerhető kapcsolatban állanak a fegyverkezési konjunkturával. Nyilvánvalóvá lesz ez akkor is, ha az ipari célokra felhasznált szén megoszlását vesszük szemügyre. 1935-ben 8.837.400 tonnát tett ki az ipar szénfogyasztása. Kereken félmillió tonnával többet, mint 1934-ben. A növekedés azonban csaknem teljes egészében a vas- és fémiparra esik, amely 1.810.000 t. helyett 2.270.000 t.-t fogyasztott. Ezzel szemben a bányaiipar szénfogyasztása 146-ról 138-ra, a gépiparé 229-ről 215; a villamosági iparé 1.366-ról 1.358; a vegyiparé 615-ről 465; a textiliparé 727-ről 723 ezer t.-ra fejlődött vissza. Nem hiába hangzottak el a parlamenti bizottság ülésén éles szavak a Népszövetség szankciói ellen, a fasiszta nemzeti egyesülés egy képviselője részéről.

Talán feltűnőnek sem lehet többé nevezni azt a tényt, hogy a termelés szerény növekedése nem hozta magával a munkanélküliség megfelelő csökkenését. *Necas* népjóléti miniszter magától értetődő hangon jelentette ki egy 1935 végén tartott kongresszusi beszédében: „a munkanélküliségnek nálunk valahogyan állandó jellege lesz és a legjobb akarat meg az ipar felélénkítésének minden kísérlete mellett is számolnunk kell legkevesebb egynegyed millió foglalkozásnélkülivel.” Az egynegyed millió azonban utópikusan alacsony szám. Ha csak a hivatalosan kimutatott munkanélkülieket vesszük is tekintetbe, számuk 1932 októberétől kezdve soha nem szállt 550 ezer alá. Az elmúlt esztendő sem képez kivételt. A munkanélküliség az év első felében súlyosabb volt, mint 1934 megfelelő hónapjaiban. Juliustól októberig tartó alig számottevő javulás után ismét az előző év színvonala fölé emelkedett. Decemberben 118,320 fővel szaporodva 794.407-re nőtt és ezzel nem csak 1934 decemberét múlta felül 42.025-tel, hanem a legrosszabb 1933. év decemberét is túlhaladta mintegy 15 ezerrel. 1936 januárjában tovább romlott a helyzet. A munkanélküliek száma 846.400-ra: emelkedett, míg 1935 januárjában 817.983, 1934 megfelelő hónapjában pedig 838.982 főt tett ki.

Ilyen hatalmas nyilvántartott munkanélküli hadsereg, amely még mögötte marad a tényleges számnak, hanyatló bérek és jövedelmek ter-

mészetszerűleg vonják maguk után a fogyasztás zsugorodását, a belső piac szűkülését. A munkanélküliek segélyezése elégtelen. Maga **Necas** népjóléti miniszter mutatott rá erre. „Gyakran úgy beszélnek a genfi segélyezési rendszerről — mondta egy röviddel ezelőtt adott interjújában — mint valami **privilegium**ról. Statisztikák és más országokkal való összehasonlítások után azonban ki lehet mutatni, hogy a mi államunk a támogatások tekintetében messze elmarad más államok mögött. Az igazság az, hogy a munkanélküliek tömegei alig jöhetnek számba, mint fogyasztók. A tömegszükségleti cikkek forgalma egyre csökken. Így a hús-fogyasztás 1934-ben 3.783 ezer q-át tett ki, 1935-ben csak 3.662 ezer q-át. Az egy lakosra eső fogyasztás 25.14 kg.-ról 24.22 kg.-ra csökkent. A sörfogyasztás 1934 első 11 hónapjában 7.301.694 hl.-t tett ki, 1935 megfelelő időszakában már csak 7.117.492 hl.-t. A dohányjövedék bevétele 1934-ben 1.727 millió cs. k. volt, 1935-ben csak 1.648 millió. De nem csak a széles néprétegek fogyasztása hanyatlott. Csökkent a fényűzés is. A személyautók eladása 1934-ben 8.857-re rugott, míg 1935-ben csak 8.331 kocsi adtak el. Emellett 1936 január elsején 8.000 személyautót jelentettek ki a forgalomból. Hanyatlottak az állam bevételei is. A bruttó adóbevételek hiánya 1934-gyel szemben 133 milliót tesz ki, a nettóbevételek azonban 309 millióval csappantak meg, míg a költségvetésben előirányzott bevételekkel szemben 701 millió, 11%-os hiány mutatkozik.

A csehszlovák depresszió kapcsán mindezek után alig táplálhatunk valami rózsás reménykedéseket. Még azt a színvonalat sem képes elérni ez a javulás, amelyhez a többi tőkés országok, kevés kivétellel, eljutottak az elmúlt esztendő folyamán. Nem kételkedhetünk ugyan abban, hogy a tavaszi hónapok ismét bizonyos megkönnyebbülést hoznak. E mellett szól legalább is teoretikusan, a december és január hónapok nyersanyag behozatalának feltűnő növekedése is. Ez a javulás azonban szükségyszerűen korlátolt határok közt fog mozogni. Minden intézkedés és terv, amely a válság vasgyűrűjének áttörését célozza mihaszna kuruzslásnak bizonyult. Egyre inkább nyilvánvalóvá lesz, hogy a gazdasági élet gyökeres átszervezésére és egy új gazdasági renddel való felcserélésére van szükség.

(K. K.)

S Z E M L E

ILYA EHRENBURG: SANS REPENDRE HALEINE
(N. R. F. Gallimard. Paris, 1936)

„Egyszusra” — ez a könyv címe. Különös cím Ehrenburg a könyvet egy párizsi előadásában — előbbi regénye címére utalva — a *Teremtés harmadik napjának* nevezte. A *Második nap az épülő Kuznyeck ifjairól* szól. Mostani könyve északra visz bennünket, a szálfákat usztató nagy folyók partjára, az orosz észak ifjai közé. Címéről ítélve azt vélném: a munkarekordok regénye. Nem. Egy időben igen elharapóztak az orosz irodalomban a technikai leírásokkal zsúfolt regények. A technikusok állítólag megmosolyogták, a munkások unták. Letűnt korszak. De hagyott maga után egy remeket: *Katajen Hajrá-ját*. Ujabbban a lelkiületükre lettek kíváncsiak az orosz olvasók. Beköszöntött a „lélek mérnökei”-nek korszaka. Az új orosz irodalom célja, hogy segítse az új embereket önmaguk megismerésében, hogy segítsék megérteni tulajdon hősiességüket és szem-

vedélyekben égő szívüket", — mondotta Ehrenburg a párizsi írókongresszuson. E legelői jár az új korszak lélekismerői közt. Új könyve nem is a munkarekordok, hanem a munkarekordok könyve. Mert a Harmadik nap nem csak a robogó terv, hanem a lélekbotakozás harmadik napja is. Mennyi fiatalosság és mennyi érzés! Ljassz, az öreg botanikus rózsafákat akar elültetni a tundrán. Az ifjak találmányokon törnek a fejüket és igyekeznek túltenni egymáson. Közben mind szerelmesek. Az öreg botanikus ugyanúgy, mint a pelyhesedő bajszu komszomol. S ez a szerelem nem a „pohár víz” szimpla enyhülete, hanem mély és kinlódó érzés. Egyik orosz bírálója, Galperina érzelmességgel vádolja az írókat. Helyenként valóban beleszóppan Ehrenburg. Mindenesetre rengeteg megkapó adatot szolgáltat a fiatalok lelki életéből, meglepő helyzeteket tár fel, amik számukra mérőben újak. Könyvének nyilván ez is a szándéka. Mert regénynek laza. De ez itt most nem fontos. Még csak annyit, hogy ezeknek a fiataloknak a szerelmi konfliktusai is újszerűek. Gyötrelmeikből nem a téletlenségbe, a züllésbe vagy az öngyilkosságba menekülnek, hanem a munkába, amely itt a legfőbb becsület, erőpróba és megvizsgálás, s amely úgy zúg a lények muló fájdalma fölött, mint az uccán végighullámzó induló hatalmas, boldog dallama. — Az alábbi részlet — Városi színjátszók a kolhozban — váratlan fényt derít az érzések új világára. (K. S.)

A színészek megtekintik a színpadot. Kicsi alkotmány, Orlovskij tréfálkozik:

— No, ezen **biztosan elbotlom.**

A színpad fölött széles szalag húzódik végig: „Egyedül a kolhozban oldhatjuk meg az állattenyésztés kérdéseit.” Nyikolajevna Lydia azt ajánlja, hogy fordítsák meg a szalagot.

Orlovskij azonban tovább gunyolódik:

— Ugyan, mi a különbség? *Othello* és az állattenyésztés feljavítása egymás mellett, — ez egészen eredeti.

Nyikolajevna Lydia nem vitatkozik: az egész vállalkozás képtelenségnek tűnik előtte. Krasszavina, aki szabadon választhatott, nem jött velük, de őt, Nyikolajevna Lydiát ideküldték. Talán a városban rábízta volna Desdemona szerepét? Erre ott van Krasszavina vagy Szobelszkája. *Othello* előadni itt? Ilyesmire csak Orlovskijnak juthat eszébe: neki egyremegy, csak folytonosan uton lehessen a társulattal.

Ime, már meg is kezdődött az előadás. Orlovskij el-elvét a szerepét, de nem jön zavarba. Minden hozzáintézett szóra hadonászik az öklével. Nyikolajevna Lydia körülhordozza tekintetét a teremben: az első sorban csupa szakáll. Ugy rémlik, egész életében nem látott ennyi szakállas férfit együtt. Egy csecsemő felsír, a nézők püsszegnek. A teremben fülledt meleg van és sehonnan sem jó egy kis friss levegő. Nyikolajevna Lydia kedv nélkül, gépiesen játszik. Amikor a dalba kezd, mély szomorúság fogja el. Szeme előtt megjelenik a folyó fölött uszó reggeli köd és oly' megindító szomorúsággal énekel, hogy a terem szinte remegve hallgatja. Nem énekel rosszul. Moszkvában azt tanácsolták neki, hogy képeztesse a hangját, „Szép hangja van, — mondták, — de még nem elég iskolázott”. Most szinte nem is tudja, hogy mit énekel. Van-e valami értelme egy dal szövegének? Hiszen ép' azt éneklie az ember, amit a szavak nem tudnak kifejezni. Vajjon mi bánata volt annak az embernek, aki a hajó fedélzetén azt az utolsó dalt dudolta? Lehet, hogy nem is soffőr volt, hanem könyvelő, vagy favágó. A szomorúfűzről énekel-e Nyikolajevna Lydia? Nem, a maga életéről dalol, még egyszer elismétli az érdektelen hosszú történetet: kiábrándulás, hazugság, magányosság...

Amint befejezi az éneket, a nézőtérrel taps hangzik fel. A taps félénken kezdődik, aztán viharossá fokozódik. Egyszerű és titokzatos zúgás, — mint valami dal... Miféle érzéseket, miféle sorsot fejeznek ki ezek az emberek, akik úgy csapkodják össze a tenyerüket, mint a gyerekek? Mityin Grisa nem bírta türtőztetni lelkesedését. Fölpattant a helyéről. Arckifejezése feszült és szigorú.

A tapsok felrebbentették révületéből Nyikolajevna Lydiát. Lehetséges-e, hogy ez a taps nekem szól? Nem volt ideje tünődni. Játszott tovább. De játéka már nem volt az előbbi; már nem volt csupán Desdemona, hanem a szerep mögött egy szenvedő asszony. Nyikolajevna Lydia, Anynyira szereti az életet és annyira szerette volna benne megtalálni a helyét! De senki sem volt iránta bizalommal. Mindent kifejezett a szemével; kezének egy könnyű mozdulatával; hangjának enyhe remegésével. Ugy játszott ezen az estén, mint egy igazi, nagy színésznő. Amikor az előadás véget ért, a nézők nem tapsoltak azonnal. Ott ültek mozdulatlanul, lenyűgözve egy emberi lény tragédiájától. Néhány pillanat múlva kitört a taps, mennydörgésszerűen, féktelenül: az emberek boldog felkiáltásokban törték ki, vitatkoztak és meghatódtak. Nyikolajevna Lydia halvány mosolylyal válaszolt a tapsokra, míg Orlovskij magasba lendített karokkal fogadta az ünneplést.

Nyikolajevna Lydia belépett a körzeti kolhoz-igazgatóság irodájába, amit öltözővé alakítottak át a színészek számára. Fagyjeva így szólt hozzá:

— Nagyszerű voltál ma este...

Nyikolajevna Lydia nem hallott semmit. Roppant fáradtság lepte el. Fátyolos tekintettel bámulta a falakat: naptár, aktacsomók, plakát: „Harcoljunk a silány fű ellen! Nem tudta pontosan sem azt, hogy hol van, sem azt, hogy mi történt vele. Képtelen volt visszatérni a volóságba. Hívták vissza a függöny elé, de ő a fáradtságára hivatkozva, visszautasította.

Most egyedül van ebben a kátrányszagú kis szobácskában. Tétován kérdi magától: „Lehetséges-e, hogy tudok játszani? Akkor hát minden kétségem csak gyermekes aggodalom volna? Akkor hát...!?”

A szinpadról valami szónoklat hangja hatol be a szobácskába. Nyikolajevna Lydia akarata ellenére is odafigyel:

— ...S az összes kolhoz-tagok nevében fogadják hálás köszönetünket és ebben az ünnepélyes percben megfogadjuk, hogy fokozni fogjuk a tejtermelést és kettőzött figyelemmel fogunk gyomlálni, hogy Önök is elmondhassák...

Nem is figyelt többet oda. Fájdalmas csalódást érzett. Hogy' is lehetett a tapsoknak? A dolog igen egyszerű: ezek az emberek sohasem láttak még színházat, így aztán persze minden tetszik nekik — az ő játéka is... Hát ezért tapsolták. Mi közük is lehet nekik Desdemona sorsához?

Egyéb gondjaik vannak. Alig végződött be az előadás és máris a tejtermelésről beszélnek. Ez az életük, ez a szenvedélyük. Érdemes-e akkor játszani nekik?

Pillanatnyi lelkesedése helyét mély lehangoltság foglalta el. Fagyjeva: belépett és így szólt: „Téged kívánnak látni; mindenkép' köszönetet akarnak neked mondani.” Nyikolajevna Lydia közömbösen engedelmeskedett. Az előadás tehát még nem ért véget, meg kell még hallgatni a szónoklatokat, válaszolni kell néhány szót, hazudni kell és mosolyogni. Szeme összetalálkozott Mityin tekintetével, amelyben olyan csodálat égett, hogy Nyikolajevna Lydia összerezett és elfordította a fejét. Egy szakállas férfi állt a lelkes csoport élén. Hosszú ideig tétovázott. Ravaszdi sze-

me most borús volt. Mityin megbökte:

— No eredj, Cseremisszov, beszélj!

Az ember előlépett:

— Köszönetet akarunk mondani. Olyan boldogok vagyunk, hogy nem is tudjuk, mikép' köszönjük meg. Én látja, úgy gondoltam, hogy kegyed bizonyára megsértődött; egy ilyen előadás után mi itt a gyomlálásról beszélünk... De azért nem kell azt hinni, hogy vademberek vagyunk. Ha a tejjgazdaságról meg a gyomlálásról beszéltünk, csak azért tettük, hogy hálánkat kifejezzük. Vagyis, ami bennünket illet, mi is megigérjük, nemde, hogy kiteszünk magunkért. A mi munkánk ismeretes, hisz' kolhoznyikok vagyunk, vagy mi a csoda! De ne gondolja senki, hogy nekünk nincsenek érzéseink. Éreztük, hogy a játék szép volt. Ültünk a helyünkön és könnyeztünk. Kérdezzen meg kegyed bárkit, amikor a dalba kezdett, senki sem birta visszatartani a könnyeit. Ha mégis megsértettük volna, kérem bocsásson meg...

Nyikolajevna Lydia nem birt uralkodni magán; szeméből omlottak a könnyek; karját Cseremisszov nyaka köré fonta és megölelte. Csak annyit birt mondani:

— Oh, nem... Én kérek bocsánatot.

LOUIS GUILLOUX: A REGÉNYRŐL ÉS A REGÉNYÍRÓRÓL

Louis Guilloux, akinek nemrég Sang noir (Fekete vér) címmel fel-tűnést keltő regénye jelent meg, könyve kapcsán igen lényeges és általános érvényű megállapításokat tesz a mai regényről és a regényíróról a párizsi Europe hasábjain. Megállapításai közül ide jegyzünk néhányat.

Szememre vetik, hogy igazságtalan vagyok. — Valahányszor polgárokat fest, — mondják, — meglátszik, hogy haragszik rájuk. Nem ismerem el, hogy igazságtalan volnék. Nem tagadom, hogy szenvedéllyel és haraggal, sőt gyűlölettel irtam könyvemet, de kívánom, hogy meg-lássák, mennyi szeretetem áradt belé. Abban az értelemben, amelyben ellenfeleink beszélnek az igazságtalanságról és tárgyilagosságot követelnek, abban az értelemben nem ismerem el, hogy igazságtalan vagyok és úgy vélem, hogy a művészet mai tárgyilagosságáról Pontius Pilátus mondhatna a legtöbbet. Az, amit tőlünk a tárgyilagosság nevében követelnek, nem más, mint hogy igazoljuk azt, amit nem igazolhatunk és bele-egyezzünk mindabba, amit visszautasítunk. Az irodalom nem olyan, amilyennek akarjuk, hanem amilyenek vagyunk. A regényíró nem isten. Világát nem alkotja meg, nem agyalja ki, hanem felfedezi. Hozzáteszem, hogy mindig úgy, ahogy éppen sikerül. Az előremegfontolás ebben a te-kiütetben igen csekély. Az, amit egy regényíró megjegyez magának, az, amit lát és hall, nem mindig olyasmi, amit keresett, hanem olyasmi, ami rátukmálta magát. Röviden: szavak, arcok, gondolatok véletlen össze-találkozása ihletével. Szeretném itt egy példával megvilágítani, hogy a regényíró által összegyűjtött anyag távolról sem használható fel teljes egészében, hol technikai, hol egyéb okok miatt.

Ha beillesztettem volna regényembe az alábbi kis történetet, amit jegyzeteim közt őrzök, — bírálóim bizonyára elfogultsággal és pártos-sággal vádolnának. Remélem, senki sem kételkedik a történet valódisá-gában. Képzelnének el egy kisvárosban egy kis kávéházat, benne két unatkozó embert, lassan bonyolódó beszélgetésben. Szomszédom lehetett vagy 40 éves. Ha elnézte az ember, amint a gyermekeivel játszott, jog-gal hihette, hogy jó érzésű ember; — egyszerre csak a háborúra for-dította a szót és bevallotta, hogy résztvett, mint önkéntes az antant

Oroszország-ellenes, intervenciós hadjáratában. Megkérdeztem, hogy miért adta a fejét erre a dologra. Talán annyira gyűlölte a forradalmárokat? Nem. Nagyon is visszaszítónak érezte ezt a hadjáratot. — „Alig volt, *mit* enniök, alig volt fegyverük; bizony, amit mi ott műveltünk, nem volt épp a legnemesebb dolog”. — Tovább faggattam, hogy hát mégis, miért állt be az intervenciósok közé, s ezt a különös választ kaptam: — „Mi van ezen csodálni való? Egyszerűen alkalom volt, hogy megnézhessek egy idegen országot.” — Azt hiszem, ha ezt a kis történetet valamelyik regényalakom szájába adom, — a bírálóim felháborodtak volna „pártosságomon.”

Azt a vádat, hogy regényem csupa reménytelenség és sötétenlátás, — nem csak alaptalannak, hanem egyenesen képmutatónak vélem. Könyvnyű az élet egészére kiterjeszteni azt az elítélést, amely csupán az élet némely átmeneti megnyilvánulására vonatkozik. A modern író tragikum az, hogy helyzete állandó ellenszegülésre ítéli. Egyetlen jelentős mű sem jöhet létre ezen az áron, de igen kinos folytonosan nemet mondani akkor, amikor azt kívánjuk, hogy igent is mondhassunk. Az öröm nem idegen a számunkra, de azt véljük, hogy üres dolog az örömről beszélni addig, amíg meg nem hódítottuk. Olyan korban élünk, amelyben a reménytelenség mindent elsötétítene, ha nem létezne a nagy változás reménye. Az élet egyszersmindenkorra adatott meg nekünk, ezt beláthatjuk, az emberrel azonban nem ugyanaz a helyzet. A legártalmasabb hazugság éppen az: bebeszélni neki, hogy szenvedése sorsszerű, s hogy ez változhatatlan emberi állapot. Mi azonban jól tudjuk, hogy ez hazugság.

D. H. Lawrence egy mondása kísért bennem és gyakran szoktam idézni. Lawrence nézi az uccán a frontra vonuló angol katonákat és így szól: „Csodálatra méltó az a bátorság, amellyel a szenvedést elviselik, de semmi bátorságuk sincs a szenvedés kipusztítására.”

A sötétenlátás ép' az ellenfeleink hibája. Egyik legfőbb érvük a változás ellen, — úgy, ahogy azt mi akarjuk — ép' a bizalmatlanságuk az emberrel szemben, akit bukott anyagnak tekintenek.

Mi köze mindezeknek a regényhez? *Nagyon* sok. A háború, a forradalom lett a sorsunk. Ezekből ép' úgy nem szabadulunk meg, mint a nehézkedési törvénytől. A kötelességünk jól megfontolni a teendőinket. Csatlakozzunk valahová? Az élet már csatlakozott mi előttünk. Döntünk? Igen jól tudom, hogy Flaubert szerint dönteni maga az ostobaság. De milyen jogon dönti el Flaubert, hogy dönteni ostobaság? Egy megelőző elnatározás jogán. Flaubert a tárgyilagosság pártjára áll, hogy egyenlő megvetéssel rajzolhassa összes alakjait.

Nem térhetünk ki itt Flaubert ama nézetére, hogy a művész bizonyos fajta szent. Mindez csak jogcim az ember megvetésére, amit ő egyenesen nagysággá avat. Az embernek nem az a feladata, hogy megvesse magát, hanem, hogy meghódítsa emberségét. Mi optimisták vagyunk abban a mértékben, hogy hisszük: a legelkeserítőbb emberi fogyatékoságokkal magával a kegyetlenséggel és ostobasággal is végezhetünk egyszer. S hogy derűlátásunk önkéntes-e vagy sem, — ez végeredményben egyedül reánk tartozik.

...Már idéztem egyszer Lawrenceot; most egy másik mondása jut az eszembe. Azt írja egyik levelében: „...Nem azért kell a változás, hogy a hatalmat egyetlen osztálynak juttassuk, hanem, hogy megnyissuk az élet lehetőségeit.” Hozzá kellett volna tennie, hogy erre csak a negyedik rend képes. Ami engem illet, megismétlem regényem egyik alakjának mondasát: Nem az a kérdés, hogy mi az élet értelme, hanem, hogy jó magunk mit tudunk belőle formálni.

RAIMONDO FRANCHETTI: NELLA DANCALIA ETIOPICA

(Az etióp danakilok földjén). (Mondadori, Milano, 1935.)

Raimondo Franchetti, aki a múlt év augusztusában Egyiptomban repülőgépszerencsétlenség áldozata lett, tegezte volt azoknak az olasz utazóknak, akik a fasiszta Itália abessziniai hadjáratának „tudományos” megszervezői voltak. Ez a könyv az 1929-30-ban az etióp Danakil-földön tett expedíciónak leírása, mélyet még maga Franchetti rendezett sajtó alá, de már csak annak halála után látott napvilágot. A naplószerűen szerkesztett munkában a fasiszta Franchetti természetesen a legélesebb gyűlölet hangján beszél Abessziniáról, mégis érdemesetek tartjuk az itt következő részt bemutatni, márcsak azért is, mert a szerző intenciói ellenére világosan kitűnik, hogy a fasiszmus abessziniai hadjáratának nem lehetek gazdasági, hanem csak tisztán politikai okai, hiszen javarészt terméketlen és megmunkálásra alig alkalmas földterületekről van szó, ahol maga a benszülött népesség is a legnagyobb nyomorúságban tengeti életét. (M. B.)

E szerencsétlen nép élete valóban a legnyomorúságosabb. A föld, miután nem kap rendszeres esőt, terméketlen és megműveletlen. Beilul falu öreg főnöke mesélte nekem egy nap, hogy míg azelőtt minden évben esett és lehetett is egy kis „durá”-t ültetni, az utóbbi években abszolút volt a szárazság és senki sem gondolhatott arra, hogy ismét megkísérelje a „dura” vagy más korai vetemény ültetését.

Egyes helyeken, valamivel beljebb talán lehetne valamit ültetni, de a földművelés állandó helybenlakást és nyugodt birtoklást jelent; a danakilok pedig emberemlékezet óta hijján vannak mindkettőnek.

Hijján vannak még a legprimitívebb munkaeszközöknek is, az egy ormóttan baltát kivéve, mellyel a fatörzset levágják, hogy vele kunyhóikat felépíthessék vagy pálmáikat megtisztíthassák.

Férfiak és nők állandóan magukkal hordanak egy közönséges, kissé hajlitottalakú kést, melynek segítségével a pálmákból kivonják a „dumá”-t vagy lenyesik a pálmák leveleit, hogy gyékényt szőjjenek vagy kötelet készítsenek belőle. Egyszerűen a növényzet körül forog egész életük. Nem törődnek kitermelésével, egyszerűen csak kihasználják e növényt, melyben nincs hiány ott, ahol nem túl magas talajalatti víz áll rendelkezésre.

A folyadék, amit a pálmákból nyernek, a „duma”, mely külsőleg a tejsavóra emlékeztet sajátságos, édeskés, kissé savanykás ízű. Erősen reszegítő hatása van, rövid időn belül erjedésnek indul és megsavanyodik, amikor is valósággal undorító szagot áraszt maga körül.

A danakilok, férfiak és nők, nagyon szeretik e folyadékot. Ami a produktivitást illeti, valószínűnek látszik, hogy minden lemetszett fág naponta egy vagy két liter „dumá”-t nyújt egy teljes hónapig; amikor azonban kifárad és kevesebb váladékot bocsájt ki, abba kell hagyni a használatát. Így a fán ejtett seb beheged és néhány hónap múlva ismét alkalmas lesz arra, hogy új „dumá”-t válasszon ki.

Ami a danakilok házeit illeti, ezek nagyrészt kisebb-nagyobb természetes kavernák, majdnem mindig nehezen megközelíthető helyeken.

A kavernák bejáratát gyakran önvédelmi célokra mesterségesen megszükitik, úgyhogy, amikor csoportosan jelentkezik a kaverna bejáratánál, az embernek az az impressziója támad, hogy egy emberi méhkassal áll szemben. Férfiak, gyerekek és asszonyok jelennek meg és tűnnek el ismét e folyosó és fülkeszerű falak mögött, mint a hasonló kavernákban élő majmok.

De bármilyen is legyen a „lakóház”, a gyékényszövés a nők egyedüli foglalkozása. E gyékényeket a partvidéken igyekeznek eladni és a kapott pénzt (melyhez még a bőrökért és állatokért nyert pénz is járul) a danakilok egy kis „durát” vesznek maguknak, mely éppen csak arra elég, hogy néha felváltsák az egyhangú és kizárólag a két folyadékból: a tejből és a „dumá”-ból álló étkezést.

Éppen ezért nincs asszony, vagy lány, aki több-kevesebb hozzáértéssel ne foglalkoznék gyékényszövésel, mely többek között zsákokká varrva, a megvásárolt gabonafélék szállítására is szolgál.

A nők ezenkívül még növényi kötelek készítésével is foglalkoznak, melyeket ugyancsak a pálmalevelek rostjainak összefűzése által állítanak elő.

ROMAIN ROLLAND EGY IFJUKORI LEVELE TOLSZTOJHOZ

Most, hogy a művelt világ Romain Rolland 70. születés napját ünnepelte idéikattjuk R. R. egy ifjúkori levelét, melynek éles gyötrődésekből fakadt kérdéseire Romain Rolland életével oly' maradéktalanul válaszolt.

„Nem tudom az életet azzal a mosolygó érdektelenséggel nézni, mint honfitársaim. Tudományos kutatásaikat, pozitív munkáikat, amikben elmerülnek, hiábavalónak tartom... Én nem tudok belenyugodni, hogy ne ismerjem a dolgok erkölcsi alapját; nem élet ez így. És az is meglepett, hogy a népben annyian élnek és halnak meg mégis boldogan, mert van lemondó hitük és alázatosan szeretnek. Azt hiszem, jobb lenne visszatérni az egyszerű emberekhez, magunkévá tenni hitüket, eggyé lenni velük. Azt hiszem, hogy végtelenül kicsiny részecskéi vagyunk a világ nagy lelkének s hogy a jó az önmagunk feláldozása másokért. De hogyan? Sokáig azt reméltem, hogy a művészet ment meg azáltal, hogy csendesen megsemmisít s az élvezeten keresztül vezet az áldozathoz, de végül is mindig magamat találom meg a művészi önkivületben; nem más ez, mint értelmes önzés; érzéseimet kifejezve saját létemet növelem. A gondolatnélküli munka által kell tehát. De melyikkel, uram? Kezeim, munkájával és milyen testi munkával és végül, uram mondja meg nekem, — nagyon kérem, teljesen őszintén, hogy amióta megtalálta az igazságot, boldog-e mindig a birtokában és nincsenek-e azonnal elfojtott megbánásai amiatt a gondolkodásnélküli lét miatt, melyet maga s a mások számára akar; egyszóval el lehet-e könnyen fojtani a gondolkodást, mert akarjuk egyedül azáltal, hogy dolgozunk!? Válaszoljon, uram, oly' nagy szükségem van tanácsaira. Körülöttem nincs erkölcsi vezető. Valamennyi érdektelen, kételkedő, dilettáns és Önző. Hiszi azt, hogyha teljes szívvvel és lélekkel belevetném magamat a munkába, amit hirdet, véget vetnék kétségbeeséseimnek és kétségeimnek, nem lennék nyugtalan, nem emlékezném és nem vágyakoznék előbbi létem után; tényleg el tudnám végre törölni azt, ami gyermekkorom óta voltam? Válaszoljon nekem főképp arról, hogy jó szava egyedül az orosz néphez szól vagy pedig mindnyájunkhoz, hozzánk is, franciákhoz, mindenkihez, ki szenved s kétségbeesett!? Egy alázatos és lelkes tanítványa, Romain Rolland, az École Normale Supérieure hallgatója. 13. Rue Michelet Paris.”

MI TÖRTÉNJEN A ZSIDÓKKAL?

Erre a kérdésre a feleletet ma csak két ember adhatja meg: Hitler és Streicher. A világ jóvoltából ők a szakértők és végrehajtók, tehát joggal illeti meg őket a szó. A párisi Carrefour kiadó pokoli ötlettel ennek a két prominensnek adja át a Szót. Amit megtudunk, az a legfelháborítóbb embertelenség. Ez a publikáció (Was soll mit den Juden geschehn.

Praktische Vorschläge von Streicher und Hitler) a maga hitelességében és mindenben helytálló kommentárjaival az ember arcába kergeti a vért. A szisztematikus zsidóüldözés képét kapjuk és ennél többet: végre bizonyítékokkal terhesen — és egyenesen Streicher és Hitler szájából — a zsidóüldözés tulajdonképpeni célját és értelmét; a mindenre jó bűnbakot. Az egész publikáción vörös fonálként fut végig a refrén: Aki a Stürmert nem ismeri, nem ismeri Hitler-Németországot.

A Stürmer nyelve és stilusa Streicher szerint „nyers és tözsgyökeresen népi”. Nos, ez a nyers és tözsgyökeres nyelv sok mindent kikotyog, amit hivatalosan elhallgatnak vagy letagadnak. Már csak ezért is érdemes tanulmányozni. Hasábjain a Harmadik Birodalom álarc nélkül tükröződik.

A Stürmer azt mondja: „Az SA krizist él át”, már nem tud „rohmozni”. Hitlernek tehát új célokat kell mutatni. Micsoda célok ezek? „Harc az állam ellenségei ellen” — mondja a Stürmer. És hol vannak ezek? „Vörös zászlókat látunk” — vizionál a Stürmer és szocialistákat ért alatta. „Fekete-vörös-arany zászlókat látunk”, — tehát: republikánusokat és demokratákat. „Fekete-fehér-piros zászlókat”: — a Stahlhelmet, ect. „És szénfekete zászlókat”. Ez a katolikus egyház. De mindezek vezére és parancsolója „ezeknek a reakciós hadaknak a Führerje: a zsidó!”

Harc a „zászló” ellen, harc igazi és vélt ellenségek ellen, harc a katolikusok ellen, de főképp harc a vezér, a mozgató, a zsidó ellen: ez tehát a legközelebbi feladata a nemzetiszocializmusnak és harci szervezetének, az SA-nak. Vagy ahogy Hitler mondta: „...akkor törvényhozás útján ennek a problémának végleges megoldását rá kell bízni a nemzetiszocialista pártra.”

Azt a szerepet, amit az antiszemitizmus és a zsidóheccek Hitler politikájában jelentenek: nem lehet pontosabban körülírni. Ugyanezt a szerepet játszotta az antiszemitizmus mindenkor és mindenütt: a középkori Spanyolországban, a cári Oroszországban és a császári Ausztriában.

Az antiszemitizmus mindig és mindenütt a reakció szolgálatában állt. Mindenütt és mindenkor nemcsak a zsidók elnyomása volt a célja, de főképp maguknak az antiszemitizmusból megfertőzött népeknek az elnyomása. Mindig előhírnöke, kísérője és utóhangja volt a háborúnak. Mindenütt és mindenkor arra szolgált, hogy a gazdasági nyomort és a politikai veszélyeket elleplezze és a nép elégedetlenségét a nyomor és veszély igaz okozóiról áthárítsa egy ártatlan, védtelen, szétszórt és szervezetlen kisebbségre: a zsidókra. Az antiszemitizmus demagógok és deszpoták kezében (mások nem használták) nem csak a zsidóüldözést szolgálta, de saját népüknek az elbutítását, hogy a figyelmet az igazi okokról minél könnyebben elterelhessék.

Az antiszemitizmusnak változatlanul ugyanaz a szerepe a mai Németországban. Éhség és nyomor? Háborús veszély? A nép elégedetlen? A nácik elégedetlenek? Az SA elégetlen? — hurrá, neki a zsidóknak! Ez az antiszemitizmus végső célja és értelme, ez a hitleri politika bölcsességének a telje. És ez az oka, hogy egy olyan obskurus személyt, mint Streichert és lapját, a Stürmert nemcsak túrik, de kényeztetik, támogatják és nagyranövesztik.

A Harmadik Birodalmat igenelni és a zsidóhecceket elítélni, Hitlert vállalni és Streichert megtagadni: — nem lehet. A Harmadik Birodalom, a nemzeti szocializmus és Hitler elképzelhetetlenek, életképtelenek Streicher és a Stürmer, a zsidóheccek és antiszemitizmus nélkül.

Az antiszemitizmus — és ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni — nem valami véletlen mellékjelensége vagy gyermekbetegsége a nemzeti szocializmusnak, de a magja, a tengelye, vagy ahogy Hitler maga mondja:

„a nemzeti szocializmus hajtó motorja”.

Csak a zsidóheccsek leplezik le a nemzeti szocializmus szellemét, erkölcsét, terveit és szándékait. A zsidóheccsek mutatják a Harmadik Birodalmat álarc nélkül. Csak, aki a Stürmert ismeri, ismeri Hitler-Németországot.

VINCZE OSZKÁR: NÉP ÉS NÉPESEDÉSIPOLITIKA

(Budapest. Viktória kiadás. 1935)

Napjainkban a népesedéspolitika Magyarországon nem annyira tudomány, mint tudományos mezbe öltöztetett egyke elleni küzdelem. Nem társadalmi, hanem nemzeti érdeket szolgál. A bajok kuforrása nem az egyénekben, hanem a kiöregedett társadalmi összefüggésekben van. Vincze Oszkár nagyon helyesen mutat rá mindezekre. Végigvezet a különféle korok népesedéspolitikáin s erre a megállapításra jut: „Amint az emberiség rálép a társadalmi rend szerkezeti átépítésének útjára, a társadalom megújult véredényei a megújított szervezet pontosságával az emberi élet funkcionális egyensúlyát fogja megteremteni.” Az alábbi részletet mutatjuk be olvasóinknak. (P. M.)

A társadalomba tömörült embernek már egész primitív fokon is voltak népesedéspolitikai gondolatai. Ősi állapotában a vadak elleni küzdelem, élelemszerzés, később az új jövevényekkel szembeni szolidáris védekezés szabta meg az ember értékét, mely ebben az időben még igen gyéren népesítette be a földet. Még a XIV. században, már nagy nép és államegységek idején is súlyos gondok merültek fel, mert az orvostudomány teljes gyermekcipője és a szociálhigiénia hiánya folytán nagy járványok gázolnak bele a népek embertábláiba és a járvány pusztítása előtt csak a véletlen barrikádjai terülnek el.

Egész a XVIII. század első feléig, a mai értelemben vett modern gazdálkodás halvány konturjainak kirajzolódásáig inkább kevés volt az emberanyag és csak a századvégi válságok során szólalt meg e kor legnagyobb szociológusa, *Malthus Róbert* fogalmazásában a túlnépesedéssel szembeni aggodalom.

Már a század vége rácáfolt Malthus rémlátásaira, mert a rohamosan fejlődésnek ugrott gépipar a nemzetközivé szélesedő kereskedelem és tengerhajózás kifejlődése olyan embertömegeket ölelt magába, hogy minden látszólagos népfelesleg eltűnt a láthatárról. Az ipari fejlődésnek eme forradalmi emberszükséglete valóban serkentőleg hat a szaporodásra és a minden egyéb jószággal együtt áruvá alakult munkaerő hatalmas firtökben szakadt a termelés kiszélesült piacára. Malthussal aztán minden aggodalom sirbaszállt és teljes anarchia uralkodott a népesedés területén. A kor felfedezi az emberben a minden más jószággal szemben olcsóbb és felelősségmentesebb, kihasználhatóbb jelleget és értéke a kora kapitalizmus kialakulásával teljesen a kereslet és kínálat szerint változik. Amíg a többi termelési eszközök, igás állatok, gépek, motorikus erők üzemén kívül is gondoskodás, kalkuláció tárgyai, addig az emberárú csupán a megvásárolt időre vagy a munkafolyamat tartalma alatt került pénzbe. Amint a munkafolyamatból kilép, megszűnik vele szemben minden kötelezettség. Ez a motívum determinálta ezután az embertermelés mikéntjét és a szociális gondoskodás teljes pusztaságában ma is az olcsó munkaerő, olcsó ujoncanyag a cél minden más ugynevezett erkölcsi tétel hangoztatása ellenére.

Az embertermelés területén ezzel szemben teljes mennyiségi és minőségi anarchia uralkodik. Szerinte a civilizált világon 40-50 millióra teszszik a munkanélküliek számát, ami viszont 100-120 millió éhezőt jelent a

családtagok figyelembe vétele mellett. Erős a valószínűsége annak, hogy a racionalizált termelés e tömegeket még akkor sem tudná többé foglalkoztatni, ha — fogadjuk el elméletileg lehetségesnek — e tömegek fogyasztóképessége a békenivóra emelkedne. Tudjuk ugyanis, hogy mind az ipar, mind a mezőgazdaság termelőképességének indexe olyan nagyot ugrott, hogy csak a munkaidőnek tisztán szociális szempontokból vezérelt radikális leszállítása révén lehetne több embert elhelyezni, mert a mai termelési renden belül a mai adottságok mellett a jelenlegi munkáslétszám is előtudja állítani a társadalom által szükségelt javak tömegét. Amíg a múlt századig a piacproblémák csupán periódikusan vezettek háborúkra, addig ma az eszeveszett árúkinálat permanens háborús veszedelem állapotát idézi fel. Csökkentett vetésterületek, tengerbe süllyesztett kávé-tömegek, denaturált élelmiszerhekatombák és hidegre koncentrált gyáripari vállalatok a legkiáltóbb jellegzetességei világregdünknek.

Aki tehát az egyke, mint tünet felett a maga nacionalista tüneti jellege jegyében siránkozik, az semmiképpen sem az igazság vagy az emberiség jobb jövője érdekében cselekszik, hanem vagy félrevezetett, vagy félrevezetővé válik. Aki a gazdasági alapépitmény vizsgálata és tökéletes funkcionáló voltának helyreállítása nélkül a néptől több gyermeket reklamál, mint amennyit kellő kultúra hiányában amugyis erején felül ad, az éppúgy ki akarja használni biológiai téren, mint ahogy viseli a társadalom eltartásának terhét a munka és az adózás terén jóval erején felül.

SELLEYEI JÓZSEF: ELFOGYOTT A FÖLD ALÓLA...

(A Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság kiadása 1935. Pozsony)

A különböző közép-európai államokba tagolt magyar irodalomban, amióta a gazdasági válság még inkább előtérbe dobta a mezőgazdálkodás s ezzel a falu kérdéseit, mind hangosabb egy u. n. népiességi fordulat. Míg azonban az országonként más és más jelszavakkal induló értelmiségi-népiesek (pl. Erdélyben a székelyek, Magyarországon a Válasz, Szegedi Fialatok, stb. csoportjai) egy felülről való, programszerű, magát a népet tudományon, együttérzésen s más rétegeken keresztül, kívülről s nem a véle való együttélésben közelgetik s ezáltal — jóhiszeműségük ellenére is — a kelmeiségük állandóan nyilvánvaló, szereplésük mindenfele hangos, addig az alulról való, magával a néppel együttélő, tényleg a föld párán átgyőzött népiesség csak törmelék irásokban jelentkezett s persze még így is a hivatalosság, általában a középrétegek irodalmának periferiáin kívül. (Veres Péter, Morvay Gyula, Selleyei József és mások.). Ez az etnográfia, babonát, néplelkendezést, fajtabüszkélkedést, paraszticomálást, „vért és rögöt” távolról se hajhászó népiesség nem csak realista életszemléletében és életakarásában különbözik az előbbtől, hanem abban is, hogy szemében az irodalom problémái ugyanazok, mint az életé s ezek a problémák: szociális problémák, a maguk időszerű adottságukban. Ez a fajta — igazi! — népiesség jelentkezik munkatársunk, Selleyei József regényében, melynek részletesebb bírálatát más helyen adjuk. Itt csak rövid szemelvényt mutatunk be a regényből olvasóinknak. (G. G.)

Andók Szilvi reggel, a hegyre pirkadó nap világosságánál befogta a szamarat a kordéba. Engedelmesen hajlott a kendervászón-hámba a szamar már a kordé elé. Agyagért indult Szilvi az udvaráról, mint minden nap.

De a felesége már tarisznyát pakkolt és a kordéba tette.

Nem volt szokásban akkorig sohse tarisznyával készülni neki az agyaghordásnak, mióta a világ világ. Hát az ember meglepetten kérdezte a feleségétől:

— Minek adod azt a tarisznyát?

Szives szóval mondta az asszony:

— Hát, hogy ebéded legyen.

— Minek az ebéd?

— Tegnap egészen délután jöttél haza.

Elkeseredetten mondta az ember:

— Máma is délután gyövek.

— Délután, — visszhangozta az asszony az urából kilobogó keserűséget.

— Azelőtt egy óra alatt fordultam. Nehéz már földet találni, amelyik tiszta agyag legyen. Föl kell túrni egy kordélyra valóért a gödör negyedrészt.

— Hát azért adom a tarisznyát.

Csak nézett az ember.

— Hogy ne éhezél az alatt.

— Osztén mi van benne?

— Hát kenyér, meg kecskétűró.

— No jó — nyugodott belé.

Fölült a kordéra, cuppantott a szamár felé. Elment a békés állattal az agyagbánya mélyére.

Ölnyire ásott be a földbe egy vékányi agyag kedvéért, tiz helyen ásott le egy kordényi agyag után.

Délután lett, mire hazajött.

— No, üres-e a tarisznya — kérdezte az asszony.

— Üres az — mondta fáradtan.

És lenézett a háza udvarából, a domb széléről a sikságra, a rét és a régi buzatábla felé. Az ő földjei még parlagon heverték ott, de már ki voltak karósva, ki voltak jelölve és vártak rá.

Tarka volt már a rét és a buzástábla. Itt-ott már szántások feketéltek az ég felé, pántlikák a zöld mezőben, de reményes gabonaágyak.

És már tudta Szilvi is, hogy nemsokára ő is föltöri a maga részét, előkészíti gabonaágyának, mint a többiek.

Éreződött, benne is, másokban is, hogy valami oszlik. Oszlik az a körülmény, amelyik évszázadokon át biztossá tette az ő életét és a faluja életét.

Fogy az agyag a falu alatt.

Egyre többen és többen néztek le a sikságra Andók Szilvi tekintetével az elhanyagolt földek felé és egyetlen év alatt mindenkinek lett ekéje és kaszája és más szerszámja, ami fontos a földekkel való bibelődéshez.

Ahhoz a kenyérhöz fordultak, amelyik egyenesen a földből nő, de nehezebb munka árán.

Még túrták magukat az agyag után, még erőfeszítéseket tettek, hogy megtartsák a régi életformákat, de hiábavaló megfeszülés volt minden megfeszülésük. Már csak keverék volt a található agyag, nem a régi, erős összetételű. Az új tálak és fazekak már nem bírták meg vékony fallal is a sok víz terhét.

Megkeseredtek a fazekasok. De különösen akkor keseredtek meg, amikor az alföldi gazdasszonyok ilyen szavakat mondtak nekik:

— Az öreganyáink idejéből való fazekaink jobbak, mint amit maguk hoznak ide, mert könnyebbek. Mert vékonyabb fallal is több víz terhét bírják meg.

Sóhajtva mondták:

— Tudjuk azt.

— Mégse csinálják azt, amit az öreganyuk, olyan korsót, amelyik jobb.

- Nem tehetünk mi arról.
- A fazekakon is szebbek a cifták.
- A keserű emberek nem tudnak cifrát csinálni.
- Hát ez a maguk baja.
- Márcsak vegyen belőlük, no.
- Összedrótoztatom az öreget, jobb lesz az, mint az uj.

És az alföldi asszonyok összedrótoztatták az öreganyjuktól rájukmaradt cserepeket a vándorló drótosokkal, mert még összedrótozottan is jobbak voltak azok, mint az uj edény.

B I R Á L A T O K

NÉMETH LÁSZLÓ ÉS KURÁTOR ZSÓFI

A magyar irodalomnak mindig sokan tanyáztak a perifériáin. Az u. n. igazmondókat pl. a hivatalos magyar irodalom mindig kizárta magából, tekintet nélkül arra, hogy ez az igazmondás a, történelem igaza volt-e vagy pedig csak az önmagát feszítő egyéniségé. A történelmi példák fölöslegeseek. Elég egy ma kallódó igazmondóra, pl. Szabó Dezsőre hivatkozni. Ki vonhatná kétségbe egyenetlen, de jeles talentumát s képtelen, de vad bojtorjánjai közt tiszta gyepet, is kináló ideológiáját? Mi van ezzel a Szabó Dezsővel? A magyar irodalom perifériáin ég el, öndühében nyilván, amiben már annyi magyar talentum elpörköldött. S ha még csak ő lett volna eddig az egyedüli. Ám a periféria vonz... Az igazmondás tüze olthatatlan. Olaja a magyar lét s ez a lét egyre újabbakat sodor a perifériák felé. Legujabban pl. Németh Lászlót. Az olvasó ne lepődjék meg, hogy így nyilvántartjuk Németh László utját. Mindig szívesen fordultunk azok felé, akiknek a homlokán a; nyugtalanság csillaga ég. S a Németh Lászlón igen feltűnően. Bejárta ebben a nyugtalanságában a magyar irodalom középső rétegeinek minden bugyrát s minden lépésével egy másiknak fordított hátat; ahogy *Ember és szerep* című könyvében megírta — mert nem engedett az igazából. Ezt az igazát ugyan — vonatkozzék bár irodalmi kriticismusára vagy u. n. minőségyszocializmusára — semmikép' sem tudjuk elfogadni. Ám, aki annyiféle vélemény mögött csapta be az ajtót, egyszer talán a maga eddigi véleményei mögött is becsapja! Hisz' mint az „Ember és szerep” pár oldala tanúsítja: voltak egész világos helyzetfelismerései s meglepő — és rokonszenves! — elhatározásai. Mert szakítani kezdetben a fajvédő körökhöz közelálló „szitytyákkal”, később Babitsékkal, alig egy éve meg azokkal, akiket a reform Magyarország kortes bűvöletének hatása alatt jórészt ő hozott össze. Mindig azért, mert amit elért, az — úgy látta — megint nem változtatott a helyzeten. Maradt minden a maga magyar, megváltatlan állapotában. Persze Németh László hibája, hogy a változtatást azoktól várta, akiknek a megmaradás az érdeke. S a hibája, hogy e sokféle útban mindent és mindenkit szemügyre vett csak épp önmagát nem. Ez azonban már a kérdés szubjektív része; s Németh László nyugtalanságánál csak a szubjektivitása meg az a nagyobb, ahogy önmagában hisz. Viszont kétségtelen, hogy aki annyira a sajátmaga tételezésére tör, mint ő, vésszül is csak saját magában hihet, s így élete előbb-utóbb nem közcselekedet, hanem — neurózis. Ez azonban csak a háttér... s a háttérben járnak az árnyak... miközben elől valami egész más történik. Egy utazás például

annyi otthoni csalódás után Romániában, s ez utazás beszámolója (*Magyarok Romániában*), — valamint a lárma e beszámoló után, *kívül*, s ahogy ő nevezi: **az** összeomlás, *belül*. E beszámoló azért jelentős, mert Németh László ebben meri először bírálatban részesíteni a magyarországi középrétegek tabuit érintő Erdély-legendát s mindazt, ami ezzel összefügg. Meg lehet állapítani, a bírálat: talál. A bírálattól azonban maga Németh László is meghökken s meghökkenésében meg is fogadja, hogy többé ilyenféle problémákkal nem foglalkozik, (mintha ez változtatna a megállapított tényeken!) s a konzekvenciák levonása elől a Széchenyieskedés dúltságaiba menekül. Bármilyen lélek azonban csak önmagában omolhat össze s csak **az** önmaga elemei bomlaszthatják fel. Ami más nyelven azt jelenti, hogy Németh László végre szembe került önmagával: a sajátmaga osztályprincípiumai bírálatához ért. S mi történik? Leteszi az igazmondó tollát. A továbbiaktól visszariad. Még kiderülne, hogy mindez, amit eddig összeideologizált, egy hamis tudat játéka! Ettől a felismeréstől fél. Jőjj, Széchenyi tehát, tépő, gyötrelmes vízióiddal!!! Viszont nem ez jön, hanem a hallali. Azok hallalija, akiket Németh László bírálatára talál. Még nem mondták ki: de az osztályáruló Németh László árnyéka a falon... Mindenesetre cserben hagyták. Elsősorban azok, akiket írásai bűvös törmelékeivel felidézett: a reformnemzedék. Egyik sem védte meg. Egyik sem állt mellé. Tüstént megérezték, hogy az igazmondó a perifériák felé szorul. S ez a cserbenhagyás abban is jelentkezik, hogy amikor végre az a Német László, aki hosszú évek kritikai működése után mint író debütál egy valóban imponáló regénnyel (*Gyász*, Franklin kiadás) a különben mindig csácsogó kórus hallgat. Senki se fedezi fel. Senki se veri a dobot! Se Babitsék, se a reform

e Babitsék,

regény mindakettőt érdekelheti. Az egyiket mélylélektani módszere, a másikat falu vonatkozásai miatt. Mindakettőt, mert a regény hőse, Kurátor Zsófi: basa-paraszt ellen-Bovaryné. Mindegy. A hatalmas portré (Kurátor Zsófiról, aki az ura halála után nem tud megférti a napával, s a maga házába költözik, nehogy meggyanusítsák, sőt maga mellé vesz egy pletyka vénasszonyt, hogy a világ előtt tiszta maradjon a gyászában) nem kelt visszhangot. Pedig ahogy K. Zs. él, dőlyfösen, gőgösen a gyászában, szerelmesen szép asszonyiségében s hervad és tőpörődik a vénség, a fuzsitusság, a végleges elesettség felé s ahogy ezt Németh László visszaadja, az minden ép kritikai érzéket meghódít. Sőt a lélektant pepecselő, főleg csak szórakoztató magyar regényirodalomban ez a nyomasztó, kinzó, a lelki mechanizmus redőzeteibe ható és buvó portré a tudás és átélés minden machinációival kirajzolva szinte páratlan. Érett realizmusa s bő és átható elemző készsége a legjobb mesterségbeli képességekre utal s az ábrázoló módszerének ezenkívül még megvan az a vonása, hogy nem reked el csupán a; „lelki”, „személyi” elemeknél. Ha akarja, ha nem — lélektani elemzése a lét gyökerei felé gyűrűzik s a mai magyar falu fojtottsága, kibírhatalansága imbolyog föl. Már várjuk, hogy a vád az asszonyról, aki gőgjében, büszkeségében, hajlamaiban a maga sorsát rombolja szét vád lesz a falu urhatnám basa-paraszt hipokrizise ellen, — s Németh László végre leleplezi a hozzá legközelebb álló polgárparasztságot, a nemzet „derekát”, Hungáriát. Ilyesmit azonban csak sejtet s esetleg megénged. Persze nem eléggé. S hogy nem eléggé: ez a kizárólag esztétikai törekvésű mű következése. Az utalás azonban letagadhatatlan. Hisz' a valóban jó realista munkák soh' sincsenek a valóság kikerülhetetlen intelmei nélkül. A jó munka annyi fényessége közt másodlagosan, halványan megcsillan a jó lelkiismeret fénye is, ha még annyira csak az elefántcsonttornyára is gondol az író. Legfeljebb a jó lelkiismeret fényének teljes sugárzása marad el.

Mint Németh Lászlónál. S hogy miért marad el, épp **ez** utal Németh László nyugtalan tisztázatlanságaira. Ugyanaz **ez a** hiány, mint amikor az ideológiájában **nem** gondol mindent végig s amiért folytonos pozícióváltásokra kényszerül perspektivizmusában. Ugyanaz **ez**, amikor megállapításaiban **nem** látja a tárgya és önmaga ellenmondásait. Ugyanaz **ez**, amikor megelégszik csupasz impresszióival és se társadalomtörténetileg, **se** logikájában **nem** ellenőrzi **a** benyomásait. **Az** történik ebben a regényben is Némethtel, ami általában történt vele eddig. A lét valamely darabja lekötötte **a** figyelmét s nagy impulziót érzett magában **a** lét **ama** szegmentumának megragadására. S meg is ragadta. De csak **a** benyomásaiban! Vissza is adta. **De** csak **a** felületéről! Ezért mondott mindig **a** mélyebb összefüggések előtt csődöt az ideológus Németh László. Ezért kényszerült folyton **a** helyváltoztatásra. S ha **az** ideológiában nem ért **a** gyökerekig, illetve ahol ezeket **a** gyökereket kitapintotta, ott a neurózisba menekült előlük, ugyanezért **nem** tudja meghaladni **a** műalkotásban **az** író Németh László a csak-benyomások, **a** csak-lélektan módszerét s marad el — **a** határozott jelentés. Mindakét esetben u. i. az önmaga megoldatlan ellenmondásait kellene meghaladnia. Azt a valamit, amiért minden lépésekor **az** előző lépése mögött csapja be **az** ajtót. Azt a valamit, amiért most **a** perifériák felé tart. Viszont hiába: **a** mindenkivel szembe kerülő frondór egyszer **a** maga léte alapjaira lel s **a** mélylélektan az elemző düh tetején, túl **a** „lelken” **a** létbe ütközik s akaratlanul nem **a** lelket, hanem **a** valóságot leplezi le. Mint Kurátor Zsófi esetében is. A gög és **a** döllyf leleplezése kétségtelenül szép feladat **an**nak számára, aki ily' nyomasztó teljességgel tudja végrehajtani. **A** leleplezés apparátusának **ez a** teljessége azonban nemcsak Kurátor Zsófi neurózisáról szedi le **a** leplet, hanem **a** gögöt-döllyföt alátámasztó életberendezésekről is — s ha akarja, ha nem: **ez** életberendezések, életösszefüggések hiábavalóságára hívja fel **a** figyelmet, mégha Kurátor Zsófi sorsát nem is zárja le, ha **a** regénynek nincs is befejezése, ha **a** határozott és végső lépés a végleges tisztázás felé hiányzik is: **a** nagyon fontos lépés, **a** következtetések levonásának **a** lépése, mely nem hiányozhat egy gondolatsorból, nem hiányozhat egy ideológiából s nem hiányozhat egy regényből sem, ha határozott jelentésre tart igényt

Hogy **ez az** itt hiányzó lépés hova vezetett **az** ideológus Németh Lászlónál *belül*, azt **a** „Magyarok Romániában” végszavaiban ő mondta el a legvilágosabban. Hogy hova vezetett *kívül*, azt **a** „Magyarok Romániában” után felkelt hallali igazolja. Németh László **a** perifériák felé tart... *A következő lépését várjuk.* Gaál Gábor

EMBERSÉG ÚTJAI. A polgár regényrajzát, idegducainak kibogozását, tudatalatti tudatosságának kianalizálását, a polgár emberréválását, szocializmusba tántorgását, ezt az egész életfolyamatot a hajótöröttség-től a szocializmusba kapaszkodásig, felfedőn és lezárón *Leonhard Frank Polgár-jának* köszönhetjük. Aki regényíró ehhez a témához nyul, félig elveszett ember. Teljességet nem adhat, csupán **a** témát variálhatja. A legjobb esetben pótolhatja és erősítheti azt, ami Frank regényében konstrukciójánál fogva, a háttérbe szorult: **a** realitást. **A** Frank-féle polgár-komplexumot aktuális mai konturokkal keretezni: hálás és nem haszontalan feladat.

A polgár emberrétudatosodásának útja **a** szocializmuson át vezet. Ha tehát egy író leírja **a** címet: Egy polgár ember lesz (Friedrich Schick: *Ein Bürger wird Mensch*. Verlag Oprecht, Zürich) akkor ezt **az** utat várjuk és keressük különösen **ma**, amikor **a**: két világ harca az ember eszközváltának és az ember lényegváltának, **a** barbarizmus és **az** em-

berség szemmel látható különbségének a vetülete. Ennek a szocializmus-sal egyjelentésű emberútnak itt semmi nyoma, amiből következik, hogy aktualitása és realitása — tehát az, ami a leonhardfranki nyomatékokot helyre billentette volna — kevés és lényegtelen. Mi marad meg ebből a regényből? Prága barokk atmoszférája, néhány teljes lélegzetű táj- és idő-kép, az irókészség tagadhatatlan bizonyítékai, de a polgár emberréválása? Prágai nagyiparosok és bankárok frakkos világát látjuk. Esznek, isznak, táncolnak. Aztán: az egyik megbukik, maga után rántja a másikat, a harmadik főbe lövi magát, mire a negyedik csődöt mond és szobakonyhás lakásba költözik. Ez történik hőszünkkel is, így lesz ember. Nem lövi magát főbe, nem is szégyeli magát, mert mellette ott van a lány, a nő, nagy becsületes N.-nel, a Nő, akiről azt hitte, hogy futó viszony lesz és aki most világával, egészségével paraszti vérével józanságával, beletörődésével támasza és csodája lesz. Ennyi és így válik ez a polgár emberré. Ebben a regényben a polgárság világának a hanyatlása van elmondva, de nem megmutatva, nem megcsinálva. A „feloszlásban levők” a maguk halálbizonyítványait vacsorák és táncok szünetjeiben fedezik el és mondják el kulturáltan és cinikus vállrándításokkal egymásnak. Harcnak, belső feszültségnek vetületei és történései itt nincsenek. Rezignált tudomásulvétel és kényszeres egészségromantika, földromantika nem találhat utat a szocializmus emberteremtő lényege felé.

A szocializmusba vezető és a szocializmusból kikanyargó emberút ma nehéz, ma veszélyes út. A Harmadik Birodalom antiszociális: vandallizmusáról már rengeteget hallottunk. Most az emberségügy harcosainak veszélyes mindennapjáról olvashatunk Heinz *Liepmann* új könyvében (*...wird mit dem Tode bestraft*. Europa Verlag, Zürich). A földalatti munka színes, detektívregényekkel vetekedő dokumentációja ez a könyv. És ennél több. Sokkal több: az ismeretlen harcosnak aktualitásból végtelenségbe ért halhatatlansága. Szobor. Pedig: „nincs szobra. Neve ismeretlen. És amikor meghalt, gyermekei aprók voltak és anyjuk nem tudott nekik kenyeret adni. De ha vannak hősök, hősök, ennek a szónak a legnemesebb értelmében: ember tiszta szívvel, mindent feláldozón ember, aki támad és harcol, noha egyedül áll mindenkivel szemben, ember tele hittel és jószággal, — akkor Ottó hősz volt.” És erről az Ottóról, ezekről az Ottókról szól ez a könyv, melynek, mint regénynek, nincs jelentősége. Inkább dokumentációs pamflett, az író bírál és ítél, magyaráz és morfondíroz, de közben hallatlan szuggesztivitással elevenedik meg előttünk a végzetes dátum: a február 28-ról 27-re virradó éjszaka és annak minden következménye. Csak Hamburgot látjuk, csak a hamburgi földalatti munkát, csak a hamburgi hőstetteket és hibákat csak a hamburgi vandallizmust és spicliatmoszférát, de mindent tudunk és mindent értünk. Ez a könyv, mely külső formáját tekintve regény, végső fokon üzenetközvetítés a föld alól, üzenet minden jóakarató embernek, akiben még él és színesedik és elevenedik az ember. Üzenet a gyanakvók felé, az elbóditottak felé, a közömbösök felé. Ennek a harcnak embertartalma, mely halálveszélyek közt állja ki tűzpróbáját a becsület meztelenségével tárulkozik itt a világ elé. Olyan szomorú, olyan furcsa: a részvétlen, sőt ellenségesen figyelő külvilágtól nem kér semmi mást, csak annyit, hogy lássa meg, becsülje *meg* a harcában rejlő és harca lényegét kitöltő emberségjegyet. Az ismeretlen Ottó egy amerikai zsurnalisztának szinte könyörögve mondja tollba a következőket: „Önök polgári újságírók magánértesüléseik révén és hivatalos úton mindig csak ellenségeink véleményét kapják, csak ezt ismertetik. Én nem akarom meggyőzni harcunk igazáról. Mi csak tisztességes ellenfelet keresünk.

Amit én akarok, amit mi itt olyan nagyon akarunk, az ennyi: „Lássák be az amerikaiak és angolok, hogy nem mi vagyunk a „szervezett gonosztevők”, hogy emberek vagyunk, mint Önök. Asszonyaink vannak és gyerekeink, gazdagok és szegények vannak köztünk és ugyanúgy köhögünk és ugyanolyan pápaszemet hordunk, mint Önök. Mi nem vagyunk sem felsőbbrendű emberek, sem aljaemberek. Mi egyszerűen hívő emberek vagyunk. Az amerikai és angol nép ne lásson bennünk polgárrémet, de egy új szellemi magatartás képviselőit. Mi azonban különbözünk önöktől, hogy a jövőre nézve gyönyörű elképzeléseink vannak és hogy ezt az elképzelést gyermekeink érdekében akarjuk megvalósítani. Mi ezért dolgozunk, lehet, hogy nem érzük meg, de a mi gyermekeink és ellenségeink gyermekei egész biztosan megérik majd. Látja, ezért tudunk mi szenvedni. Önök láthatnak bennünk ellenfelet, de becsüljenek is meg minket és kell, hogy megkülönböztetett tisztelettel becsüljenek minket.”

A fasizmus elleni harcnak eddigi legnagyobb pozitívuma: az ember-ségtudat kristályosítása, realizálása. Amikor a Harmadik Birodalom ezt az értéket, ezt az eredményt halállal kénytelen büntetni, akkor ezzel a legsúlyosabb ítéletet mondta ki önmaga felett.

Fábry Zoltán

BUKOTT TANÁROK. Komlós Aladár sokoldalú ember, költő, esztétikus regényíró és — tanár. Komoly írói munka legújabb regénye is¹, a mesterségbeli tudás tiszta fémjele rajta s mégis felöltlik a gondolat, hogy a mű szerzője nemcsak író, de — amit különben tudunk róla — tanár is. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy Komlós Aladár regénye — tanáros írás. Ez a meghatározás az értékelés rovására menne, tekintve, hogy az irodalmi közfelfogás a nehézkes, tudálékos, körülményes, fontoskodó és főleg művészietlen írásokban tanári attitűdöket szeret főlismerni. Komlós regényében az élményanyag valósága köti össze az író a tanárral; a nemcsak pusztán átérzett, de közvetlenül átélt életforma az, ami az író fantáziáját termékenyíti. Az a kettőség, ami egyébként az író és a tanárt egymástól különválasztja, itt szerencsés sikon találkozik és megszületik egy olyan tanárregény, amit nem csupán iskolamester, vagy csupán belletrista, de amit olyan író irt, aki egyben aktív tanár is.

Komlós Aladár szókimondó író és éppen emiatt nem egyszer gyült már meg a baja az írónak a tanár fölöttes hatóságaival. A magyar irodalmárok becsületére válik, hogy Komlóst a harapófogóban sosem hagyták cserben és kivédtek a tanár-író személyén keresztül meginduló olyan támadásokat, amelyek az irodalom, és a kritika szabadsága ellen irányultak. Ez a megjegyzésünk nem tér el cikkünk tárgyától, mert Komlós könyvének elején ez a félre nem érthető rípost háritja él már jóelőre a levegőben lógó támadásokat: „Ez a könyv nem riport, hanem regény. Az iskola, amelyet leír, nincs meg a valóságban, az események, amelyeket elbeszél, nem történtek meg.”

A közfelfogásnak az a sajnálatos eltévelyedése, amely céhbéli sérelemnek tekinti már a szakmai karrikatúrákat is, ilyen óvatosságra, készíti az író és ezzel valósággal az irodalom hitelét és szuverénitását éri sérelem. Igaz ugyan, az irodalmi értékállóság szempontjából közömbös, hogy létezik-e a regénybeli iskola, vagy sem és hogy az elbeszélte események megtörténtek-e. Azonban az nem mindegy, hogy az író meggyőző ereje hihetővé teszi-e akár a hihetlent is. Az író szuggesztivitásáról csak akkor lehet beszélni, ha az, amit elmond, az *átélés*, tehát az *élmény* erejével hat. Az író, aki könyvében életrehív egy iskolát növendékekkel és tanárokkal egyetemben, nem valószínű, hogy szabad fantáziája után alkot, mert hiszen a valóság ábrázolásáról van szó és nem képzelgések-

¹ Komlós Aladár: *Néró és a VII. a.* Pantheon kiadás, Budapest.

ről. Bizonyos, hogy az író, aki nem ismeri a leányiskolát, az csak hamisan ábrázolhatja és csak utánérzésképpen elevenítheti meg. Nem lehet vitás, hogy pl. Tolsztoj, vagy Solochov leírásai a háborúról, sokkal hűbben érzékeltetik az embermészárlást, mint Andrejev Leonid, vagy Szomorú Dezső bármilyen érdekes és megrázó történetei, mert ezek az írók sosem harcoltak háborúban. Ezen a ponton, tehát éppen az írói alkotás hamis benyomásain át szűnik meg közömbös volta — az olvasóközönség és a kritika számára — az író élményanyagának A regényíró hűségének a valósághoz minden bizonnyal nem abban kell megnyilvánulni, hogy a történet pontosan így esett meg és pedig ugyanazon a helyen, hanem — hogy minden ugyanúgy meg is történhetett volna. Na már most, hogy visszatérünk Komlós regényéhez, elmondhatjuk, hogy jellem- és környezet-rajza annyira hű, hogy az — valóságábrázolás. A tanár ilyen, amilyennek ő látja, ahogy életformáit átélte és ahogy környezetében megfigyelte. Ezen a felismerésen nem segít az író mentegetőzése és meg kell állapítanunk, hogy Komlós Aladár lelkiismeretes író és kitűnő megfigyelő. Szomorú korjelenség, hogy egy igazszándékú író a társadalom hipokritasága, csaknem annak kijelentésére kényszeríthet, hogy: „hazudtam, ebben a könyvben semmi sem igaz.” Pedig ebben a könyvben igenis minden igaz, az iskola is, az események is, a tanárok lelke, lelketlensége, korrupciója, öröme, örömtelensége. Igaz minden és ezt Komlós Aladár írásművészete hitette el velünk.

*

Az öregedő tanár regényét írta meg Komlós Aladár. Egy iskolai feyelmi vizsgálat keretében világosodik meg előttünk Perényi Zoltán leánygimnáziumi tanár életének tragédiája. Ha azonban megmaradnánk ennél a megállapításnál, kevesebbet mondanának annál, mint amennyit Perényi élete példáz. Mert ennek a gáláns, öregedő tanárnak a tragédiájában egyaránt osztoznak mindenkor a leányiskolák tanárai. Perényi alakjában megörökítést kapott az Ismeretlen Leányiskolai Tanár, aki a sokszáz között él, örül, tanít, küzd, szenved és elbukik, ugyanúgy, mint a többi sokszáz, aki, ha még eddig nem bukott el, csaknem bizonyos, hogy el fog bukni. Mert nézzük csak, miről is van szó. Egy fiatal tanár bekerül a leányiskolába, a növendékek érdeklődése feléje irányul, ő lesz a kiválasztott, az osztályok kedvence, a körülrajongott mester, mindenki neki öltözik, s a tanár úr az iskolának, az iskola növendékeinek, a kapcsolat valamivel különös atmoszférát teremt, a tanár minden vágya, hogy a kapcsolatot elmélyítse, egy sajátságos pszichózis keletkezik, amelyben már nem az előadott tárgy a fontos, hanem a tanár személye, *ahogyan* előad és a lányok, ahogyan a frizurájukat viselik a tanár kedvéért az előadás alatt. Évekig tart ez a kölcsönös érdeklődés és megfogalmazatlan vonzalom, mialatt a tanár megkopaszodik és a lányok felcseperednek. A rajongás iránya megfordul. Új és fiatalabb tanár érkezett. A régi tanár lehanyaglásának korszaka ez. A mellőzött, sőt most már kigunyolt tanárban bosszúvágy éled. És az iskolában az öregedő tanár megváltozik. „Néró” lesz belőle — ahogyan a lányok elnevezik. Növendékeit gyötri, kinozza, buktatja. Esete nem első és egyedülálló. Az ő egykori megérkezése is Nérót csinált az addig körülrajongott professzorból. Az elnépszerűtlenedést az sem tudta elviselni. A Nérók újra, meg újra visszatérnek. Bizonyos, hogy Perényi utódjából is egyszer Néró-lesz. ha csillaga lehanyaglik.

Ennek a lelki átalakulásnak a magyarázatát keresi és okos fejtegetések során meg is találja az író. A kérdés végső megvilágítását a regény egyik epizódfigurája adja meg néhány szóval. Klausek nevű tanár és író bohém külsőségei mögött bár léha, de **elemző bölcs** életszemléletét

hordja. Az ő felfedezése, hogy itt egy „Néző komplexummal” állunk szemben, „amely szerint a tanár helyzete az iskolában azonos az ókori zsarnokok helyzetével és a szeretetkeresés észrevétlen átmenetekben ~~csaknem~~ szükségyszerűen kegyetlenné válik, mert minél jobban kívánja a tanár, hogy szeressék, annál fájdalmasabban gyűlöli meg azt a növendékét, akinek részéről szeretetlenséget tapasztal, gyűlölködő viselkedése viszont újabb szeretetlenséget vált ki, s nincs megállás, a kerék forog egyre tovább, végül nyílt harc és ellenségeskedés fejlődik ki a tanár és osztálya közt, s mindez épp a nagy szeretetvágy következtében. Semmi sem könnyebb, mint hogy szerelemből gyűlölet támadjon.”

Ez röviden összefoglalt elemzése annak a lelki átalakulásnak, aminek feltárását Komlós Aladár a regény cselekménye során igyekszik írni módszerekkel elvégezni. Ennek a Klauseknek a szerepe már csak a kommentátoré, aki egy pillanatra az ész felvillanásával még megvilágítja azt, amit már végigéltünk. Ő mondja azt a figyelemreméltó szentenciát hogy „akinek nincs semmije az iskolán kívül, annak az iskola lesz mindene. Ez ellen nincs mentség. Az a tanár, aki túlsok odaadással él az iskolának, eleve gyanús a szememben, biztos vagyok benne, hogy az életben kielégületlen... Az ujságok folyton a szivtelen, rossz tanárról fecsegnek, aki tönkreteszi tanítványait. Holott épp fordítva: a tanár az áldozat, mert ő az, aki jobban szeret.”

Komlós Aladár módfelett nagy ökonómiával építette fel a regény anyagát. Nincsenek benne fölösleges elkalandozások, mindvégig a tárgynál marad. Lehet, hogy tán a munka könnyebb végét fogta meg, amikor a regény hőstét nagyrésztben mások nézeteiből ismerteti meg az olvasóval, tárgyalási vallomások alapján és így az olvasó nem tudja egészen élesen érezni magához a regény főhősét, a szenvedő tanárt, akinek drámája egy távolban lepergett film hatását kelti; az érzelmek hullámválsát inkább csak sejteni lehet, mint átérezni, a cselekmény az olvasó számára nem közvetlen élmény, hanem csak tudomásulvétel, mintha holmi elméleti megállapításokról és ismeretekről volna szó, amit igen élvezetesen tesz vonzóvá és érdekessé az író. Persze egy ilyen megállapítást, mint amit most megtettünk, könnyű kivédeni azzal a ténnyel, hogy éppen a tárgyalási keret nyújtott bősz és jól kihasznált alkalmat az írónak arra, hogy megismertethette az egész környezetet az olvasóval, s olyan miliő- és jellemrajzzal szolgálhatott, ami esetleg más alkalommal kevésbé lehetett volna ennyire markáns és eredeti. És tény az is, hogy ahol Perényit közvetlenül megjeleníti, ott a figura él és bizonyos, hogy plasztikusan áll a tárgyalás homlokterében is, ahogyan a kartársai jellemét látják és megrajzolják.

Mondhatnók hát ennél fogva azt, hogy Komlós regényének nem utolsó erénye éppen hibájában rejlik és ezzel ugyyszólván a hiba, ha valóban hibáról lehet beszélni — egyben a regény jó oldala is.

Persze lehet tenni más észrevételeket is, így hibáztathatjuk azt is, ami nincsen benne a regényben, mert az író gyakran felelős azért is, amit kihagyott. Egy tanári élet nem merül ki csupán a növendékekkel való relációban, még akkor sem, ha a tanár az „életben kielégületlen.” A tanári élet sok vonatkozása maradt itt megvilágítatlanul, amire pedig az író találhatott volna módot és alkalmat.

És még valamit meg kell jegyeznünk. Nem ok nélkül foglalkoztunk cikkünk elején olyan dolgokkal, amelyek a regény cselekményén látszólag kívül esnek. Így Komlós bevezető szavaival, amelyek eleve védekezésnek illőként beavatkozás eshetősége ellen. A regényen kívül leírt néhány mondat, amely a történet fantáziaszülte tényére utal, komoly erő-

ködést vált ki végig az egész regényen az íróból, hogy az alakok élethűségét elretusálja és eltüntesse azokat a sajátságokat, amelyek pedig alakjainak jellemével együtt járnak és amiket az író bizonyos, hogy eredetileg nagy általánosságban tapasztalt és megfigyelt. Nem kulcsregényt reklamálnak. Csak sajnáljuk az olyan kirívó szándékolságot például, mint amilyen az a megjegyzés Klausek figurája mellett, hogy tanári működésén kívül *jobboldali* hírlapokba és folyóiratokba dolgozott. A jobboldaliságra vonatkozó megállapítás felfigyelteti az olvasót és keresi a figura jellemében a jobboldaliságnak legalább a kiütkező vonásait, mert ok nélküli ilyen utalást olyan körütekintő író, mint Komlós, nyilván nem tesz. És a végén csalódunk. Ebben az alakban semmi jobboldaliság nincs. Bölcselkedése egy liberális professzornak is becsületére válnék. Bemutattunk belőle néhány szemelvényt. Hol ott a jobboldaliság? Vagy az az egész csak megtévesztésre való, mert a jobboldaliság kihangsúlyozása nélkül esetleg arra gondolnánk, hogy az illető talán szabadelvű, vagy izraelita hitfelekezeti irányban működik és ez pedig már leleplezés számba menne, amit az író eleve elhárít magától a könyv előljárójában.

Ujvári

Uri László

SZLOVENSZKÓI MAGYAR PARASZTREGÉNY. A mult század végén meginduló tőkeakkumuláció, tőketerjeszkedés, a kapitalizmus magára eszmélkedése minden társadalmi rétegben mélyreható rezgéseket, változásokat idézett elő. Nem maradt ki a parasztréteg sem. Egyre élesebb lett a kontraszt a civilizáció teremtette szellemiségi és tárgyi világ meg a parasztsztyá társadalmi helyzete között. A Nyugat s Kelet paraszta között tátongó szakadékban volt a középeurópai parasztság sorsa. A nyugati parasztot néhány évtized alatt a kultura jelei vették körül. Ezek a jelek a társadalmi szervezettség és az emberi akaraterő jelei voltak, amelyekkel egészen új társadalmi atmoszférát teremtett maga körül. A Kelet parasztja a történelmi változásig nem csinálhatta meg a formakeresést, nem szüntethette meg a kiéit társadalmi sémákat, szociális sebeit nem tárhatta fel. Így erősbödött az a szakadék, amely végzetesen elválasztotta a kontinens parasztrétegeit egymástól. A szakadékban rekedt középeurópai parasztleletnek egyik, gócpontjára, a szlovenszkói magyar paraszt életére világít Selleyi regénye.* Metszet ez az írás a parasztletről: pontos, sűrű & miként a parasztlelet, letagadhatatlanul drámáktól terhes. A társadalmi változások ideje a messzeségbe tolta Gárdonyi bukolikus falusi paraszthalakjait, a sallangos rekvizitumuk fölött egyre erősebben dörgött a; szociális leesettségben heverő parasztvilág elfojtott szava. A szociális nyomorúságba esett faluról úton-útfélen úgy beszéltek, mint a városi élet-rezervoárjáról. Szlovenszkón is így van: a paraszt a minden, de akit nem értenek meg az írók, nem a költők, csupán álmukban jelent valamit, amit nem tudnak rímmel, fogalommal, szóval, pontos irodalmi konstrukcióval kifejezni. Selleyi könyve a meglévő szociális parasztvilágról beszél. Falusi tempóval, falusi nyelven, de irgalmatlan számonkéréssel, pontos megmutatással. Egy falu alól elfogy az agyag, mely a kenyeret jelenti. A falut fel akarják gyujtani, hogy az alkalmatlan dombról lekerülhessenek és ott a sikságon építhessék fel csinosabb, egészségesebb falujukat. De mégsem teszik. Ugyis leég a falu és a vége zsuppkérés, koldulási engedélykérés, megütött riadalom a dombon és a sikságon, mert a

* Selleyi József: *Elfogyott a föld alóla. A Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság kiadása. 1935.*

sorsuk kiütötte kezükből az építő lehetőséget. A dombon lévő agyagos falu sorsát Sellyei belülről írja meg és nem kívülről, mint egy Bunin, mint egy Gárdonyi. Igaz, hogy a történelmi idők több szociális vonást, több parasztvalóságot tudatosítottak a falu népében. Ez a parasztvalóság nem pántlikás népiesség, hanem józanodó, társadalmi segítséget követelő kívánság. Régen tart ez a folyamat a parasztság életében. Most hangot is kapott ebben a regényben. Kikerülhetetlenül felmutatja a középeurópai parasztság szlovenszkói vetületének egy darab életképét. Hűen és minden hozzáadás nélkül rögzíti a parasztvalóságot, mely a végletek között sodródik jobbra és balra. Egyik helyen egykézik a falu népe, a másik helyen a szociális nyomorúság terjed. A középeurópai agrár mozgalmakban egyre erősebben jelentkezik a szociális kérdés kihangsúlyozása. Ez a kérdés kimutatható vonalként vezetődik Sellyei könyvében. A szlovenszkói magyar parasztság regénye ez a könyv: jellegzetes, idevalósi. de közös vonása van a középeurópai parasztkérdéssel. Szabó Dezső magyar parasztvalóságának elképzelése is, mintha távol esne: pontosan a szlovenszkói magyar faluélet szegmentumát kapjuk ebben az írásban paraszti nyelven, rövid szavakban, rövid mondatokban. Fegyelmezett sorvezetéssel, logikus esemény-felgöngyölítéssel. Ilyen megmutató, ilyen számonkérő parasztkönyve van Milo Urbannak, de még inkább Jilemnickynek. Ez a két író a szlovák parasztéletről ír: ugyanaz a tragédia, ugyanaz a miliő, mint Sellyei Józsefnél. Kicsit szorosabb egy-ségbe gyurhatta volna Sellyei ezt a regényt, de van mentsége: az irodalmi, jobban mondva társadalmi anyag olyan kavargó, olyan zsufolt a mai faluban, hogy csak ilyen kaleidoszkopban lehet lepergetni. A mai falu regénye 20 kötetet tenne ki. 20 kötetben talán: maradék nélkül meg lehetne mutatni a mai magyar falut a paraszttal, a sötétséggel, a vidéki elnyomással, a penész-pecséttel emberekkel, a szerencsétlen sorsokkal egyetemben. Mindig is epepeia volt a, parasztkérdés, akárki jelentette. A mai szlovenszkói falu egyéb plusszal is gazdagodott; a szociális kérdéssel. Ezt nem is kerülte ki Sellyei. Nem is külön-külön, hanem egészben szociális tett a könyv megírása, a benne levő emberek élettörténete. És minek is kerülte volna ki ezt a kérdést? Ki mondja ki a parasztkérdés igazságát a parasztkönyvön kívül, ha nem a parasztvalóságot velük együtt élő

író?

Nem ez az első írása Sellyei Józsefnek. Nem egy novellája jelent meg a Korunk-ban, nem egy írását hozták francia fordításban a párisi lapok. Ez az első megjelent regénye. Akárcsak a parasztkérdés: ez a könyv is bejelentése a parasztkérdés teljes felgöngyölítésének. Túl az egészséges realizmuson, túl a sallangos népiességen, amely rendesen nacionalista korlátok közé szorul: a falu négy szűk fala között élő szociális ember lelki alkatáról, metsző tragédiáiról ad számot ez a tisztességes írás. Az írástudók majd eldöntik, hogy úgy kellett volna; irni, hogy „kell” és nem „köll”, de nem ez a lényeges. Sellyei könyve nem azért parasztkönyv, mert úgy írja, hogy köll, de azért, mert a húsvér emberek, az üszkös falu, az európaimeretű parasztvágyódás és sodródás lényegként vannak jelen minden sorában. A falu közepe és a falu kertaljai, perifériái is ez a könyv. Nincs dekoráció: mindenki előttünk nyüzsög, a met-szet egészen a fazekasgödrök legmélyéig hatol, emberek csontjain keresztül. Így is kell. Bele kellett vágni a jelenségekbe, hogy a dolgok a maguk létezésében vádoljanak és hitessék velünk a szépítés nélkül élő emberek jobb sorsra teremtődését.

Morvay Gyula

LAPOK, FOLYÓIRATOK

A 70 ÉVES ROMAIN ROLLAND

„Azthiszem, hogy élete kezdetén Romain Rolland is hallotta Gottfried szavát Jean Christophehoz: „Az ember akkor énekel, amikor szükség van arra, hogy énekeljen, amikor énekelnie kell. Nem kell énekelni, csak a szórakozásért.” S 8 mindig értelmet akart adni dalainak. Szüntelenül kísérte a világ ifjúságát az utján s azért énekelte dalait, hogy mind több bátorságot adjon nekik. Ugy gondolom, hogy az elkedvetlene-dést, az elbátortalanodást gyűlöli a legjobban. Egész művét, mint a Jean Christophe első kötetét „Az összes nemzetek szabad lelkeinek, akik szenvednek, harcolnak és győzni fognak” — ajánlhatná. Ő sohasem kétkedett a győzelemben. Csupán azt mondhatjuk, hogy míg első művei élesebb érzékről tanuskodnak a fájdalom iránt (durch leiden Freude), addig az újabbak az örömet tükrözik vissza. Származása, kulturája, minden oda irányította, hogy először talán túl intellektuális megfogalmazásban vetette fel az emberi szabadság és méltóság kérdését. De minden erőfeszítése arra irányult, hogy megtalálja végre a kapcsolatot a való-ságos emberrel. A háború megkeményítette a gondolkodását. Olyan hatással volt szellemére, mint amilyet „az elvarázsolt lélek” Anettejére a szegénység felfedezése gyakorolt. Arra kényszerítette, hogy mind komolyabban viselkedjen álmával szemben s legutolsó fellépése olyan szel-lem tette, aki nem tűri el, hogy becsapják. De igazi mestere mindig az agrigenti Empedocles, az összhang mestere volt, kinek elmesélte történetét és nem Herakleitos, a gyűlölet és a harc teoretikusa. Saját maga állítja szembe, amikor művét magyarázza, „az egyet, aki mindenki”, ami most akar lenni, „az egyet mindenki ellen”, aminek a háború éveiben tűnt. De azt hiszem, hogy azokban az években sem volt annyira az egy mindenki ellen, amennyire látszott. Igaz, mindenki ellene volt, de ő egyedül megmentette mindnyájunk becsületét, hordozója volt reményeinknek a dala a legjobban azáltal segített bennünket, hogy felidézte önma-gunk jobbik részét s a szabadságot.” (*Jean Guehenno: Europe.*)

„Két évvel ezelőtt Svájcban voltam, nem messze Villeneuveől, ahol Romain Rolland él... Megüzente, hogy szívesen fogad s azt hiszem, meg-értette, hogy a viszontlátáskor mily' meghatottan válaszoltam meleg ölelésére. Beszélgetésünkről nem akarok semmit elmondani. Amit mon-dott, abban nagy lelkiközösséget éreztem vele. Gondolkodásának állan-dósága és határozottsága nemessé tette arcának beesett vonásait. Emerson mondja egyik esszéjében, hogy egy ember erkölcsi nagysága a leg-kisebb mozdulatában is megnyilvánul s hogy egyéniségének kisugárzása már az első közeledésnél szembetűnik. Nem tudom, hogy ez mindig így van-e, de ezen a napon azt gondoltam, hogy Romain Rolland nem ha-zudtolta meg Emersont. Romain Rolland állásfoglalása, mely mellett csodálatraméltó határozottsággal egész életen át kitartott nagy tanul-ság számunkra. Eleinte egyedül volt majdnem egyedül; hosszú időn át fedéseket, gunyolódásokat, szidásokat kellett eltűrnie. Azok, akik akkor megvetették vagy hazafiságból gyűlölték, ma el kell, hogy ismer-jék, hogy Romain Rolland alakja azok közé tartozik, akik Franciaor-szág és az egész világ dicsőségét testesítik meg.” (*André Gide: Vend-redi.*)

„Döntő órában hallottuk erős szavait. Feledhetetlenül hatott ránk a háború elején, amikor mindenki lelkesen orditozott vagy zavartan és ijedten hallgatott, hogy Romain Rolland felemelte szavát az *Au des-*

sus de la melée-ben. Amikor a háborús Európa önmagát marcangolta, megszületett a szellemi Európa. A csend megtört. Valaki kiáltott s körülötte csoport alakulhatott; mindig elég, ha egyetlen ember tesz merészségeről tanúságot, ahhoz hogy a többiek is bátorságot kapjanak. Hála Rollandnak, újból felismertük a szó csodálatos **hatalmát**. Megérettük, amikor **az** igazságtól váratlan visszhangot nyer. Erősebb lehet, mint az ágyúdörgés, mint a Hinterland uszítóinak gyűlölködő kiáltása, mint a kormányok rendeletei és vétója; **az** ilyen szó szabad, istenien szabad, egy rab világ közepette. Amíg a történelem csak megtartja, ennek a háborúnak az emlékét, nem feledheti el azt a férfit **sem**, aki ki mert mondani a Nem-et, amire milliók csak csendben mertek gondolni." (Stefan Zweig: Pester Lloyd.)

A ZSIDÓ TELL VILMOS

Az antiszemitizmus öröme. „A davosi merénylet a kétségbeesés értelmetlen tette. A nemzetiszocializmusnak nem ártott, csak használt. Ennek a gyilkosságnak senki sem örül jobban, mint azok, akik immár három éve keresik a „rabbi fia, mint gyilkos” dokumentumot, akik ezer levéltárat túrtak fel, tizezer aktát **böngésztek át**, hogy végre megtalálják. Most, akárcsak a kiéhezett farkasok a régvágyott húsrá, végre rávethetik magukat a régkeresett Stichwortra. Végre egy zsidó gyilkos! Frankfurter Dávid kétségbeesett tette csak a náci malmára hajtja a vizet.” (Bruno Frei a *Gegen-Angriff*-ban.)

A svájci demokrácia hangja. „Ha az igazságszolgáltatás nem beteg, akkor Frankfurter Dávid esetében fel kell ismernie Tell Vilmos motivumait. Frankfurter: a zsidó nép Tell Vilmosa... A dolgot egy lényeges kérdés dönti el: a szellem uralkodjon-e vagy a vér? Ha a vér, akkor az ellenszere is csak a vér lehet. Németország ezt a tettet a korhadó demokrácia számlájára írja. A demokrácia nem korhadt, ha a Harmadik Birodalom ideológiájával, a vér s gyilkosság uralmával aktívan szembe tud szállni... (René Sonderegger a *Wahrheit*-ban.)

Az emigráció ítélete. „Mi jól tudjuk, hogy a nemzetiszocializmust csak erőszakkal lehet ártalmatlanná tenni. De erőszak és egyéni terror: két különböző dolog. Az ilyen tett nem tüzei fel a tömeget a nemzetiszocializmus elleni lázadásra. Ellenkezőleg: a hivatásos kinzólegényeknek új jogcímet szállít új brutalitásokra és megnehezíti az ilyen dolgokban teljesen ártatlan német zsidóság, amugy is nehéz helyzetét és végül arra indíthatja az asylországok hatóságait, hogy a német menekülteknek, akik eddig mintaszerű fegyelmezettséget tanúsítottak, megnehezítse tartózkodását és így létében támadhatja meg őket.” (H. Budzislowski a *Neue Weltbühne*-hen.)

Az értelmiszerzőség kérdése. „A davosi merénylet értelmiszerzőségének vétkében azok marasztalhatók el, akik Száz és száz esetben kinyilatkoztatták, hogy nemzeti szocialista erkölcsi- és becsület-fogalmazásban, sőt jog szerint is, a politikai gyilkosság nem bűn, de hőstett és hogy Németországban a politikai gyilkosnak a legnagyobb tisztelet és dicsőség az osztályrésze... Kézenfekvő, hogy a davosi gyilkos fejében lassan megért az a gondolat, hogy a nemzeti szocialista: teória — tehát a politikai ellenfél legális gyilkosság útján való elnémitatása — kell, hogy akkor is érvényes legyen, ha az ellenfél: nemzeti szocialista. Ha tehát a davosi merénylet ügyében értelmiszerzőségről szó lehet, akkor az értelmiszerzőség vádját csak ennek a teóriának a megteremtőit és propagálóit illetheti.” (E. Andermann a *Neue Tagebuch*-ban.)